

496
1990/8

ISSN 0134-2267

ГУЛИСТОН
8
1990

Каттақўрғон ноҳиясидаги Э. Телман номли хўжаликда гўза хо-
силдорлигини оширадиган «Т» ёрлиқли янгича ўғит қўлланмоқда.
Суратда (чапдан ўнгга): бўлим бошқарувчиси Муртазо Туронов,
- лиги озуқа-ўғит муаллифи профессор Тўлкин Бобоев

Сураткаш Р. ШАҒАЕВ (ЎзТАГ)

МУСТАҚИЛЛИК ДЕКЛАРАЦИЯСИ

ГБ УЎСРР
Ж

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси Олий Совети:

Ўзбек халқининг давлат қурилишидаги тарихий тажрибаси ва таркиб топган бой анъаналари,

ҳар бир миллатнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини таъминлашдан иборат олий мақсад ҳақи,

ҳар бир кишининг фаровон ҳаёт кечиришини таъминлашни олий мақсад деб билган ҳолда,

Ўзбекистон халқларининг келажаги учун тарихий масъулиятни чуқур ҳис этган ҳолда,

халқаро ҳуқуқ қоидаларига, умумшарий қадриятларга ва демократия принципларига асосланиб,

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг Давлат мустақиллигини эълон қилади.

1. Ўзбекистон ССРнинг демократик давлат мустақиллиги республиканинг ўз ҳудудидан барча таркибий қисмларида ва барча ташқи муносабатлардаги танҳо ҳокимлигидир.

2. Ўзбекистон ССРнинг давлат ҳудуди чегараси даҳлсиз ва бу ҳудуд халқнинг муҳокамасига қўйилмай туриб, ўзгартирилиши мумкин эмас.

3. Ўзбекистон ССРда давлат ҳокимияти унинг ҳудудига кирадиган барча таркибий ва бўлинмас қисмлари устидан амалга оширилади ва шу ҳудудда яшайдиган аҳолига тааллуқлидир.

4. СССР Олий Совети қабул қилдиган қарорлар Ўзбекистон ССР Конституциясига мувофиқ Ўзбекистон ССР Олий Совети томонидан тасдиқланганидан кейингина Ўзбекистон ССР ҳудудидан кучга эга бўлади.

5. Ўзбекистон ССР давлат ҳокимияти

ваколатига Ўзбекистон ССР ички ва ташқи сиёсатига тегишли барча масалалар киради.

6. Ўзбекистон ССР халқаро ҳуқуқнинг асосий принципларини тан олади ва ҳурмат қилади.

7. Ўзбекистон ССР иттифоқдош республикалар ва бошқа давлатлар билан ўзининг сиёсий, иқтисодий, маданий ва бошқа муносабатларини шартномалар асосида белгилайди ва амалга оширади.

8. Ўзбекистон ССР ўзининг тараққиёт йўлини, ўз номини белгилайди ва давлат белгиларини (герб, байроқ, мадҳия) ўзи таъсис этади.

9. Қорақалпоғистон Мухтор Совет Социалистик Республикаси мустақиллигини Мухтор Республика Конституцияси таъмин этади. Ўзбекистон ССР унинг Асосий Қонуни ва Ўзбекистон ССР Конституцияси асосида Қорақалпоғистон МСРР манфаатларини ҳимоя қилади.

10. Ўзбекистон ССРнинг қонун чиқарувчи ҳокимияти Ўзбекистон ССР давлат мустақиллигини амалга ошириш учун зарур бўлган қонунларни ишлаб чиқади, Ўзбекистон ССРнинг сиёсий ва иқтисодий системалари таркибини ва қурилишини белгилайди.

11. Ўзбекистон ССР Олий Совети умумхалқ муҳокамаси асосида демократик ҳуқуқий давлат тузишга қарор қилганини билдиради, Ўзбекистон ССРда яшайдиган барча миллат ва элатларнинг қонуний, сиёсий, иқтисодий, этник, маданий ҳуқуқларига ҳамда она тиллари ривожлантирилишига кафиллик беради.

12. Ушбу Декларация Ўзбекистон ССРнинг янги Конституциясини ҳамда янги иттифоқ шартномасини ишлаб чиқиш учун асосдир.

Ўзбекистон ССР Олий Советининг
иккинчи сессиясида қабул қилинди.
Тошкент шаҳри, 1990 йил 20 июнь.

№: 8 (486)

АВГУСТ

(СУНБУЛА)

1990

Журнал 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Комитетининг
нашриёти

Бош муҳаррир:

МИРМУҲСИН

Таҳрир ҳайъати:

Сарвар АЗИМОВ,
Баҳодир АМИНОВ,
Хуршид ДАВРОН,
Наримон ИБРОҲИМОВ,
Ҳамид ЗИЕЕВ,
ШУКРУЛЛО,

Иўлдош СУЛАЙМОН,
Дилфуза ҒУЛОМОВА,
Ўктам МИРЗАЁР

(масъул котиб),
Эргаш МУҲАММАД,
Абдураззоқ КАРИМ,
Савдмаҳмуд УСМОНОВ,
Азиз ҚАЮМОВ,
Оқилжон ҲУСАН

(бош муҳаррир ўринбосари).

Бош мусаввир
М. Абдуллаев.
Саҳифаловчи
Б. Тўхтабоев.
Мусаҳҳих
Ҳ. Абдиев

«Гулистон» — ежемесячный, общественно-политический, литературно-художественный журнал ЦК КП Узбекистана.

Редакция телефонлари: бош муҳаррир — 33-35-20; бош муҳаррир ўринбосари — 33-35-90; масъул котиб — 32-58-33; ижтимоий-сиёсий бўлим — 33-36-02; адабиёт ва санъат, фан ва маданият бўлимлари — 33-36-59; мусаввирлар бўлими — 32-58-77.

Қашқадарё вилоятидаги Карл Маркс номида давлат хўжалигида аҳолини фойдаланиш билан таъминлашга жиддий эътибор берилганлиги.

Суратда: хўжаликда яқинда фойдаланишга топширилган бадний шима буюмлари ясаيدиган корхонада иш жараёни.

Ш. Шарипов сурати
(ЎзТАГ)

БУ СОНДА:

ЧУЛПОН:

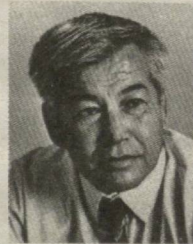
— Мен новвой қиз эдим... Беш йилдан бери нон ёпиб, ўзим сотиб қари онамни боқар эдим... Бир кун... Бир кун...

У ёғини айта олмади. Нафаси оғзига тикилди, бўғилди, бадтар қалтиради. Сўнгра бирдан ёввойи бир «дод» чиқариб йиқилди.

Расулхон
АБДУМАЖИТОВ:

Мамлакат иқтисодиётининг марказида тақчилликнинг тургун бўлиб қолиши, пул сиёсатининг кучайиши расмий иқтисодиётни ожизлантириб, махфий иқтисодиётни кучайтириб юборди.

Иўлдош ЭШБЕК:

Қатор-қатор норлар кетган, норлар кетган, Ситилишиб қаторлардан зўрлар кетган, Тоғдай буюк Туркистоннинг боши омон, Жангга кетган ўғлонларин кутар ҳамон.

ЗАРМИШАНДА НИМА ГАП?

Нурота тизма тоғлари бошқа тоғларга ўхшамайди. Бу тоғда арча, дов-дарахт йўқ, шир яланғоч. Бир қараганда шундай. Аммо... бу тоғнинг саховати, бутун бойлиги унинг остида...

V—VI асрларга оид Хитой солномаларида, X—XI аср араб ва эрон олимлари Абу Исҳоқ Истахрий ва Ҳамдуллоҳ Қазвин асарларида ҳам бу тоғ қўйнида олтин борлиги қайд этилган.

Бундан чорак аср муқаддам минг йиллар давомида сокинлик ҳукм сурган бу тоғ этаклари ларзага тушди. Шундан буён тоғ бағри нотинч бўлиб қолди: портлаш устига портлаш юз берапти... Қир ва адирлар оша Маржонбулоқдаги олтин саралаш фабрикаси томон юкчи машиналарнинг кети узилмайди. Тинч юртдан ҳаловат кетиб, барака учди.

Нурота тоғларининг бағри тилинган, ўнгирларга бегона харсанг ва тошлар уюлган, булоқларнинг кўзи, жилғаларнинг йўли тўсилган. Бир пайтлар минг дардга даво бўлган мусаффо ҳавода ва шаффоф сувда — оғу! Сўлим ва сокин қишлоқлар узра тош парчалари учди!

«Зармитандан олтин топилибди, энди бу ердан катта кон очилармиш», деган гап тарқалганида оёғини ёпса боши, бошини ёпса оёғи очилиб қолаётган ён-атрофдаги қишлоқлар аҳолиси нақадар суюнган эди. Дастлаб кон қурилиши муваффақиятли яқунланиб, фойдаланишга топширилди.

Бу ерда олтин қазिश ишлари икки усулда олиб борилга бошланди. Биринчиси шахта усули бўлиб, бунда иш асосан ер остида амалга оширилади. Тўғри, бундай тартибда унум кам бўлади, кўп меҳнат сарфланади. Энг муҳими, бу йўсиндаги қазिश бехатар, безарардир. Табиатга, чор-атрофга озор етмайди, сув ва ҳаво заҳарланмайди, тоғ бағри ўйиб ташланмайди. Зармитанликлар маъдан қазиб олишнинг шу усулини маъқул кўришади. Чунки ишда юқори унум бўлмасда, лекин кўп йиллар (балки асрларга чўзилар) мобайнида ерли халқ иш билан таъминланишига кафолат бор. Келажақда фарзандлар, набиралар, ундан кейинги авлодлар ҳам бу ерда меҳнат қилиб, ризқ-рўзларини топишсин, дейишади.

Лекин иккинчи усул, яъни қазининг очиқ усули ҳам қўлла-

нилаётгани кўпчиликини ажаблантирапти. Гап шундаки, бундан бешолти йил муқаддам Зармитанда тоғ бағрида мавжуд бўлган бойликларни тезроқ қазиб олиш ниятида «Қизилқум» ширкати тузилди. Ширкат аъзолари ҳеч кимдан сўрамай-нетмай бу ерда очиқ қазिश усулида иш бошлаб юборди.

«Қизилқум» ширкатининг фаолияти маҳаллий аҳоли учун сирли ва ажабланарли тарзда кечаётди. Негаки, бу атрофда ишчи кучи, аниқроғи, ишсизлар ошиб-тошиб ётганига қарамай (Қўшрабод ноҳиясида 16 мингга яқин одам ишсиз) ширкат аъзолари сафида маҳаллий аҳолидан бирор киши йўқ. Ҳаммаси четдан, яъни Россиядан жалб қилинган.

«Ўзбеколтин» бирлашмаси директори Ҳасан Эгамбердиевнинг номзоди директорликка қўйилганида, — деб ҳикоя қилади коннинг ходимлар бўлими бошлиғи Абдуғафур Тилолов, — унга: «ширкат масаласига қандай қарайсиз?» деб савол берилган эди. «Агар мен директор бўлсам «Қизилқум» ширкатининг Зармитанда ишлашига йўл қўймайман, чунки бу ернинг шароитида ширкатнинг ишлашига ҳожат йўқ», деб жавоб берган эди ўшанда бўлғуси раҳбар. Амал курсиси ишғол қилинган:

— Ширкатчилар ишлашга жуда қийналиб қоламиз, озгина мuddат ишлаб турсин, — деб тилёғламалик қилди.

10- ва 13-ҳавзалар ниҳоясига етказилгандан кейин бошқа ҳавза очилмайди, деб ваъда берганди у. Лекин бугунги кунда ўртоқ Эгамбердиевнинг шахсан ўзлари бош бўлиб, янги ҳавзаларни очиб тарддуида югуриб юрибдилар.

Коннинг бош мутахассиси Нуриддин Болиев ҳаммадан ҳам кўпроқ азият чекади. Чунки, у конларни режага олиш ва улардан тўғри фойдаланиш бўйича мутахассиси, муҳандиси сифатида бугунги кўр-кўрона, ҳўжасизликнинг хунук оқибати эртаниндин маҳаллий халқ зиммасига тушишини тушуниб турибди. Кейин кеч бўлишини ҳам англаб етган.

— Очиқ усулда қазиб олиш ҳаммаинизни гоътада ташвишлантирапти, — дейди у. — Бу атрофдаги аҳоли асосан очиқ ҳавзалардан сув ичади. Портлатиш ишлари олиб борилганда меъёрдан кўп портлагич солинаяпти, чоп ва заҳар сув ҳавзаларини қонгайди. Бундай олиб қаралганда «ожонкур»лар шу пайтгача учта саёз конни қазиб

олишди. Энди тўрттинчисини ўзбошимчалик билан, бунинг устига лойиҳасиз қазिशга киришишди. Биз мана шу коннинг очилмаслигини сўраб Самарқанд вилояти ижроия қўмитасига, вилоят табиати муҳофаза қилиш қўмитасига ва конларни назорат қилиш қўмитасига мурожаат қилдик. Табиати муҳофаза қилиш қўмитаси, очиқ усулда қазिश мумкин эмас, деб хат ёзиб қолдирди. Бироқ ширкат раҳбарлари ва бирлашмадагилар бу хатга парво ҳам қилишмади. Конларни назорат қилиш қўмитаси вакили эса, ҳадеб бораверишимиздан безор бўлиб, лойиҳа тайёр бўлгунга қадар ишни тўтатди, холос.

Очиқ усулнинг яна бир ёмон томони, бу йўл билан олинганда пала-партиш иш юртилади, пастки қатламлардаги қимматли маъдан қолиб кетади.

«Қизилқум» раҳбарлари «Ўзбеколтин» бирлашмаси билан шартнома тузган. Фойда қандай тақсимланаяпти — бу ҳам сир. Эртаиндини ҳам ўйлаш керак. Давлатга олтин керак деб ҳамма бойликларимизни бугун қазиб тугатсак, бола-чақаларимизга, набираларимизга нимани мерос қилиб қолдирамиз? Ахир уларнинг ҳам на-сибалари ўзгаларга улашилмаётими?!

Хақ гап. Одамлар юртнинг тақдирини, кишиларнинг келажагини ўйлаганлари учун ҳам мана шундай орани очиқ қилиб олишни исташади. Зеро, ҳисобли дўст айрилмас, деган гап бор. Аммо ширкат ва бирлашма раҳбарлари фақат бугунини ўйлашапти. Айниқса, «Қизилқум»нинг раҳбарлари тезроқ ва кўпроқ маъдан қазиб олишга шошилишяпти. Уларни коннинг на келажаги, на атроф-муҳитнинг, на сувнинг заҳарланиши қизиқтиради. На ерлик аҳолининг тақдирини ташвишга солади. Ахир, улар эртаиндин қилгиликни қилиб жуфтаникни ростлашди, қолганларини бошига қандай кун тушиши билан нима ишлари бор. Асосий мақсадлари — бу ердан қўйин-қўнжларини тўлдириб кетиш.

«Қизилқум» шайдоларининг Зармитандаги ғаламисларча фаолияти давом этмоқда. Портлатиш ишлари эса авжида. Бунинг оқибатида кон яқинидаги уйлар дарз кетмоқда, баъзиларининг девор шиплари ёрилиб, яшаш хавфи бўлиб қолган. Ваҳоланки, худди шу ширкат

аъзоларининг, жумладан Пешков, Аксионов, Иглинов, Никулин, Бондаренко, Гаврилюк каби раҳбарларнинг Тошкент шаҳрида уй-жойлари, Бектемир қасабасида эса икки қаватли, пишиқ ғиштдан қурилган, ҳашаматли дала ҳовлилари ҳам бор. Албатта бу дала ҳовлилар жойлашган қасаба тинч, сокин ва ҳар томонлама қулай. У ерда портлатиш ишлари олиб борилмайди! Суви ва ҳавоси ҳам тоза. Агар Бектемирдаги ва Зармитандаги уйларнинг ташқи кўринишини, жиҳозларини таққослайдиган бўлсангиз, табиий суратда оралиқда тенгсизлик борлигига амин бўласиз. Биров олтин қонида яхши ишлаб, яхши топаяпти, ер-мулк эсага эса иш берилмай, ночор аҳволга солиб қўйилган. Ўз юртида, бунинг устига бор бойлигини сув текинга бераётган халқнинг турмуш тарзини кўринг-у, вақтинча ишлаётган кишиларнинг шоҳона ҳаётини кўринг! Бундай тафовут ноҳуш ҳолларга, кўнгилсиз воқеаларга олиб келмайди, деб ҳеч ким кафолат беролмайди. Кўз қўриб тургандан сўнг одамнинг нафсонияти оғрийди, ғурури, қадр-қиммати кўзғалиши ҳеч гапмас!

Нега? Бизнинг халқимиз яхши яшашни хоҳламайдими ёки абадул-абад итоат қилишга, «берсанг ейман — урсанг ўламан» деб қулуқ қилиб тураверишга маҳкумми? Ёки жумҳуриятимиз мустамлакамми? Жумҳуриятимизда қачондир, кимдир ҳаммасининг ҳисоб-китобини қилиши керак-ку ахир! «Ўзбеколтин» бирлашмасидагилар эса «Қизилқум» маъдан қазиб олишда асосий куч эканлигини, бусиз топшириқ бажарилмаслигини, Маржонбулоқдаги олтин саралаш фабрикасига мўлжалдаги хомашё етказиб берилмаслигини рўқач қилмоқдалар. Қадимгилар «қассобга ёғ қайғуси, эчкига жон қайғуси» деган ҳикмати гапни айтишганда шунга ўхшаш ҳолларни назарда тутишган бўлса ажабмас. Чунки, олтин саралаш фабрикасига Зармитандан ўн баравар кўп маъдан олиб келинган тақдирда ҳам бунинг маҳаллий аҳолига сариқ чақачалик фойдаси йўқ.

Ширкатсиз план бажарилмаслиги рост. Масалан, ўтган йили Зармитан қонидан бирнеча юз минг тонна маъдан қазиб олинган. Шунинг асосий қисми «Қизилқум»нинг ҳисобига ёзилди. Бу йил эса қазиб олинмаган жами хомашёнинг ярмидан кўпи ширкат аъзоларининг чекига тушган. Бу

мидор жуда катта ҳажмда иш олиб боришни талаб қилади. Шунинг учун ҳам унинг раҳбарлари янги-янги конларни очишни режалаштирмоқдалар.

Туб аҳолининг манфаат ва мақсадларини, жумҳурият ҳуқуқини менсимаслик норозилик кайфиятини уйғотди. Зармитанликлар бу бедодликнинг олдини олиш, кутлаётган фалокатларга чек қўйиш учун турли идораларнинг темир эшигини қоқишяпти. Лекин ҳозирча уларнинг дардига малҳам берувчилар йўқ. Зармитан тақдирда катта рол ўйнаётган «Қизилқум» ширкатига нисбатан маҳаллий партия ва ҳукумат раҳбарлари қандай муносабатда бўлаётганлигини билиш мақсадида Қўшрабод ноҳия фирқа кўмитасининг биринчи котиби Яхшимурод Халилов билан учрашдик.

— Биз «Қизилқум» ширкатини кетсин дейлмаймиз, агар шундай дейдиган бўлсак, бу миллатчилик бўлади, — деди у. — Қолаверса, давлатимизга тилла керак. Экология масаласига келсак, бу билан мутахассислар шугуллангани маъқул. Зармитан кони раҳбарлари шунақа вакиллари қақришсин, ўзлари ҳал қилишсин...

Халқнинг дардига малҳам бўлишга, муаммоларни ечишга, мушкулни осон қилишга ҳаракат қилмаган раҳбар эътибордан четда қолиши муқаррар.

Райкомнинг биринчи котибига вазият жуда қаттислигини, одамларда норозилик кайфияти тобора кучайиб бораётганини тушунтиришга уриндик. Бироқ Я. Халилов ўзининг тинчини ўйлаб ва ҳар икки томонни ҳам қониқтирадиган бирор бир йўл топилар, деб ўтирибди.

Биз ўлкамизнинг бойликлари битмас-туганмас деб шу пайтгача ўзимизни юпатиб, алдаб келдик. Ҳатто шундай катта бойлигимиз бор деб гурурланиб, фахрланиб ҳам юрдик. Улкан дастурхонимиздаги ноз-неъматларни гоят ҳотамтойлик билан чор-атрофга улашяпмиз.

Хўш, жумҳуриятимиз ҳудудидан қазиб олинаётган олтинлар эвазига қаерда, нима барпо қилинди? Халқ-чи? У нималик бўлди? Еки олтинимизнинг давлат томонидан қанчага баҳоланганини билмайми?

Хайрият, ошкоралик туфайли

баъзи «сиёр»лардан аҳоли бўлиб. Ҳар йили юртимиз заминдан миллиард сўмдан зиёд маъдан қазиб олиб кетиларкан. Хўш, шундай экан, ўлкамиз аҳлининг шу қадар бераҳмларча, «боқиманда» деб ҳақоратланшига асос борми?!

Бир пайтлар ҳукуматимизнинг собиқ раҳбарларидан бири журналчилар билан учрашганда Ўзбекистонга Марказий жумҳуриятлардан ҳатто тешиқкулгача ташиб келтирилади, бу ерда ҳеч вақо йўқ, ҳаммангизни боқиб ўтирибмиз, деб очик айтган эди. Уша шахс В. П. Анишчев эди. Ҳатто жумҳуриятимиз манфаати, одамларнинг тақдирини ҳақида ўйламай-нетмай маъмурий ҳисоб-китоблар ҳам чикарилган. Кейинги тўрт йил ичида келтирилаётган «қарздорлик» миқдорини кўрган киши ёқасини ушлаб қолади. Товба! Наҳотки, эртаю кеч меҳнатдан бош кўтармаган халқнинг эшитган «раҳмат»и шу бўлса?!

Мисолларга мурожаат қилайлик: 1988 йилда — 1 миллиард 884 миллион, 1989 йилда эса 1 миллиард 962 миллион сўм Иттифоқ бюджетидан қарз берилган эмиш. Яна йилдан-йилга қарздорлик сиртмоғининг чуваланиб бораётганига нима дейсиз? Е тавба! Инсофсизлик ҳам эви билан-да! Нима бу, судхўрликми? Ўзбекистон Иттифоқда ишлаб чикарилаётган пахтанинг 65 фоизини, пилланнинг 59 фоизини, қоракўлнинг 38 фоизини, шолининг 20 фоизини бериши ҳаммага аён-ку! Қолаверса, жумҳуриятимиз ҳар йили бошқа ўлкалардан 11 миллиард сўмлик маҳсулот сотиб олади, Ўзбекистонда чикариладиган хомашёлардан эса 40 миллиард сўмлик маҳсулот тайёрланади. Биргина жумҳуриятимиз пахтасидан тайёрланадиган маҳсулотлар туфайли давлат ҳисобига тушадиган оборот солиғи ҳар йили 12 миллиард сўмдан зиёдроқни ташкил этади. Аслида шунинг учдан бир қисми Ўзбекистонники бўлиши лозим эди. Бироқ, жумҳурият молия вазирлигининг маълумотига қараганда, пахтадан тушадиган оборот солиғи 200 миллион сўмга етар экан. Хўш, бу рақамларни таҳлил қилиб, дўппини олиб қўйиб ўйлайдиган бўлсак, бўғзимизгача қарзга ботганлигимизнинг сабаби равшан бўлади. Гап шундаки, маҳсулотимиз қанча кўп бўлса, қадри шунча паст. Яъни давлат томонидан мажбурий белгиланган

қийинликларнинг косаси оқариб қилиб имкон бермаяпти.

Кўпчилик, жумҳуриятимиз ҳудудидан ташқарига чикариладиган маҳсулотларнинг 80 фоизини хомашё ташкил қилади, деб юқоридаги фикрга эътироз билдириши мумкин. Тўғри, аммо газ конларининг маҳсулотларини, ер ости кони маъданларини қайта ишлашга мослаштирилган кимё заводларимиз ҳам бор. Афсуски, Олмалик мис комбинати, Маржонбулок, Зарафшон олтин саралаш фабрикалари ва шунга ўхшаш қатор корхоналар жумҳуриятимиз бюджетидан ҳанузгача ўрин олган эмас.

Колларимиздаги бойликнинг ўзбошимчалик билан палапартиш қазиб олинаётганлиги ўта муҳим масалалар. Ана шу ишларни назорат қилувчи, қолаверса, жумҳуриятимиз олтинига масъул бўлган шахслар бу борада сезиларли бир иш қилмаётдилар. Баъзи нуфузли мансабдорларимиз Марказдан берилётган кўрсатмаларни кўр-кўрона бажаришга ўрганиб қолишган. Уларда ҳали ҳам она юртга меҳрмуҳаббат туйғусидан кўра лавозимдан ажралиб қолиш хавотири кучлироқ. «Ўзбекполтин»нинг собиқ директори Адолф Александрович Пешковнинг йуриғи-ку маълум эди. Чунки, у Ўзбекистонда умрбод қолишни ёки болалари ҳам шу ерда яшашини хаёлига ҳам келтирмаган бўлиши мумкин. У айна пайтда биз юқорида таърифини келтирган «Қизилқум» ширкатидан паноҳ топган. Ширкат раиси Сергей Бондаренко ҳам фақат бугунги йўлайди. Эртага Ўзбекистонни сўв босса ҳам тўпмизгача чиқмайди. Унинг учун жон куйдирадиганлар топилади. Улар фақат ер қаъридан маъдани сувдай симирилган бўлган. Аммо, «Ўзбекполтин»нинг ҳозирги директори Ҳасан Эгамбердиевнинг бу аҳволга муносабатини қандай изоҳлашни ҳам билмайсан киши. Яхшиши, шу суҳбат баёни билан танишиб ўзингиз хулоса чикараверинг (Суҳбат магнит плёнкасига ёзиб олинган).

— Старателлардан («Қизилқум» ширкатчилари назарда тутиляпти) бошқа ҳеч ким бу ишни эпполмайди, — дейди у.

(Аслида старателлар ишчи кучи етишмайдиган, катта қувватни та-

лаб қиладиган, шунингдек, чекка ҳудудларда ишлаши керак).

— Биринчидан, — деб сўзида давом этади Эгамбердиев, — маҳаллий аҳолини ўқитиш керак, уларнинг орасида техникани ишлатиладиган мутахассислар йўқ. Биласизми бу ерлик одамлар асосан чорва билан шугулланишда, уйда ишлариям кўп. Очиғини айтсам, бу одамлар конга ишлаш учун эмас балки озгина бўлса-да дам олиш учун боришади (Қаранг-а, ўзингдан чиққан балого қайга борсан даъвога, ҳақорат ҳам эви билан-да, С. М.).

— Маҳаллий аҳоли старателлар даражасида ишломаслиги мумкин, — эътироз билдираман мен. — Старателлар юзни урганда булар ҳеч бўлмаганда 60-70ни урар. Аста-секинлик билан малакаси ошар, кейинчалик...

— Йўқ, бизга секинлик билан ишлаш бўлмайди. Мана шу конни (ган 14-кон ҳақида кетаяпти, С. М.) тезроқ очиб, Маржонбулоққа маъдани етказиб беришимиз керак. — Аниқроғи, олтин саралаш фабрикасига!

— Ҳа, фабриканинг ишлаб чикариш қувватини яқин йиллар ичида янада оширмоқчимиз. Ўз-ўзидан маълумки, Зармитан конида ҳам маъдан ишлаб чикариш бирмунча ортада. Бу ҳазилалар гап эмас, старателларсиз бунинг уддасидан чиқиб бўлмайди.

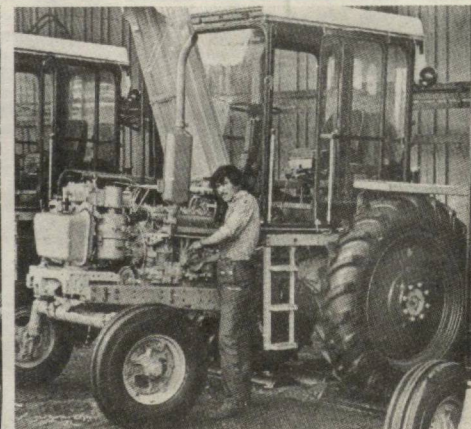
— Ҳасан Эргашевич! Уз маҳаллий аҳолини ўқувсизликда, билимсизликда, ишқемасликда айблагиниз. Кон очилган йили туғилган гўдак бугун балоғат ёшида. Наҳотки, шу мuddат ичида уларни ўқитишининг, малакасини оширишининг иложи бўлмади?

— Мен яқинда директор бўлдим. Бу ерлик одамларни ўқитиш, техника билан муомала қилишни ўргатиш анча вақтни талаб қилади. Илгари ҳам зармитанликлар старателлар кетсин, деб жанжал қилишган. Шунда мен: «Маъли унда ўзларинг ишланглар, ишлашни хоҳловчиларнинг рўйхатини тузиб беринглар, дегдим. Лекин, ҳеч қанақа рўйхат-пўйхат беришмади. — Борди-ю, шундай рўйхатни тузиб беришса-чи?

— Қараб кўраимиз, кимнинг қанақа мутахассислиги бор. Бизга тўғри келадими, йўқми — аниқлаймиз... Зармитанликларга ўзи нима керак экан? Мустақиллик сўрашди — бердик, ҳужалик ҳисобига ўтаимиз, деди — ўтказдик. Энди бу жанжални бошлашбдими?..

Ана холос! Ишонганим сан бўлсанг, бошимни қайларга урай, деган экан бир мўмин.

Маъмурий-буйруқбозлик усуллари баъзи раҳбарларни темир одамларга айлантириб қўйди. Улар халқ дардини тушуна олмай қолдилар. Кейинги йилларда соғлом кучлар бошлаган адолатли юриш бундайларни ҳаётдан супуриб ташлаётди. Жумҳуриятимизнинг иқтисодий мустақиллиги йўлида илк қадамлар ташланди. Шу замин одамларининг юпун турмуш тарзида оз бўлса-дз, ўзгартишлар рўй бераётди. Ажабмас, мустақилликнинг узоқ йўлида она юрт бағридаги маъданлар ҳам Ўзбекистон аҳлининг фаровон турмуши учун сарфланса.

Техника деҳқон мадақдори. Суратларда: Тошкент трактор заводидаги иш жараёни; Моҳир темирчи Искандар Жўраев билан синовчи уста Жўрабек Ҳайиткулов иш устида.

Р. НУРИНБОЕВ суратлари

Саидзалим МАРДИЕВ, журналист

УЙИНГИЗНИ ҚАНДАЙ ҚУРАЯПСИЗ?

Бугунги кунда Ўзбекистон жумҳуриятининг қаерига борманг, шахсий уй-жой қурилиши қайнаётганининг гувоҳи бўласиз. Дарҳақиқат, жумҳурият партия ва ҳукуматининг шахсий уй-жой қурилиши учун ер ажратиб ҳақидаги қарори халқни ниҳоятда мамнун этди. Чунки 1 миллион 800 мингдан ортиқ хонадон уй-жой қуриш ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш учун ер майдонига муҳтож эди. Айниқса Фарғона, Андижон вилоятларида бир оила ўжалиги учун ажратилган ерда уч-тўрт, ҳатто ундан ҳам кўп оилалар яшаётгани маҳаллий раҳбарларга минг тавалло қилиб ҳам бир парча ер ололмаганликларини кўпчилик яхши билади. Юқоридаги ҳаётбахш қарор амалга ошгандан сўнг 260 мингдан ортиқ гектар ер меҳнатқашларга уй қуриш ва томорқа учун ажратиб берилди. Хуллас, кўнгилдагидек иш бўлди — ер олинди.

Лекин афсуски, одамлар ерни олиб энди нима қилишларини билолмаётганлар. Уй қураётган бирор киши билан суҳбатлашиб кўринг-а! Фигони кўкка чиқади. Егоч-тахта, цемент-гиштини фалон пулга ҳам топиб бўлмайди. Шиферни айтмай кўя қолинг! Шундай шароитда ёнида ортиқча пули бор одам югуриб-елиб, минг хил ўйлар билан бўлса ҳам қурилиш буюмлари топиб, уйини битказиб оларку-я, аммо жамғармаси йўқ оилаларга жуда қийин. Беш-олти йилдан бери чорроққина уйини ҳам битказа олмаётган оилалар оз эмас. Давлатдан олган қарзига пойдеворни, нари борса деворни зўрға тиклаш мумкин.

Ана шундай бир оғир, ўнлаб муаммолар қийнаган оиланинг аҳволини кўз олдингизга келтиринг: барча бола-чақаси билан эзилиб кетади. Жойлардаги ноҳия Шўроси хўжалик ва қишлоқ Шўроси раҳбарлари: «Ер бердик-ку, қолгани билан ишимиз йўқ!» дегандек қўл қовуштириб, томошабин бўлиб ўтиришибди. Бу жумлани ўқиб, эли учун ичи ачимайдиган раҳбарнинг: «Энди одамларнинг шахсий уйини қуриб беришимиз қолмади!» деб лаб буриши турган гап! Еки, бунга бизнинг иложимиз, имконимиз йўқ, деб осон кутулиш пайда бўлиши ҳеч кимга сир эмас.

Аслида эса сал изланиб бош қотирилса, анчагина имкониятлар бор. Мана, масалан, Фарғона, Андижон, Хоразм, Самарқанд каби вилоятларда ишчилар сони кўпчилиги сир эмас, Хўш, нима

«Уй-жой қурилишига алоҳида эътибор берилиши лозим. Яқин беш йил ичйда 67 — 68 миллион квадрат метр уй-жойни фойдаланишга топшириш, 6 миллиондан зиёдроқ кишининг уй-жой шароитини яхшилаш вазифаси қўйилди, бу эса ҳозирги беш йилликдагидан бир ярим баравар кўндир».

(Ўзбекистон Компартияси XXII съезди материалларидан)

учун ана шу иш билан таъминланмаганлар орасидан шахсий уй-жой қурилишини бажарадиган бригадалар тузиш мумкин эмас?! Бундай бригадалар қишлоқ Шўроси, хўжаликлар қошида тузилса, улар зарур аyoқлар билан таъминланса бўлади. Бинокорлик материаллари етишмаслигига барҳам бериш учун эса, хўжаликлар Сибирдаги ёгоч тайёрлайдиган ташкилотлар билан битимлар, шартномалар тузиб, ўз аҳолиси талабини қондириши мумкин. Бугунги кунда ана шундай иш тутаетган хўжаликлар бор. Эли учун жони ачаган, ташаббускор, тадбиркор раҳбарлар бу борада оилаларга катта ёрдам кўрсатишлари мумкин.

Жумҳуриятимизда қурилаётган шахсий уй-жойларни кузатиб, яна бир муаммо устида ўйлаб қолдим. Кўпчилик уйлар ҳаддан ташқари бир-бирига ўхшаш, кўчалардан юриб, зерикарли, фэйсиз манзарага дуч келасиз. Ваҳоланки, ҳар бир уй ўзига хос бир меъморчилик асари бўлиши мумкин эди-ку! Бир амаллаб бошпана қуриб олиш билан овора бўлаётган бечоралар эса, меъморчилик хусусида иморатлар ва кўчаларнинг ўзига хос манзараси, кўркамлиги ҳақида бош қотиришига имконлари, вақтлари йўқ. Жумҳурият меъморлар жамяти шахсий уй-жой биоларнинг лойиҳаларидан турли намуналар яратиб, ҳар бир шаҳар ва қишлоқнинг ўзига хос кўркам шаклда барпо бўлиши учун фоалик, ташаббус кўрсатаётганлари йўқ. Одамларимизнинг меъморчилик диди, айтиш мумкинки, ҳали жуда юксак эмас. Дарвоқе, жумҳуриятимизда чоп этилаётган, меъморчиликка бағишланган журнал рус тилида босилган, халқимизнинг бу борадаги диди қандай ҳам юксалсин?!

Вилоят, шаҳар меъморчилик бўлимлари ҳам амалда кўринарли бир иш қилмаётганлар. Оқибатда беўхшов уйлар, ноқулай кўчалар борган сари кўпаймоқда. Ер, тупроқ — бебаҳо бойлик.

Шахсий уй-жой учун ажратил-

ган майдондаги ердан ҳам унумли фойдаланиш, рўзгор учун зарур экинлар экиш керак. Бу халқнинг озиқ-овқат маҳсулотларига нисбатан тобора ўсиб бораётган талабини қондиришда муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам жумҳурият партия ва ҳукумати қабул қилган қарорда шахсий уй-жой қуриш учун илгаригига қараганда кўпроқ майдон ажратиш кўзда тутилган. Аммо кўпчилик қурилаётган уй-жойларни кўриб, бебаҳо бойлик бўлган ердан унумли фойдаланмаётганидан — кўпроқ майдон экин экиш учун қондирилмаётганидан афсусланасан. Ахир, Японияда тупроқли ер етишмаслигидан сув остида шаҳар бунёд этилапти, тошлар устига экинлар экилапти.

Бизда ер кўп-ку, деб тупроқли ерни асрамай, режасиз қурилиш қилаверамиз. Шундай оилалар борки, ўзларига ажратилган майдоннинг тўрт тарафини зарур-нозарур биолару деворлар билан ўраб олишади. Оқибатда ҳовли-боғларига қуёш кам тушади — экинлар яхши ривожланмайди. Хонадонлар ўз ерларида ўзларини таъминлаши мумкин бўлган мева-чева, сабзавот маҳсулотларини бозордан сотиб олишга мажбур бўладилар. Кўп ҳолларда мол ҳам боқа олмайдилар.

Баян оилалар эса, ҳар бир қарич ерни ҳисобга олиб, илжи борича ундан унумли фойдаланишни кўзда тутиб уй-жой қурадилар, ўз уйларини фақат ўзлари учунгина эмас, балки жамоатчилик, шаҳар, қишлоқ учун қулай, шинам бўлишини, шу билан бирга атроф-муҳитнинг ҳуснига ҳусн қўшишни, гузару маҳалла кўйининг тозаллигини кўзлайдилар. Зотан, шарқ донишмандлиги, мусулмончилик маданияти ҳам шуну тақозо этади.

Биз шу пайтгача ўтмишимизга бепасандлик билан қараш билан бирга тарихий уйларимизни ҳам назарга илмидик. Ваҳоланки, улар Шарқ билимдонлигига таяниб, узоқ йиллар синовидан ўтган тажрибалар маҳсули эди. Масалан, илгари ота-боболаримиз уйларни ички ва ташқи ҳовлили

қилиб қурганлар. Бундай ҳовлилар кўп болали хонадонларга, шарқона маданиятга суянадиган оилаларга жуда қулай бўлиши билан бирга тиббий, маънавий-ахлоқий, тозалик-поклик нуқтаназаридан ҳам жуда катта аҳамиятга эга бўлган. Келган меҳмон ташқи ҳовлидаги алоҳида меҳмонхонада кутиб олинган, унга иззат-икром кўрсатилган. Бу меҳмон учунгина эмас, балки меҳмон учун ҳам қулай бўлган. У бола-чақа, аёл-эркак олдида қисиниб-қимтинмайди. Бундан ташқари, у турли жойларда бўлиб келгани учун усти-бошида ташиб келган, турли инсжинсларни (микробларни) ҳали ташқи тасйирга қобилияти кучли бўлмаган болаларга юктирмайди. Еки ўтмишда қурилган уйларнинг аксарияти (кўча томонга қурилганлари) олди айвони бўлиб, кўча томонга дераза қўйилмаган, деразалар ўрнини турли чиройли шарқона тоқчалар, жавонлар, тахмон эгаллаган. Ертўларидан ҳам унумли фойдаланилган.

Бу қисқа мақолада қадимги ўзбек уйларининг афзалликларию гўзаллиги, шинамлигини тўла тасйирлаб ўттишим қийин. Лекин бугун меъморчилик ишлари билан шуғулланадиган масъул ўртоқлар бу масалаларни чуқур ўрганиб, халқимиз учун ажойиб намунали лойиҳалар яратиб берсалар, жуда эзгу ишга қўл урган бўлур эдилар. Ваъзи вилоятлардаги уй-жой қурилишларини кузатганимизда ана шундай қадимий турқона уйлар ҳам барпо этаётганликларининг гувоҳи бўлдик. Албатта, бу уйлар меъморчилик жиҳатидан мукамал ишланмаган. Шунинг учун ҳам уларга мутахассиснинг ёрдами жуда зарур.

Одамларимизнинг ранг-баранг табиғати, дидига маълум бир лойиҳаларни эўрлаб тикиштиришлар керак эмас. Балки уй-жойларимизнинг гўзал, шинам, қулай қилиб қуришга эришиш, шу билан гўзал юртимизнинг ҳуснига ҳусн қўшуви лойиҳаларни халқ эътиборига ҳавола қилиш лозим. Чунки гўзал қишлоқ, гўзал шаҳар деган тупунчанинг бир бутунлигини шахсий уй-жойларнинг қандай қурилгани таъминлайди. Шундай экан, азиз замондош, уйларимизни шундай қурайликки, келажак авлодлар ҳам улардан фахрланиб, руҳу қайфиятлари кўтарилиб яшасинлар!

Туроб МАҚСУД

Ўзбек халқининг шаклланиши

Ҳамид ЗИЁЕВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
фан арбоби, тарих фанлари доктори,
профессор

Бамисоли бир дарахтнинг шохлари ҳисобланган ўзбеклар, тоjikлар, қозоқлар, туркманлар, қирғизлар ва қорақалпоқлар асрлар мобайнида Урта Осиёдаги моддий-маданий бойликларни яратишда, маҳаллий зотимларга ва чет эллик босқинчиларга қарши курашда қўлни-қўлга бериб баҳамжиҳат ҳаракат қилдилар. Улар бир дарёдан сув ичиб, бир заминда яшаб келаётган ва бир-бирига оға-ини қони-қариндошдирлар. Афсуски шахсга сизиниш ва турғунлик йилларида баён этилган халқларнинг ўтмиш тарихи чуқур ва атроф-лича ўрганилмади. Бу соҳада қилинган илмий ишларни уммондан бир томчи деса бўлади. Айниқса ўлкадаги у ёки бу туб халқнинг шаклланишини ўрганишга етарли даражада эътибор қилинмай, ўкув дарсликлариде эса фақат юзаки маълумотлар берилди.

Авалло шуни айтиб ўтиш лозимки, Урта Осиёдаги халқларнинг шаклланиши бир-бирига чамбарчас боғлиқ ҳолда содир бўлди. Бироқ бир халқнинг шаклланиш жараёнида ўзига хос хусусиятлари ва даврлари мавжуддир.

Ўзбек халқининг шаклланиш илдизлари ҳам узоқ ўтмишга бориб тақалади. Шуни таъкидлаш лозимки, халқимиз фақат кейинги асрлардагина «ўзбек» деган ном билан атала бошланди. Бундан олдинги даврларда эса у турк номида юритилган. Шу боисдан туркий халқ деганда ҳозирги замон ўзбекларининг аجدодларини тушуномқо керак. Бундан икки ярим минг йиллар муқаддам Урта Осиёда Хоразм, Сўғд ва Бактрия давлатлари мавжуд эди. Бу ерларда хоразмликлар, сўғдлар (Зарафшон ва Қашқадарё водийсида), чочликлар (Тошкент воҳасида), жарконликлар (Фарғона водийсида), маргианликлар (Марв воҳасида) ва бактрияликлар (Амударёнинг ўнг қирғоғидан то Ҳисор чўққиларигача чўзилган жойларда) шу номдаги турли халқлар яшаганлар. Улканнинг тоғ этаклари ва чўлларида эса, сакларнинг кўчманчи қабилалари истиқомат қилганлар.

Кўпчилик олимларнинг фикрича, баён этилган халқлар эроний тиллар туркумига кирувчи тилларнинг бириде сўзлашганлар. Бироқ, Махмуд Қошғарий ва Алишер Навоийнинг кўрсатишича, Искандар Зулқарнайн бостириб кирган вақтларда (эрамиздан аввалги 329 йилда) Урта Осиёда туркий қабилалар мавжуд бўлган. Бу ҳақда кўпгина маълумотлар бор. Тарихдан маълумки, Хоразмнинг юзага келиши ҳам туркий аҳолининг фаолияти билан боғлиқ бўлган. Чунончи, қадимий подшоҳлардан бири айбдор 400 кишини кимсасиз жойга сургун қилибди. Анча вақтдан кейин эса чопарларни юбориб, сургун қилинганларнинг ҳолидан хабар олиб келишни буюрибди. Чопарлар қайтиб келиб подшоҳга сургундагилар чайлалар қуриб, балиқчилик билан шугулланаётганликларини ҳамда у ерда ўтмиш жуда кўпгина ҳақида маълумот берибдилар. Шунда подшоҳ у

ерда гўшг ва ўтинни қайси сўз билан айтилишини сўраганда чопарлар гўштни, «хор» ёки «ёвор», ўтинни эса «рази» дейилишини айтишибди. Шунда подшоҳ у жойни сургун қилинганларга бериб, уни Хоразм деб аташ ҳамда 400 турк аёлини юбориш ҳақида фармон берибди. Шулардан Хоразм халқи юзага келган эмиш.

I—IV асрларда Хоразм ва Сўғддан Индагача ва Помирдан Парфиягача чўзилган катта ҳудудда Кўшон давлати ҳукмронлик қилди. IV асрнинг охирида бу катта давлат «оқ хунлар» номидаги туркий қабилалар томонидан тормор этилди.

Шундан кейин Урта Осиёда эфталитлар давлати (V—VI асрлар) ҳукм сурди. Айрим олимлар эфталитларни туркий тилли дейишса, бошқалари эроний тилда сўзловчи аҳоли деб қайд қилдилар. Урта Осиёда туркий аҳоли айниқса эфталитлардан кейин ҳокимиятни бошқарган турк ҳоконлиги даврида (VI—VII асрларда) кўпайиб кетди. Бу давлат аслида Олтойда ташкил топган бўлиб, Қуриядан то Қора денгиз бўйларигача чўзилган жойларни ўзига бўйсундирган. Унинг аскарлари Урта Осиёни ва Эрон чегараларигача бўлган вилоятларни эгаллаган. Турк ҳоконлиги Хитойни ҳам ўз вассалига айлантирган, уни ҳар йили катта ўлпон тўлаб туришга мажбур қилган. Ундан Ироқ ва Византия сингари кудратли мамлакатлар доимо чўчиб турган. Бу даврда турк тили давлат тили ҳисобланиб, ўша вақтда туркий тилда эзилган тарихий, қимматбахо ёдгорликлар ҳозиргача сақланиб қолган. Ҳоконлик даврида эроний тилидаги туб аҳолининг турклашиши кучайиши ва кўплаб туркий қабилаларнинг ўлкага кўчиб келиши кўзга ташланди. Масалан, VI асрнинг охирида улар омавий равишда Бухоро воҳасига ўрнашдилар. VII асрда туркий қабилалар Тошкент, Бухоро ва Самарқанд оралиғидаги жойларга, Тоҳаристон ва Хоросонга мустақил ўрнашган. Ҳатто турк-сўғд Иттифоқи юзага келиб, сўғдлар билан туркий аҳоли бир-бирларига қиз бериб, қонқариндошлик қила бошлашган. Сўғднинг юқори табақа вакиллари туркий исмларни ва унвонларни қабул қилдилар. Уларни шундан сўнг турклар давлат ишларига жалб қила бошладилар. Туркий ҳукмрон доиралари сўғд савдогарларининг фаолияти учун ўзларининг бепоён ерларида зарур шароит тўғдириб катта даромад олдилар. Чунончи сўғдликлар Шарқий Туркистон, Хитой, Византия, Мўғулистон, Сибир ва бошқа жойларда бўладиган савдо-сотик ишларида асосий воситачи бўдилар. Бир қатор мамлакатларда туркийларнинг мустамлакалари пайдо бўлди. Бу давр феодализм тузумининг ўсиши ва йирик давлатнинг юзага келишига, турли вилоятларнинг ўзаро алоқалари ривожланишига олиб келди.

VII асрнинг охирида ва VIII асрнинг биринчи чорағида Урта Осиёда яшовчи туркий ва

эрон тилларида сўзлашувчи аҳоли бир тан ва бир жанр бўлиб араб халифалиги босқинчилигига қарши қаҳрамонона курашди. Бироқ қаттиқ қаршиликларга қарамастан халифалик ўлкада ўз ҳукмронлигини ўрнатишга муваффақ бўлди. У маҳаллий маданият ва ёзувларни йўқ қилиб, араб тилини давлат тилига айлантирди. Шунингдек одамларни ислом динига мажбурлан киритди. Минглаб араблар ўлканнинг турли жойларига ўрнаштирилди. Босқинчилар мамлакат бойликларининг эгаси бўлиб қолдилар. Халифалик ҳукмронлигига қарши маҳаллий аҳоли бир неча бор кўзғолон кўтарди. Масалан, улардан бири Муқанна бошчилигидаги кўзғолондир. Юрт озодлиги учун араб халифалигига қарши курашда туркий аҳоли салмоқли ўрин эгаллади.

Гарчанд халифаликнинг Урта Осиёни босиб олиши ва ҳукмронлиги катта зиён келтирган бўлса-да, лекин пиروвардида у турли халқ ва қабилаларнинг жипслигини мустаҳкамлаб қиғи-содий ва маданий алоқаларини янада ривожлантирди. Урта Осиёнинг ташқи дунё билан алоқаси анча ўсиб, у жаҳон фани доирасига тортилди. Оташпарастлик ва бошқа турли динларга нисбатан илғор ва тақомиллашган ислом динининг жорий этилиши эса, аҳолининг маънавий ҳаётини бойитди ҳамда турмуш тарзининг умумийлигини таъминлади. Шунингдек, феодализм тузумининг янада ривож топишини ва туркий аҳолининг халқ сифатида шаклланиш жараёнини тезлаштирди.

Маҳаллий халқларнинг узоқ ва қаттиқ курашларидан кейин 900 йилда араб халифалигининг ҳукмронлиги тугатилиб, мустақил Сомонийлар давлати барпо этилди. Бу давлатнинг асосчиси Сомонийнинг балхлик бўлганлиги ҳақида маълумотлар бор. Шуни айтиб ўтиш лозимки, Сомоний қайси халқ фарзанди бўлишligидан қатъи назар, у барпо этган давлат бутун вужуд билан Урта Осиёда ташкил топган туб халқларнинг умумий давлати ҳисобланган. Унинг пойтахти Бухоро шаҳри бўлган.

Сомонийлар давлати X асрнинг охиригача яшади. Бу вақтларда қишлоқ ҳўжалиги, ҳунармандчилик ва савдо соҳаларида катта ютуқларга эришилди. Маданият ва санъат ўсди.

Тархий ҳўжжатларга кўра, турк кўшинлари Сомонийлар давлатининг ҳарбий-сиёсий таянчи ҳисобланган. Турк лашкарбошчилари подшоҳларни ўз таъсири доирасида ушлаб турганлар. Ҳатто улар итоат этишдан бош тортган айрим подшоҳларни қатл қилишгача борганлар. Масалан, Наср I (914—943) турк кўшинига яхши муносабатда бўлмаганлиги учун овда ўлдирилган. Подшоҳ саройидаги олий мансабларга кишиларни тайинлаш турк лашкарбошчиларининг розилигисиз амалга оширилмаган. Кўпгина вилоятларнинг ҳокимлигига туркий ҳукмдор доираларининг вакиллари тайинланган эди. Айрим давр-

ларда эса туркий лашкар бошилар амалда сиёсий ҳокимиятни тўла ўз қўлларига олган эдилар. Масалан, Абд ал-Малик I (954—961) подшоҳлиги вақтида шундай ҳолат юз берган.

Сомонийлар давлати вақтида туркий аҳоли икки гуруҳга бўлинган эди. Биринчиси шаҳар ва қишлоқлардаги ўтроқ туркийлар бўлса, иккинчиси тоғ бағри ва чўллаларда истиқомат қилувчи ярим ўтроқ ва кўчманчи туркий қабилалардир. Бу икки тоифадаги туркий қабилаларнинг аксарияти вақт ўтган сари ўзаро аралашиб борган бўлса-да, лекин ўтроқ ноҳиялардаги эроний тилдаги аҳоли билан бирлашмади. Улар «соф» ҳолда ўтроқ туркий аҳолининг атрофига жипслашди. Хуллас, IX—X асрларда юзага келган сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий вазият ҳамда эроний тилдаги аҳолининг бир қисмининг турклашуви, ўлкада қадимдан истиқомат қилиб келган туркий аҳоли ва бошқа жойлардаги кўчиб келган туркий қабилаларнинг тобора кучайиши Урта Осиёда катта туркий қатлами юзага келтирди ва туркий аҳоли мамлакатнинг иқтисодига ва сиёсий ҳаётида асосий салмоқли ўринни эгаллади.

Натижада IX—X асрларда туркий аҳоли халқ сифатида тўла шаклланди. Бу халқ кейинчалик ўзбек номи билан атала бошланди. Шуниси диққатга сазоворки, эразмиздан аввалги даврларданок Урта Осиёда маълум бўлган туркий тил вақт ўтиши билан кенг қўламда ривож топиб борди. X асрга келиб Шарқий эрон тиллари, шу жумладан, сўғд тили аввало шаҳарларда, кейинчалик қишлоқларда йўқолиб борди. Пировардида улар шу ҳудуддаги ерларда «ўлик» тилга айландилар. Уларни IX—X асрлар давомидида форс (дари) тили сиқиб чиқарган эди. Форс (дари) тилдаги аҳоли тожиклар номи билан бир халқни ташкил қилди. Академик Б. Ғофуровнинг кўрсатишича, форс (дари) тили асосида XVI асрнинг бошларида адабий тожик тили ўзига хос хусусиятлари билан шаклланди. Форс (дари) тилини Урта Осиёда тарқалиш сабаблари ҳали яхши ўрганилмаган. Бизнинг фикримизча, сўғд аҳолисининг бир қисми туркий аҳолига аралашиб кетди. Қолган қисми тожикларнинг аждоқларини ташкил этди. Бундан ташқари кўплаб сўғдликлар ўз ватанларини ташлаб, хорижий мамлакатларга бориб, ўз турар жойларини ташкил қилдилар. Айтиб бериш пайтда сўғдларнинг маълум қисми Фарғона водийсига кўчиб кетдилар. Чет эл босқинчиларининг ҳужумлари ва ўзаро урушларда кўпдан кўп сўғдликлар ҳалок бўлдилар. Баён этилган ҳолатлар сўғд аҳолисининг тарқаб кетишига ва камайишига олиб келиб, пировардида сўғд тили заминини парчалади.

Араб кўшинлари орасида ислом динидаги хуросонликлар кўп эдилар. Булар Урта Осиёда ўрнашиб, форс тилини ва ислом динини тарқатишга қатнашдилар. Форс тили ислом динини ташвиқ қилишда муҳим аҳамият касб этди. Бу ҳудудда форс тилининг тарқалишига бошқа сабаблар ҳам бор. Маълумки, Урта Осиё, Афғонистон, Хуросон, Эрон ва Ҳиндистон ўзаро сиёсий, иқтисодий ва маданий алоқаларни олиб борганлар. Шунингдек, уларнинг битта давлат таркибига кирган вақтлари ҳам бўлган. Бундай даврларда форс (дари) тили воситачилик ролини ўйнаган. Бошқа халқлар билан алоқа воситаси тили бўлганлиги учун Урта Осиёда сарой ахллари, савдо-хунарманд доиралари ҳамда маданият вакиллари форс тилини ўрганишга ҳаракат қилганлар. Бу ҳолат X асрда Сомонийлар давлати давридаёқ кўзга ташланган эди. Кейинчалик форс (дари) тили Урта Осиёдаги қадимий Шарқий эроний тилини сиқиб чиқариб, бу тилда сўзловчи аҳолининг, хусусан сўғдлардан бир қисмининг ҳам она тилига айланди. Ўз навбатида туркий тил ҳам эразмизнинг биринчи минг йиллигида Шарқий эроний тилида сўзлашувчи сўғдларнинг бир бўлагини қамраб, уни турклаштирди. Туркий тил кейинги асрларда кенг қўламда кучайиб борди. Бунда йирик туркий давлатларнинг юзага келиши муҳим аҳамиятга эга бўлди. Чунончи X асрнинг охирида Сомонийлар давлати ағдарилиб, икки йирик туркий давлат ташкил топди. Унинг бири Қорахонийлар давлати ҳисобланиб, унга Қашқардан Амударёгача чўзилган бепоён ерлар, шу жумладан Бухоро, Самарқанд, Таш-

кент, Теттисув, Фарғона водийсига ва бошқа атроф жойлар кирган. Иккинчиси Ғазнавийлар давлати бўлиб, унинг чегараси Шимолий Ҳиндистондан то Каспий денгизининг жанубий қирғоқларигача чўзилган. Унинг ихтиёрига Афғонистон ва Шимолий-шарқий Эрон ҳам кирган. Шундан кейин Ғазнавийлар давлати ағдарилиб, ўрнида туркий салжуқийлар давлати майдонга келди ва унга Хоразм ҳам бўйсундирилди. Шунингдек, салжуқийлар Ироқ Ақласида, Озарбойжон, Курдистон, Кўхистон ва Бағдодда ҳам ҳукмронлик қилди. Кейин мустақил Хоразмшоҳ давлати барпо этилди. Ана шу тарихий-географик сабабларга кўра, туркий аҳолининг ва туркий тилнинг мавқеи беқиёс кўтарилди. Бу жараёнинг натижаси бўлган машҳур тилшунос олим Маҳмуд Қошғарий ўз асарининг сўз бошисиди шундай ёзган эди: «Худо давлат қўвшини турклар буржида яратди. Фалакни ҳам шулар мулкига мослаб айлантирди. Уларни турк деб атади, мулкга эга қилди, уларни замонамизнинг хоқонлари қилиб кўтарди. Замон аҳлининг ихтиёр жилувини шулар қўлига топширди, халққа бош қилди, буларни тўғри йўлга юришга қодир қилди. Буларга қарашли кишиларни голиб қилди. Уларга қарашли кишилар мақсадларига етиб, бебошлар ҳолатидан қутулди. Уларнинг (туркларнинг) ўқларидан сақланмоқ учун энг асосий йўл — уларнинг тилларида сўзлашишдир. Чунки улар бу тилда сўзлашувчиларга яхши қулқоқ соладилар, ўзларини яқин тутадилар, турк тилини билувчиларга зарар бермайдилар. Ҳатто ўз паноҳида турган бошқаларнинг гуноҳини ҳам кечиб юборадилар. Ишончли бир бухоролик ва нисабурлик бошқа бир ишончли одамдан шундай эшитган эдим, улар бу сўзни пайгамбарга нисбат бериб айтган эдилар: пайгамбар қиёматнинг белгилари, охир замон фитналари ўғиз туркларининг хуружи ҳақида гапирганда, шундай деган эди: турк тилини ўрганинг, чунки уларнинг ҳукмронлиги узоқ давом этади. Ҳақисининг тўғри ёки тўғри эмаслигининг жавобгарлиги айтаган

кишилар гарданига. Агар тўғри бўлса, туркий тили ўрганиш вожиб (зарур)дир. Ҳақис тўғри бўлмаган тақдирда уни ўрганиш зарурлигини ақл тақозо қилади» («Девони луғатит турк», 43-44 бетлар).

Дарҳақиқат, мўғуллар ҳукмронлиги даврини ҳисобга олмаганда, XI асрдан то XIX асрнинг 70 йилларигача, яъни салкам минг йилга яқин давр давомида ҳокимият туркий юқори табақасининг қўлида бўлган. Эразмизнинг биринчи минг йиллигида ҳам туркий давлатларнинг мавжудлигини назарга олинса, туркий халқларнинг тарихи ҳисоби янада ошади. Кўп асрлар давомида туркий тил қадимий шарқий Эроний ва кейинчалик форс (дари) тилларига сингиб кетмай, аксинча вақтларнинг ўтиши билан шунчалик ривожланиб борди.

Туркий тил айниқса Темурийлар давлати вақтида юқори поғонага кўтарилди. Бунда буюк бобомиз Алишер Навоийнинг хизматлари беқиёс каттадир. XVI асрнинг бошларида бир вақтлар Волга дарёси бўйида ташкил топган Олтин Урда давлатидаги Шайбонийхон бошчилигида ўзбек кўчманчи қабилалари Темурийлар давлатини тор-мор қилиб Урта Осиёда ўз ҳукмронликларини ўрнатдилар. Шундан кейин XVI асрдан то XIX асрнинг 70 йилларигача Бухоро, Хева ва Қўқон сингари учта ўзбек хонликлари ҳукм сурди. Бу вақтларга келиб туб туркий аҳоли унча кўп бўлмаган ўзбек қабилаларини «ютиб» юбориб, улардан ўзбек номини олдилар. Шу равишда минг йиллар давомида Урта Осиёда истиқомат қилиб келаётган туркий аҳоли пировардида ўзбеклар деб аталадиган бўлди.

Хулоса шуки, ўзбек халқи IX—X асрларда халқ сифатида шаклланди. Кейинги асрларда унинг таркиби турли кўчманчи ва ярим ўтроқ қабилалар ҳисобига бойиб ва мустақамланиб борди. Ўзбек халқининг шаклланиши ва ривожланиши тожик, қозоқ, қирғиз, туркман ва қорақалпоқ сингари қони-қариндошдай халқлар билан ҳамкорликда содир бўлди.

Азимахон Ботирова Наманган тўқимачилик билим юрти йўлланмаси билан шойи ишлаб чиқариш бирлашмасига ишга келган ёш, ҳаракатчан мутахассислардан биридир.

Суратқаш А. КОВТУН (ЎзТАГ)

Бахтсиз

Мирзўлат МИРЗАЕВ

Илгаридан билардим уни —
Бирам қувноқ, бирам шўх эди.
Тан олмасди ғамни, қайғуни,
Бахтли эди, дарди йўқ эди.
Қай бир кунни дуч келиб унга,
Қотиб қолдим фаромуш ва лол;
Ишонмадим кўзимга сира —
Турар эди дилхун, хастақол.
Во ажаб, тарк этибди қачон
Уни завқли суруру ғайрат?
Кўзларида ахир бир замон
Порлар эди ўтли завқ-хайрат.

Энди йиллар ўтиб орадан,
Кўринар у бунча тунд, руҳсиз?
Гўё қалби пинҳон ярадан
Эвиларди оқсиз, андўхсиз.
Манглайини тилган ажинлар
Толе муҳримасди, ҳар қалай.
Сездирмасдан ташладим назар,
Сочларининг оқи ҳам талай.
Бу тасодиф кўришув ҳаққи
Ва жўралик ҳаққи ҳурмати —
Етақлашдик хилватроқ жойга,
Езилиб бир суҳбат кўргали!

— Нима бўлди? — дедим,
шикаста,
Аланечук дардга қорилиб.
У хасратин бошлади аста
Тўлиб кетган кўнгли ёрилиб.
— О, жўражон, ҳаёт дегани
Бунча сангдил, бунча бешафқат!
Қачондир тан олмасдан ғамни,
Энди дилда аламлар қат-қат.
Топбағир бу қисмат дастидан
Юрак-бағрим борар титилиб... —
Деразани чертган ёмғирга
Қолди бир зум маънос тикилиб, —
Бир йил бўлди, ёлғизман, жўра,
Дайдилики изи этганман.
Оиламдан кечиб бир йўла,
Уйни ташлаб чиқиб кетганман.
— Йўғ-е, дўстим, нечук бу қарор,
Соз эди-ку турмушинг ахир.
Сен бахтингга эдинг-ку иқрор,
Эртангдан ҳам туярдинг фахр.
Ҳар мушкулга юпанч-овунчоқ
«Қора кўзлар» бор-ди, шекилли.
Нечун чекдинг бунча ғам-фирок,
Нима сени бунча хун қилди?..

У дардларин ёйди дафъатан,
Ийгиштириб кўнгли малолин: —
Нетай, бўлиб чиқди ёсуман —
Танлаганим — жуфти ҳалолим.
Яғмо экан турмушинг тағи,
Лекин барин қилар эдим даф, —

Бормасайди у эртақдаги
Қаноатсиз кампирга ўхшаб.
Тўйдан кейин —
Иил ўтган сайин
Чиқарди у бир-бир қилиғин.
Тушмасдим мен бу ҳолга тайин,
Бўлсайди гар «тилла балиғим».
Нимадандир ҳар кун татъ хира,
Рўзгор учун ҳар кун недир кам.
Тушунмасди у мени сира,
Тушунмоқни истамасди ҳам.
Мол-дунёга кўчиб хаёли,
Гоҳ бошларди баҳслар бетутруқ.
Мен ким эдим — оддий зиёли,
Номи улуг, супраси куруқ...
Изтироблар чекиб жимгина
Қовриллардим узун тунларни.
Бу гурбатнинг изғиринида
Қийралди, ох, бағрим гуллари.
Унутсақ-да дил тафтин буткул,
Ҳойибдан бахт кутдик, кўзлар
тўрт.

Иккимиз ҳам тундлашиб нуқул,
Бўлиб қолдик асабий ва мўрт.
Сездим — ҳаёт тушмагай изга,
Уринишлар беҳуда фақат.
Ахир бизлар бир-биримизга
Қилолмасдик ортиқча тоқат.
Дўмбоққина болалариму
Иссиқ гўшам бағридан кечиб,
Тотмайин деб бир умр оғу,
Чиқиб кетдим уйни тарк этиб...

Дардин бир зум ютди ичига,
Яширай деб кўзда намини.
Туйдим унинг тамшанишида
Ёлғизликнинг тахир таъмини.
Мунгли сукат чўкди орага,
Лекин унга бўлиб домонгир,
Еноғини босиб ойнага,
Мунгли-мунгли йиғларди ёмғир.

Сўрадим мен:
— Наҳот ишқ, севинч
Кўзларингда қайтиб порламас?
Танҳоликнинг қийноқлари

тинч —
Гўшанг сари наҳот чорламас?
— Кўчамизда бўлгум гоҳ пайдо
Айрилиқ тиг санчганда жонга. —
У аламоқ боқди шу асно
Тамакини босиб қулдонга. —
Жажжи қизим,
Камгап ўғилчам
Тушларимга кирганда доғли
Ва тонларда бир хўрлик мубҳам
Уйғотганда кўксимда оғриқ,

Наъра тортиб банди арслондек
Туксам дердим кўнглим дардини;
Ёлғизликдан қочмоқ бўлардим
Узиб «хурлик занжирларини».
Лекин ёдга тушиб шу замон
Ёсуманнинг турки-авзойи —
Мен қийноқлар чекардим ёмон
Ва бор шаҳдлар кетарди зое.
Остонамга яқин боролмай,
Узоқлардан йўлни бурардим.
Ўз гўшамдан кўзим узоқламай,
Паналарда тентиб юрардим.
Нетай, шундоқ бахтсиз одамман,
Ўтар умрим шундоқ сазойи!
Гоҳ мен наҳот тилаб худодан,
Дейман: «Йўқми ортиқ
жазойинг?!»

О, маҳкумман ғаддор оташга,
Ботиб борар қисмат отган ўқ.
Ўзгалардек масъуд яшашга,
Рўшноликка наҳот ҳаққим йўқ?!
Наҳот менинг ризқим эрур ғам,
Наҳот менга энди ёт сафо?
О, шу лаҳза қалбим тубидан
Янграр шундоқ устивор садо:
— Энди сенга бахт кулиб боқмас,
Энди уни излагайсан зор.
Ҳаловатни кўмсамагин, бас,
Меҳрга ҳам бўлма умидвор.
Тақдир сенга бир пайтлар, эсла,
Лутф қилган эди чин толе.
Билсанг, энди тутмишидир ўша,
Севги тўла кўзлар ушди.
О, у кўзлар — оҳуваш кўзлар
Ёлғиз сендан кутарди каманд.
Ва лекин сен ўзгани кўзлаб,
Бокдинг унга ҳаргиз беписанд.

Асил бахтинг эди у, афсус,
Ишқи эди ниҳон, хокисор.
Юрарди-ю ўйчан ва маънос,
Қилар эди сен-ла ифтихор.
Меҳри унинг шунчалар теран —
Қисматингда дуч келсанг ғамга,
У энг қашшоқ кунларингни ҳам
Менгзай олар эди байрамга.
Сен худбинсан, тан ол —

тамангни
Ўз севгингдан билдинг азизроқ.
Бахт қалити қилдинг режангни,
Бахтли бўла олмадинг бироқ.
Қочиб бўлмас қисмат қаҳридан,
Сен гурбатда ютадирсан қон.
Бу дунёда, билсанг, баридан
Илк муҳаббат увёли ёмон...

Дўстим енгил тортиди — бўшатди
Ҳасрат тўлиб кетган кўнглини.
Таскин бердим — алҳол юпатдим
Тоқат билан тинглаб мен уни.
Ташқарига чиқдик бир маҳал,
Тинган эди эгзин ёмғир ҳам
Ва тунд фалак сахнига сайқал
Берар эди юлдузлар бу дам.
Мен бир ўкинч туйдим шу кезде,
«Ҳаёт бунча аюшуд, нобакор!
Ўралашиб ўз бахтимизга,
Ўйламаймиз — бахтсизлар ҳам
бор.

Ташвишларга боғлиғини баттар,
Ўзимиздан ортмайини минбаъд.
Бизга ҳаргиз эриш туюлар
Кимларингдир қаддин буккан
дард...»

одам

Хайрлашдик.
Синиқ жилмайди:
«Бошингни ҳам қотирдим роса...»
«Дўстим, бундоқ яшаб бўлмайди,
Қайтиб боргин — қилгин муроса.
Фарзанд меҳри барбибор қўймас,
У ҳам зора — қадринг англамас!...»

Бир дақиқа турди-да бесас,
Тун кўйинга кириб кетди у.

У кетаркан, дарди дафъатан
Юрагимга санчилди менинг.
Кўп ўйладим — нимада экан
Сири унинг бахтсизлигининг?..
У ўзига гуноҳлар тақиб,
Ношудликда айблаши бот-бот;
Турмушидан куйиб-тутақиб,
Надоматлар чекиши наҳот —
Сабаб бўла олур бу кўйга?!
Илк севгининг фарахлари ҳам
Маҳзулидак унган пуч ўйга
Зотан тилсол бўлур чинакам...

Кўп ўйладим,
Қачон аслида
Қисматларни чулғагай туман?
Аёлларнинг юракларига
Қачон пайдо бўлар ёсуман?
Ва англадим — ёвуз бир куч бор,
Чанг солар у тўкис бахтга гоҳ;
Уйготару низолар бадкор,
Этмайди ҳеч ўзидан огоҳ.
Лекин қадам бесмас ҳеч қачон,
Хукмирондир қайда тўқчилик...
Номи унинг барчага аён,
Турмушдаги оғу — **ЙЎҚЧИЛИК**.
Дарвоқе, ҳам нима билмаган,
Гурбатга бўй бермаган тақир —
Дўстим қаддин бемаҳал буккан
Шу йўқчилик эмасми, ахир?!
Эх, мен орау қиламан бирам,
Келармикан шундайин

дамлар —
Учрамаса юртингда сира
Ўз уйдан безган одамлар!

ХАЛҚДИН ЁРЛИҚ ИСТАРМАН...

Тарихимизнинг гувоҳлик беришича, XX асрнинг бошларида — илқиллоба қадар ва ундан кейинги дастлабки йилларда Туркистонда юздан ортиқ шоиру адиб ижод этган. Бу рўйхатнинг аввалида Қодирий, Чўлпон, Бехбудий, Фитрат, Авлоний, Ҳамза, Нозимахоним, Сидқий Хондайилиқий, Сўфизода... қатори самарқандлик шоир Сиддиқий-Ажзий ҳам туради.

Саидахмад Сиддиқий-Ажзий Самарқанд вилоятининг ҳозирги Жомбой ноҳиясидаги Қалвойи қишлоғида 1864 йилда таваллуд топган. Барвақт етимлик, муҳтожлик Саид-аҳмадни ҳаёт дорилфунунидан эрта сабоқ олишга мажбур этди. Тириклик ташвиши уни деҳқончилик, соатсозлик, тикув машиналарини созлаш, тикувчи ва тўқувчиликка ундади. Лекин у қайси касб билан шугулланмасин, барчасида камолотга эришди. Икон топганида ўқиди. Янгиси қўлида хат-саводини чиқариб, Самарқанду Бухоро мадрасаларида таҳсил кўрди. Арабу форс, озару ўрис тилларини ўрганди, мусиқа санъати билан шугулланди. Дастлаб Шарқ шеърляти анъаналарида шеърлар машқ қилди. Ҳавас ва ғайрати боис, замонасининг етук, билимдон зебиларидан бири бўлиб олга танилди.

Бироқ Сиддиқийни ўз даврининг буюк кишиларидан бири сифатида ётироф этилишига сабаб бўлган омил — бу унинг маърифатчилик фаолияти ва ижодидир.

90-йилларнинг охиридаги Сиддиқий отасидан қолган кичкинагина боғни сотиб, Макка сафарига отланади. Уч йил мобайнида араб мамлакатларини кезади. Жаҳда шаҳридаги Русия элчионасида бир муддат тилмочлик қилади. Ундан сўнг Россиянинг марказий шаҳарларига боради. Ниҳоят Тифлисга келиб, бу ерда машҳур озар жадид-инқилобчилари Жалил Мамадуқлизода ва Алиакбар Тоҳирзода Собирлар билан танишади. Мазкур сафар Сиддиқий дунёқарашининг тубдан ўзгаришига сабаб бўлади. Миллат, маърифат, озодлик тантанаси учун курашмоқни ҳаёт маслағи, умр мазмуни деб белгилайди.

Маърифатпарвар Сиддиқий 1901 йилда Қалвойига қайтиб, усули жаҳид мактаби очади. Бу мактабда турли миллат ва турли табақа болаларига табиий фанлар, арабу рус тиллари ўқитиларди. Сиддиқий ана шу мактабда ўқитиш учун болаларбоп асарлар ёзди, рус адабиётидан, хусусан Лев Толстойнинг қатор ҳикояларини, И. А. Крилов масалларини, Гоголнинг «Шинел» қиссасини ўзбек ва тожик тилларига таржима қилди, шулар орасида дарсликлар тузди. 1914 йилда бу маърифатпарвар ўз ташаббуси билан «Зарафшон» номли мактаб кутубхонаси ташкил

қилади. Кутубхонада маҳаллий адабиёт ва матбуот намуналари қаторида Кавказ ва Туркияда чиқиб турган илгор адабиётларга ҳам жамланган эди. Мана шулар Сиддиқий номи ва мактабини машҳур қилиб юборди.

Шу давр маърифатпарвар шоир ижодининг ҳам айни гуллаган йиллари эди. 10-йилларда шоир «Айнул адиб» («Одоб кўзи») ва «Ганжинаи ҳикмат» («Ҳикматлар хазинаси») номли ўзбек ҳам тожик тилларидаги икки шеърый тўпламини ҳамда «Миръоти ибрат» («Ибрат ойнаси») ва «Анжумани арвоҳ» («Рухлар йғини») номли дostonларини эълон қилади. Ҳар икки дoston ҳам ўткир ижтимоий масалаларга қаратилган эди. Биринчи дoston — Бухоронинг икки марҳум амири самодан тушиб, юртни вайрон, фуқаронини хору муҳтож қилганларидан сўзласалар, «Миръоти ибрат»да шоир ўша вайрона юртга нисбат ўлароқ, ҳаёлий бир мамлакат манзараларини чизади. Илму фани, фазу адаби устивор ўлган орзудаги Самарқандни тасвир этади. Самарқанд мисолида эса заҳматкаш Туркистонни назарда тутади. Шу юртининг бир содиқ фарзанди ўлароқ элу улусининг равнақини ўйлаб куюнади, адабият изтиробларини яширмайди.

*На раҳматга қалбимиз мўносиб,
На жаннатга рўҳимиз мўносиб.
Аммо ила либосга мағрур,
Бу тўйнатгу сўрат ила мағрур.
Қофи биза бўйла шакл мағрур,
Инсон орасинда бизда мағрур!*

Шоир бу аҳволдан қутулиш чораларини излайди ва ягона чора маърифатда, деган хулосага келади. Чунки юртининг шу ҳолга келишига боис истибод зулмида эзилган халқнинг жаҳолатга маҳкум этилгани эди. Бироқ шоир маърифатни фақат илму фанни эгаллашдан ибрат деб билмайди. Ҳаммаслақ замондошларидан бир қадар илгарилаб, Сиддиқий илму фан орқали сиёсий, ҳуқуқий маслақлар учун курашиш роҳини олға суради. Илм билан бирга илм орқали «давлатни», «лисонни» ва «зақунни» эгаллаш, қўлга киритишни тарғиб этади. Истиқболни фақат ана шу «мақсуд»ларнинг амалиётида кўради.

*Ниқсонни жаҳолат этдим иншо,
Мақсудни бунинг-да этдим ифшо.
Дўрд иш бана бундан эрби мақсуд,
Бундан йла халқа бахти масъуд.
Илм ила олмоқ ва фунунни,
Давлатни, лисонни ва зақунни,
Хар қавм билардан йлди мағрур,
Истиқболни ҳолидан йлди шум.*

Бу шоирнинг ўзи айтмоқчи нафақат насиҳати, балки навбатдаги авлодларга васияти

ҳам эди. Чор цензураи ҳар икки асарни чоп этишни таъқиқлайди. Сиддиқий ўз асарларини 1912 йилда Мамадқулизода ва Алиакбар Собир кўмагида Тифлистеда нашр эттилади. Фақатгина икки йил ўтиб, «Миръоти ибрат»нинг ўзбекча нусхасини Самарқандда бостиришга муваффақ бўлади.

1914 йили Самарқанддаги Улуғбек мадрасининг масжидида мутаассиблар 5—6 минг мусулмонларга қарата жадидларни ва усули жадид мактабларида ўқиётган ва болаларини ўқитаётганларни кофир деб эълон қилдилар. Бу пайтда Сиддиқий Маҳмудхўжа Бехбудий билан «Самарқанд жадидларининг бошида» (Ваид Маҳмуд) турар, жадидчилик Туркистон бўйлаб кенг ёйилган катта куч эди. Уша вазиятда самарқандликларни Тошкент жадидлари, кавказлик тараққийпарвар кучлар ҳимоя қилдилар.

Феврал инқилоби билан Сиддиқий ҳаётида яна муҳим воқеалар содир бўлди. У болшевикларнинг «Иттифок» номли ишчилар уюшмасига аъзо бўлиб кирди. Октябр инқилобидан кейин эса Самарқанд вилоятининг адлия ишларига раҳбарлик қилди. 1919—1920 йилларда Туркистонга марказдан юборилган «Туркомиссия» ва «Турк-

бюро» «фаолияти»нинг бошланиши билан маҳаллий кадрларга, хусусан раҳбар кадрларга муносабатининг ёмонлашуви, ишонсизлик кўпгина миллий зиёлиларнинг саяҳаракатлари сусайиб сўнишига, уларни ижтимоий фаолиятдан бир қадар чекинишга мажбур этди. Бизнингча, ана шу шароит тақозоси билан, Сиддиқий ҳам 1922 йили ўз кишлоғига, ўз мактабига қайтади ва умрининг охирига қадр мудир ҳамда ўқитувчи бўлиб ишлайди. Сиддиқий гарчи сиёсий фаолиятдан воз кечган бўлса ҳам, ижодий ишдан тўхтамади. «Машраб», «Мулла Мушфиқий» каби сатирик жаридаларда, «Зарафшон» рўномасида мақолалари, шеърлари, ҳажвий асарлари билан мунтазам иштирок этиб турди. «Майна», «Шашпар», «Тир», «Гумном», «Олмос» деган тахаллуслар билан матбуот орқали турли иллатларга қарши курашди. Бу асарлар Сиддиқийни ўзбек совет ҳажвиётининг асосчиларидан бири сифатида эътироф этишга тўла ҳуқуқ беради.

Саидахмад Сиддиқий 1927 йил 15 июнда Ҳалвойи кишлоғида вафот этади.

Шухрат РИЗАЕВ

Саидахмад СИДДИҚИЙ-АЖЗИЙ

* * *

Кимса, ё раб, бу дили зорима этмазми илож?
Дили ғам дийдайи, афгорима этмазми илож?

Ғам ҳужуми-ла дўкар дийдаларим қон, ҳеч ким
Вани бу дийдайи хуаборима этмазми илож?

Халқдин ёрлик истарман ул умидим илаким,
Келмиш ағёрдин озорима этмазми илож?

Шон қавмияти душвор кўрурсам помол,
Кимса бу ҳолати душворима этмазми илож?

Роҳатин бузмишам афғон ила кўшушларими,
Бири ҳам охи шарор борима этмазми илож?

Ранжи армон-ла беморлара йўхми табиб,
Раҳм эдиб, зумраи беморима этмазми илож?

Даҳр афсоди сарукорими бузмиш Ажзий,
Шимди гардун бу сарукорима этмазми илож?

* * *

Надур фарёд боис, надур афғон этимдан матлуб,
Агар инсон чекар роҳат ва гар булбул чаман
матлуб.

Ван ўз ранжим-ла бемор ўлдиғим ваъз табиатдур,
Фано ўлмоқ ғами аҳбобидандур анжуман матлуб.

Вуфури сарвату жоҳ ила масрур ўлмазам ҳаргиз,
Банго парвонатек жон вермадан ҳифзи ватан
матлуб.

Жароҳатига марҳам истаян хозиқ табиб излар,
Магар бу жустижўдин йўхми илоҳи бадан матлуб.

Оёқ остинда исқон айламак беорлик Ажзий,
У ким бу ҳола бош қолдурмаз этмишдур кафан
матлуб.

Асрор МҶМИНОВ

Йўқлов

Дилрабо қўшигинг эшитган замон,
Қўнғироқ овозинг забт этди кўнглим.
Қулоғим тағида жарангги ҳамон,
Қўшиқ чаманида бормисан, синглим?

Баъзан истейдодга ҳамроҳдир зафар,
Баъзида ҳеч жойга етмайди қўли.
Кўзим тўрт қутаман қанотли хабар,
Равон чикдимикин ҳаётинг йўли?

Улкан саҳналарнинг ёрқин юлдузи
Бўлишга арзийсан бешак, бегумон.
Бевақт тушган бўлса ижодинг кузи,
Қалбимга чўқади тоғдайин армон.

Уйларим ёритар умид учқуни,
Адолат онамдай овулар мени.
Истейдод дунёга келмас ҳар куни,
Камолот кўкида кўрайин сени.

Тошбулоқ

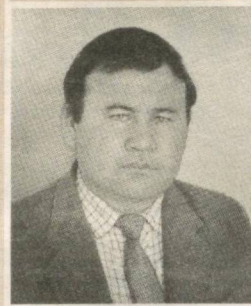
Сувларингдан ичиб, Тошбулоқ,
Тушди менинг сочларимга оқ.
Атрофингда неварам шу чоқ,
Уйноқлайди мисли кўзичоқ,
Сувларингдан ичиб, Тошбулоқ.

Водиймизга ўзинг бош, булоқ,
Посебонингдир азамат тоғлар,
Бедовингдир учқур ирмоқлар,
Интизоринг ям-яшил боғлар,
Водиймизга ўзинг бош, булоқ.

Яхшиям, сен мангу ёш булоқ,
Қоялардан тошлар кўчмишдир,
Кўкда қанча юлдуз ўчмишдир,
Айтаверсам, узоқ кечмишдир,
Яхшиям, сен мангу ёш булоқ.

Сувларингдан ичиб, Тошбулоқ,
Хаёлимдан ўтди хотирот.
Водиймизга ўзинг бош, булоқ,
Этагингдан ушлаган ҳаёт,
Яхшиям, сен мангу ёш булоқ.

Ўроз ҲАИДАР

Инсоф

Урчугин йигириб супа қошида
Бир кампир пичирлаб қилур тиловат:
«Худо, инсоф берил каттақонларга,
Илоё, ҳар банда бўлсин саломат».

У инсоф сўрайди шафқатли дўстдан,
У инсоф тилайди қитмир, нодонга.
Урчуги заминдек айланган сари,
Сўзлари арқоқдек эшилур жонга.

Ҳар бир ўрамида буюк эътиқод,
Инсон диёнати чирмашар маҳкам,
Урчуги — заминни чулғаб олмоқда...
Нурланар меҳрга интиқ бу Олам.

Арқоқ қўлларини куйдирса ҳамки,
Сўзларин тупроққа қорса ҳам сабо,
У ҳамон дуода башариятга
Инсоф улашишдан чарчамас асло.

* * *

У, ўтлиғ дамларим... шамолдай елсам
Шабнамдай титради изимда олам.
Қандай сочлариди кўкдан юлдузлар,
Бу кун лол боқаман, вужудда алам.

Қўлу оёғим-ку занжирбанд эмас,
Дилим эшигинда қулф бор — тақиқ.
Умрим кечар ҳалқа ичинда, билмам
Ҳуррият кутби: мағрибми, машрик.

Чалғи тортаётган чолдай тебраниб
Ҳавони чайнаиб ютаман базўр,
Аллақачон қалб ҳам кетганди тониб,
Аллақачон қулдек яшапман — сағир.

Ғафлат саҳросида адашган касдай
Юрибман бемаслак, куйиб-да бағрим.
Тўфондай қутуриб дод солгим келур
Баъзида ёдга тушса ўтлиғ дамларим.

* * *

Брилган лаблардай булутлар ёриқ,
Қонланган тангадай қонгалаш офтоб.
Пахтазордан қайтар қишлоқ қизлари,
Пахтазор варағи сарғайган китоб.

Тер ҳиди анқийди, мушқу анбармас,
Қизларнинг шўр босган

кўйлақларидан.

Шамол бўса олар шамси қамармас,
Этак ипи кийган елкаларидан.

Тилинган қўллардай тилинган Юрак,
Бўм-бўш чаноқлардай бўм-бўш

далалар,

Қизларнинг ортидан анграяр фалак,
Сочлардан сачрайди кўкка нолалар.

Тер ҳиди анқийди далалар бўйлаб...

«БОБУРНОМА»

ҚАНДАЙ ЁЗИЛГАН

Сабоҳат АЗИМЖОНОВА,
ЎзССР ФА мухбир аъзоси

«Бобурнома» Ҳиндистонда ёзилган, бироқ Заҳириддин Муҳаммад Бобур қандай манбаларга асосланиб, қачон, қаерда ўз асарини ёза бошлагани ҳақида аниқ тарихий маълумотлар йўқ. Бобурнинг қизи Гулбаданбегимнинг Ҳиндистон халқлари тарихининг XVI аср ўрталаридаги даврини ўзида акс эттирган «Хумононома» асаридида келтирилган маълумотларга қараганда, Сикри шаҳридаги боғда, чавгон ўйини учун барпо қилинган майдоннинг юқорисидида қад кўтарган иморатлардан бирида Бобурнинг китоб ёзиш одати бўлган. Бу қайд «Бобурнома»нинг Ҳиндистонда ёзилганини тасдиқлайди. Маълумки, «Бобурнома» 1483 — 1529 йиллардаги Мовароуннаҳр, Хуросон, Эрон, Афғонистон ва Ҳиндистон халқлари тарихидан ҳикоя қилади. Асар асосан уч қисмдан иборат бўлиб, биринчи қисми XV асрнинг иккинчи ярми ва XVI асрнинг дастлабки чорағида Урта Осиё ва Эронда рўй берган воқеаларга, иккинчи қисми XV асрнинг охири ва XVI асрнинг биринчи ярмида Афғонистонда бўлиб ўтган воқеаларга, ниҳоят учинчи қисми XVI асрнинг биринчи чорағидаги Шимолий Ҳиндистон халқлари тарихига бағишланган. Заҳириддин Бобур ўз давридаги сиёсий воқеаларни мукамал баён қилар экан, ўз юрти Фарғона вилояти ва унинг пойтахти Андижоннинг ўша замондаги сиёсий-иқтисодий ҳаволи, Урта Осиёнинг Самарқанд, Бухоро, Қарши, Шаҳрисабз, Уш, Урганч, Уратепа, Термиз каби йирик шаҳарлари ҳақида ҳам қимматли маълумотлар келтиради. Асар муаллифи давлат ва маданият арбоблари, шоирлар, адиблар, айрим йирик бой-зодагонлар, ҳатто бинокор усталар, дурдогорлар, наққошлар ҳақида ўша даврда ёзилган тарихий асарларда учрамайдиган маълумотларни баён этди.

«Бобурнома»да келтирилган ноёб ҳужжатлар ўша давр тарихий манбалари: Мирхонд, Хондамир, Муҳаммад Солиҳ, Биноий, Муҳаммад Ҳайдар, Фаришта, Абдул Фазл Аллоий, Ҳинди Мирхий ва бошқа алломаларнинг асарларида учрамайди. Улуғбек Мирзо, Алишер Навоий, Абдураҳмон Жомий, Бехзод ва бошқа фан, маданият, санъат арбобларига нисбатан самимий ва ҳурмат билан фикр юритар экан, айна вақтда Бобур Хуросон ҳокими Султон Хусайн, Қундуз-Бадахшон ҳокими Хусравшоҳ, Эрон шоҳи Исмоил Сафавий ва унинг саркардаси Нажим Соний, Ҳиндистон султони Иброҳим Лўдий каби олий мартаба ва нуфузга эга бўлган кишиларнинг манманлик ва адолатсизлик, саркашлик табиатларига алоҳида тўхталиб, бундай нуқсонларни ҳолисона қоралайди.

Бобур Ҳиндистон султони Иброҳим Лўдийни 1526 йили Дехли шаҳрига яқин бўлган Панипат майдонидида тор-мор қилади, 1527 йили Малва рожаesi Ранго Сангоини ҳам енгиб, Буюк Бобурийлар империясига асос солади, «Бобурнома» ана шу воқеалардан сўнг — кундалик ён дафтаридаги хотиралар асосида

ёзила бошланган, деган фикрга олиб келади, чунки унинг бошқа ҳамма асарлари: Мовароуннаҳр ва Ҳиндистонда ёзган шеърый девонлари, «Мубайин» деб аталган ҳуқуққа доир асари, «Рисолаи Волидия» деган Хўжа Аҳрор асарининг таржимаси ва «Хатти Бобурий» деб номланган махсус алифбоси «Бобурнома»да ёзилган йиллари билан бирига аниқ қайд этилгани ҳолда, «Бобурнома»нинг ўзи қачон ва қаерда ёзила бошлангани ҳақида ҳеч қандай маълумот келтирилмайди, у ҳатто саройда махсус воқеанавис бўлган ёки бўлмагани, «Бобурнома»ни ёзиш фикри унда қачон туғилганлиги ҳақида ҳам ҳеч нима демайди. Бу ҳол «Бобурнома» бошдан охиригача Бобурнинг ўз қўли билан ёзилган, унинг чуқур илмий тафаккури ва ақл-идроқининг нодир ҳосили бўлмиши асарининг ёзила бошланган йилини аниқлашни қийинлаштиради. Лекин «Бобурнома»ни чуқурроқ ўрганиш бу жумбоқни аниқроқ ҳал қилишга ёрдам беради.

Бобур 899 ҳижрий (1493 — 1494 йиллар) воқеалари баёнида Мовароуннаҳр ҳокими Султон Аҳмад Мирзо вафотидан сўнг унинг ўғил-қизлари ва амирлари изохига тўхталар экан: улاردан бири Саид Юсуф ўлгачи эди, мен биринчи марта Кобулга келганимди, у менинг қوشимда эди, мен унга кўп меҳрибончиликлар қилдим, мен Ҳиндистонга биринчи марта юриш қилганимда уни Кобулда қолдирдим, кейинроқ у Кобулда вафот этди, деб эслайди. («Бобурнома». Аннет Бевеиж нашри. Лондон, 1905, 22а-саҳифа).

903 ҳижрий (1497 — 1498 йиллар) воқеалари баёнида эса Бобур Самарқанддаги Улуғбек Мирзо расадхонасини таърифлар экан, шу муносабат билан Маъмуни, Батлимус, Ҳиндистондаги Бикрамжит Ҳинду, Дҳара шаҳридаги расадхоналар ҳақида ҳам ҳикоя қилади. Маълумки, Бобур Малвадаги Бикрамжит расадхонаси билан 1528 йилдагина танишган. Бу ҳол «Бобурнома»нинг Ҳиндистонда ёзилганини тўлиқ исбот қилиб беради. Худди шу фикримизнинг исботи учун яна бир мисол келтирайлик.

Бобур 908 ҳижрий (1502 — 1503 йиллар)да Фарғона водийсида рўй берган воқеалар баёнида, биз Поп қалъаси дарвозаси олдида ҳужум вазиятида турганимизда, шу кунларда Қоил шаҳрининг солиқ йиғувчиси Кичик Али ниҳоятда жасорат кўрсатди (113-саҳифа), деб эслайди. Маълумки, Қоил шаҳри Ҳиндистон шаҳарларидан биридир. 911 (1505 — 1506) йил воқеалари баён қилинган қисмда Султон Хусайн Мирзо вафотидан кейин унинг оила аъзолари: ўғил-қизлари ва саркардалари хусусида бирма-бир тўхталар экан, «унинг амирларидан яна бири Султон Жунаид барлос эди, у кейинроқ Султон Аҳмад Мирзо қошига ўтиб кетган эди; у ҳозирда Жаунпур ҳокими Султон Жунаид барлоснинг отаси эди», деб эсади. Юқориди биз келтирган маълумотлар Бобур шахсан ўзи йиғиб юрган ҳужжатлар асосида ўз асарини Ҳиндистонда ёзган, деган фикрни тасдиқлайди.

«Бобурнома»даги айрим кичик воқеаларга чуқурроқ ёндошиш натижасида Бобурда мазкур асарни ёзиш фикри 913 ҳижрий (1507 йил)да пайдо бўлган деган ҳулосага келиш мумкин. Худди шу йиллар тарихий воқеалари баёнида Қандаҳор ва Келат вилоятларининг ҳокимлари Шохбек ва Муқим аргун Бобурни бу ерга бостириб келатган Шайбонийхонга қарши ёрдамга чақирганлари, Бирок у Қандаҳорга етиб келгач, шаҳар дарвозаларини беркитиб олиб, ўз сўзларидан қайтганликлари, лекин шундан сўнг Бобур Қандаҳорни кўлга киритиб, унинг ҳокимлигини укаси Носир Мирзога топширгани, ўзи Ҳиндистон орзусини амалга ошириш учун Кобулга қайтгани айтилади. Шу юришда «бад-и-пиг» кўтолидан ўтгани ва сўнг бу воқеани абадийлаштириш ниҳоятда Мирак Юсуф ва наққош Шох Муҳаммадга тоғ бағридаги тошлардан бирига бу тарихни битишни буюргангани эслайди. Бизнинг фикримизча, худди шу воқеадан сўнг Бобурда тарихий асар ёзиш фикри туғилган ва шундан сўнггина у ўзининг кундалик дафтарига энг муҳим воқеалар баёнини тўлиқ ёзиб юришга киришган. Кейинчалик эса ўзи тўплаган маълумотлар ва унга ҳамроҳ бўлган саркардаларнинг ҳикоялари асосида 1526 — 1529 йиллар мобайнида «Бобурнома»ни Ҳиндистонда яратган.

«Бобурнома»нинг муаллифи йирик тарихнавис олим, тенги йўқ адиб ва нозиктаъб шоирдир. У ўз замонасидаёқ Алишер Навоийи соний деган юксак таърифага сазовор бўлган.

«Бобурнома» ҳужжатларнинг ниҳоятда нодирлиги, тили ва услубининг жозибалилиги билан ўрта асрлар Урта Осиё ва Ҳиндистонда ёзилган ҳамма тарихий асарлардан тубдан фарқ қилади. Бобур тарихий воқеаларни баён қилар экан, ўзидан илгари ўтган муаллифларнинг асарларига бефарқ қарамайди. У ҳамма воқеаларни ўзи кўрган, билган ёки ўз қўлоғи билан зшитган мисоллар асосида, масалага танқидий ёндошган ҳолда баён этади. Бу ҳақда Бобурнинг ўзи шундай ёзади:

«Бу битилганлардин фарз шикоят эмас, рост ҳикояттурким, битибтурмен. Бу мастур бўлгонлардин мақсуд ўзининг таърифи эмас, баёни воқиб бу эдиким, таҳрир этибтурмен. Чун бу тарихда андоқ илтизом қилибтурким, ҳар сўзининг ростини битилгай ва ҳар ишининг баёни воқибини таҳрир этилгай. Ложа-рам ота-оғадин ҳар яхшилиқ ва ёмонлиқким шойиъ эди, таҳрир қилдим ва қариндош ва бегонадан ҳар айб ва ҳунарким баёни воқиб эди, таҳрир айладим. Укуғувчи маъзур тутсин, эшиттувчи тааруз макомидин ўтсин» («Бобурнома», Тошкент, 1960 йил, 264-бет).

Бобурнинг шоҳ асари «Бобурнома» ҳамда унинг муаллифининг лаофатли шеърлари ўша замонлардан то ҳозиргача ҳақон олимлари ва жамоат арбобларининг диққат марказида бўлди. Жаҳоҳарлаъл Неру ўзининг машҳур «Ҳиндистоннинг кашф этилиши» асарида Бобур сиймоси ва «Бобурнома» асари ҳақида гапириб, «у (Бобур) Ҳиндистонда гарчи Фарғона олма-ўриги, гуллари, сергўш таомлари, тоғлари, музликлари ва об-ҳавосини ниҳоятда соғинган бўлса ҳам, Ҳиндистонни гўзал диёр деб атаган эди. У Ҳиндистонда кўп вақтини урушларда ўтказган бўлса ҳам, айна вақтда ўзини Агра шаҳрида ҳашаматли бинолар барпо этишга бағишлади. У ниҳоятда ёқимтой, жасоратли, сергайрат киши бўлиб, санъатни, адабиётни ва ҳаётни яхши кўрар эди», деб юқори баҳо берган. «Бобурнома»ни инглиз тилига таржима қилган машҳур инглиз шарқшуноси А. Бевеиж ушбу асарни ҳамма даврларда ёзилган энг жозибали адабиётлар қаторига қўйиш лозим, деб тан олди. Ҳинд олими Абдул Латиф: «Бобур ҳам насрда, ҳам шеърниятда тоза услуб соҳибидир», деди. «Бобурнома»нинг тарихий, адабий ва маданий қиммати ҳақида совет шарқшунослари, жумладан, Ўзбекистон олимларининг баҳоси ҳам беназирдир.

Жаҳон халқлари маданияти ҳазинасидаб муносиб ўрин олган Бобурнинг илмий-адабий мероси, жумладан унинг «Бобурнома» асари ўзбек халқи бой ўтмиш тарихининг зарҳал саҳифасидир.

«Биз номатлуб (пинхоний) иқтисодиётнинг таъсири ортиб бораётганлигига ҳам бепарво қарай олмаймиз, талай жойларда ана шу «номатлуб иқтисодиёт» айрим ҳуқуқни муҳофаза этиш органлари билан тил бириктириб олмақда. Хўш, бундан ким кўпроқ озор чекапти?»

(Ўзбекистон Компартиясининг XXII съезди материалларидан).

рий-бошқариш аппаратининг қуйдан юқоригача бўлган бўлимларида гоҳ яширин, гоҳ очик ўзини намоён қилиб турибди. Хўш, махфий иқтисодиётнинг ўзи нима?! У қандай пайдо бўлади?!

Қадимдан жаҳоннинг барча давлатларида маъжуд бўлиб келган иқтисоднинг бу тури ривожланган капиталистик мамлакатларда миллий даромаднинг 5 — 7 фоизини ташкил қилади. Бизда

мият инқирозига ва ижтимоий-мулкий емирилишга олиб келади.

1985 йилга келиб жамиятимизда махфий иқтисодиётнинг дастлабки фаолияти мустақамланиб, мустақил йўлга кириб олди. Шунинг учун ҳам унинг таъқини барча фуқаролар сеза бошладилар. Бизнинг жумҳуриятимизда унинг урчишига халқ ва партия хозирги кунда инкор этиб турган маъмурий-буйруқбоз-

эса ўз навбатида пулнинг қадрсизлигини таъминлайди. Савдо муассасаларидаги камомад ҳам 171 миллион сўмдан ортиб кетди. Андижон шаҳри битта улгуржи савдо омбори ва бир дўконнинг ўзи 1,26 миллион сўм камомад келтирган. Аҳолидан маҳсулот сотиб олиш борасидаги тайёрлов идораларининг фирибгарликлари мамлакатда кенг тарқалган бўлиб, улар меҳнатсиз даромад-

„ЎПҚОН“

эса у 17 — 18 фоизга чиқиб кетган.

Мамлакат иқтисодиётининг марказида тақчилликнинг тургун бўлиб қолиши, пул сибсатининг кучайиши расмий иқтисодиётни ожизлантириб, махфий иқтисодиётни кўчатириб юборди, аҳоли даромадининг ўсиши 1989 йилда 1988 йилга нисбатан 64 миллиард сўмни, яъни 12,9 фоизни, халқ истеъмоли молларини ишлаб чиқариш эса 30 миллиард сўмни, яъни 7 фоизни ташкил қилди. Корхоналарда, хўжалик фаолиятини янгича юриш маҳсулот баҳосини ошириш имконини туғдирди. Натижада нарх-наво ортиб кетди, аҳоли даромадининг ўсиши эса, ана шу ҳисобга таъминланди.

Махфий иқтисодиёт қонундан ташқари шахсий ва артеллар фаолиятида ҳам намоён бўлади. Бунда хусусий усталар, ширкат, артеллар ортиқча маҳсулот ишлаб чиқариб, ана шу «ортиқча» дан давлат ҳисобига солиқ тўламайдилар.

Ишлаб чиқариш воситаларини чайқов бозорида сотилишдан келадиган даромад ҳам махфий иқтисодиётнинг чўнтагини қаппайтиради, бунда олибсатарлар чайқов бозорини кенгайтириб, «дирижёрлик» қиладилар.

Махфий иқтисодиётнинг яшовчанлигига сабаб доимий равишда партия, давлат-хўжалик, ҳуқуқий ташкилотлардаги шахсий манфаатдор кишиларнинг қўллаб-қувватлаб туришидир. Уюшган жинсий гуруҳларнинг вужудга келиши ва ривожланиши жа-

лик усули сабаб бўлди. Масалан, пахтачилик соҳасида «пахта мафияси» вужудга келди ва унинг ўлчами 2,5 миллиард сўм деб белгиланди. Шу суммадан 800 миллион сўм жумҳурият ичиде қолган бўлса, қолгани пахта хомашёси борган жойларда сув бўлиб кетди. Бу рақам мамлакат махфий иқтисодиётининг 2 — 3 фоизини ташкил қилади.

Мамлакат бўйича махфий маблағни олимлар 110 миллиард деб белгилашмоқда. «Пахта иши» дан ташқари фоз бўлган энг катта уюшган иқтисодий жиноятлардан «Океан» (кит овловчи «Славя» кемаси), «Ростовликлар иши», «Волгоградликлар», «Москвалик», ўтган йилги «Карповликлар» ва «Харьковликлар» иши шулар жумласидандир. Мамлакат бўйича аҳолига ҳар хил пинхоний хизмат қиладиган хусусий кишиларнинг йиллик даромадининг йиғиндиси 14 — 16 миллиард сўмни ташкил этади. Темир йўлда содир бўлаётган ўғирликлардан расмий иқтисодиёт 10 — 12 миллиард сўм зарар кўради.

СССР Ички ишлар министрлигининг маълумотларига қараганда, кейинги икки йилда ана шу соҳада 50 мингдан кўпроқ жиноят содир этилган бўлиб, асосан чет эл моллари ўғирланган. Ўғирланган моллар асосан чайқов бозорида тақсимот қилиниб 2 — 3 баробар қимматига сотилади. Бир йил давомида кишиларнинг дўконлар орқали кийим-кечак харидидаги фарқ 4 — 4,5 миллиард сўмдан ортиб кетган. Ана шу ортиқча пул чўкиб қолади. Бу

нинг минг хил усулларини ўйлаб топишади. Шулардан энг йириклари навини алмаштириш, сифатини пасаитириш, ифлослик даражасига қараб ўзлари хоҳлагандай нарх қўйиб қабул қилишдир.

Иқтисодий вазиятнинг мураккабланиши чайқовчилик миқёсини янада кенгайтириб юбормоқда. 1989 йилда ўзинга тўқ оилаларнинг учдан икки қисми олибсатарлардан мол харид қилдилар. Мамлакат бўйича ҳар бир оила ўртача ўз жамғармасидан 60 сўмдан зарар кўрган бўлса, Грузияда — 140, Туркманистон ва Молдавияда — 80, жумҳуриятимизда — 70 сўмни ташкил қилган. Чайқов бозоридеги корчолонларнинг фойдаси 1,3 миллиард сўм бўлиб, шундан кийим-кечак олиб сотишдан 350 миллион, пойабзалдан 250 миллион, газламалардан 110 миллион, атторлик молларидан — 100 миллион, қурилиш жиҳозларидан 90 миллион сўм олибсатар ва ишбилармонларнинг ҳамёнига тушган. Давлат савдо муассасаларидаги қўли кингир ходимлар ҳам молларга «устама» қўйиб сотиш билан 180 миллион сўм даромад қилганлар. Шу йилнинг ўзида майда олиб сатарлар сони 1,3 маротаба кўпайган. Аҳолининг ишсиз, касб-кори йўқ қисми борган сари майда чайқовчилар «қўшини»ни тўлдириб бормоқда. Ҳуқуқ-тартибот идоралари буларга қарши курашиб, бирор ижобий натижага эриша олмаётirlар.

Мамлакатимиз янги иқтисодий сибсат арафасида турипти. Унинг қай йўсинда бориши, очигини айтганда, мутахассисларнинг қизгин баҳс ва мунозараларига сабаб бўлаётир. Шубҳалар, гумонлар, ҳаддан зиёд эҳтиёткорлик келажак ишини бир қадар пайсаллаштирмоқда. Айниқса турли ижтимоий миқёсдаги тўсиқлар мамлакат иқтисодий аҳволининг қад ростлашига жиддий таъсир кўрсатапти. Бошқарувнинг узоқ вақт давом этган маъмурий-буйруқбозлик усули мамлакат иқтисодини боши берк кўчага солиб қўйди. Бошбошдоқлик авж олгани сари мамлакат қўламатида махфий иқтисод сибсати илдиз отди, пулнинг қадрсизланиши кучайди. Назоратсизлик, шубҳасиз, қора гуруҳларнинг бошини тез бириктиради. Шундай ҳам бўлди.

Агар иқтисодиётимиз бир улкан дарё бўлса, унинг ўпқонлари махфий иқтисодиётдир. Ана шу ўпқоннинг пайдо бўлиши ва ички тузилиши ниҳоятда мураккаб — иқтисодиётда инқироз чуқурлашгани сари унинг миқёси ортаверди. Ҳозирги кунда махфий иқтисодиёт ижтимоий ва иқтисодий муносабатларнинг турли кўринишларида, халқ хўжалигининг барча соҳаларида ҳамда маъму-

Махфий иқтисодийнинг ривожланишида улгуржи ва чакана баҳонинг мувофиқлаштирилмагани ҳам бир омилдир. Масалан, ёнилги савдоси соҳасида ўзига хос «қироллар» вужудга келган бўлса, спиртли ичимликлар савдоси билан шуғулланадиган ресторан буфетчиларининг тегириғига ҳам сувдай фойда кўйилиб турди.

Ёнилгининг ярмини автомашина эгалари туйнукдан оладиган бўлдилар. Натжада давлат 2 миллиард сўм зарар кўра бошлади. Ёнилгининг сунъий равишда тақчиллаштириш сабабли қурилиш ишларининг бажарилмаслиғидан давлат 3 — 4 миллиард сўм зарар кўрди.

Пинхоний иқтисод ўпқонида турли зараркунадалик — вагонларга маҳсулот ҳажмини кам юклаб, бир-бирини алдашлар ҳам содир бўлиб туради. Бундай ҳоллар халқ хўжалиғига минг-минглаб сўм зарар келтиради. Масалан, СССР Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлигининг давлат назорати маълумотларида қайд этилишича, 1989 йилнинг 9 ойи мобайнида денгиз, қуруқлик чегара қароргоҳларига 8,5 минг чет савдога чиқарилаётган «Жигули» автомашинаси яроқсиз, синган, урилган, ўғирланган ҳолда келтирилган, юкхоналарга жойланган маҳсулотлар эса ҳақиқий оғирлиғига нисбатан 10 — 12 фоиз кам бўлиб чиққан.

Халқ мулкининг талон-тарож ёки исроф бўлаётганига яна бир сабаб, юк ташийдиган темир йўл хизмати соҳасидаги хизмат усулнинг номутаносиблиғидир. Бу соҳада ташиб кетиладиган юкларнинг «йўқолиши табиий ҳол» деб қабул қилинган ғалати ақида бор. Масалан, дон маҳсулоти яхши муҳофаза қилинган поезд юкхоналарида ташилганда ҳар минг километрда 2 тонна, оддий юкхоналарда ташилганда 3,9 тонна исроф бўлиши табиий ҳол, деб қаралади. Аслида мана шунча миқдордаги дон маҳсулоти исроф бўлмайди, йилга 55 — 115 минг тонна дон, сўмга айлан-тирилганда 9 — 20 миллион доллар хусусий кишиларни бойитишга хизмат қилади. Шунингдек, цемент ва бошқа сочиладиган қурилиш жиҳозлари ҳам шу тариқа давлат чўнтағидан ўмариб қолинади.

Бундан ташқари маҳсулот сифатини атайлаб бузиш ҳоллари ҳам тақчилликка олиб келадиган омилдир. Масалан, гўшт маҳсулотларидан колбаса тайёрлашда корхонада намлик 1 фоиз оширилса, 1 тонна гўшт; газлама фабрикасида бир қатим ип чегириб қолинса, 500 метр газлама «даромад» манбаига айланади. Иш жараёнининг ипидан игнаси-гача яхши билган айрим гуруҳлар шу тариқа халқ мулкини шахсий эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилдирадilar.

Дастакларга мурожат қилайлик; 1989 йилда Олмалик шаҳридаги Тоғ-металлургия корхонасида мис эритиш заводидаги ташландиқ гиштларни уддабурон жиноятчилар қайта ишлаш жараёнида олтин, кумуш олишиб чайқов нархида сотишган. Жиноят фош қилинганда 11,5 миллион сўмлик қимматбаҳо металл, хомашё, олтин ва кумуш маҳсу-

лотлар давлат ҳисобига ўтказилди. Булар фош бўлгандан кейин, иккинчи гуруҳ уларнинг тажрибасини қўллаб, яна иш бошлаб юбордилар. Булар ҳам ички ишлар ходимлари томонидан қўлга олиниб, улардан 640 минг сўм миқдордаги 80 килограмм кумуш қайтариб олинди.

Бундай кингир ишлар қурилиш соҳасида ҳам кўп-кўп учрайди. Молия ишидаги хўжасизлик оқибатида турли даражада моддий маблағ расмийлаштирилган ҳолда ўзлаштирилиб юборилади. Масалан, ободонлаштириш ишлари аввал режалаштирилмагани учун ҳукумат маблағ ажратмайди. Жойларни ободонлаштириш эса зарур, чунки аҳоли яқинлик билан шунга талаб қилапти. Бундай ҳолда жойлардаги йирик корхоналар зиммасига ободонлаштириш ишлари юклатилади. Бирор қишлоқ яқинда бекат қуриладиган бўлди, дейлик. Мана шу вазифа юклатилган ташкилот маъмурияти уни ўз маблағи ҳисобига қуриши керак. Бекат белгиланган муддатда қуриб фойдаланишга топширилади. Уни қуриш учун, дейлик, 3 минг сўм сарфланди, деб ҳужжатлар расмийлаштирилади. Аслида мазкур бекатнинг бунёдга келишида бир-бир ярим минг атрофида маблағ сарфланган бўлади. Қолган бир ярим минг сўм қулоқнинг бошида турганлар томонидан ўзлаштирилади. Вассалом.

Шу сингари жамиятнинг иллатлари маънавиятга ҳам келиб тақалади. Пинхона иқтисодида фоҳишаларнинг ҳам ўз ўрни бор. Улар ҳукумат билан ҳеч қандай олди-берди қилмайдилар.

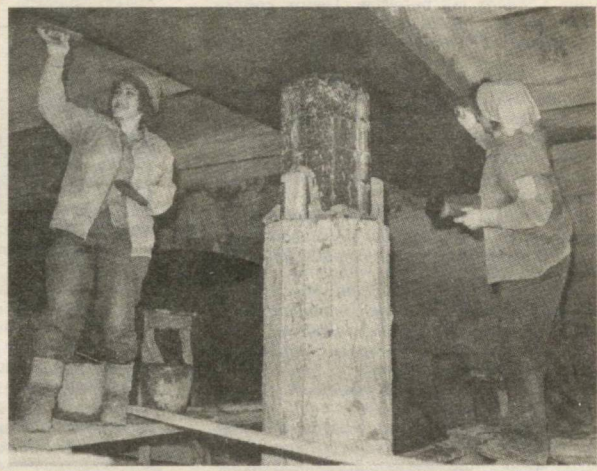
Тадқиқотчилар уларни уч табақага бўладилар. Биринчиси, олий табақа бўлиб, улар уй-жойга, олий маълумотга, хизмат жойи ёки лавозимга эгадирлар. Улар асосан мансабдор шахслар, чет элликлар билан алоқада бўладилар. Бир кунлик баҳо — 100 сўмдан юқори! Олий табақадагиларнинг 19,5 фоизи «даромад»нинг бир қисмини жамғариб ҳам борадилар. Иккинчи табақанинг бир қисми иш жойига ва олий, ўрта махсус маълумотга эга бўлиб, бир қисми иш жойидан ажралган, ресторан, меҳмонхоналарда санғиб юрадиганлар. Бу табақадагиларнинг сони ортиб бормоқда. Уларнинг 7,5 фоизи келажак учун маблағ ҳам жамғаради. Учинчи табақадагилар қорин тўйгазиш учун ва спиртли ичимликлар учунгина фоҳишалик билан шуғулланадилар, вокзалларда, кўчаларда тунайдилар. Кунлик даромад — 10 — 15 сўм. Фоҳишалар асосан йирик шаҳарларга танда кўйишади...

«Ўпқон»да ҳаракат қилаётган жиноятчи, чайқовчи, ўғри ва фоҳишалар жамиятимизнинг хавfli яраси бўлиб, тезроқ тузатилма, газак отиб кучайиб кетаверади. Улар миллионлаб фуқароларнинг турмуш тарзига иқтисодий, маънавий жиҳатдан раҳна соладилар, мамлакат иқтисодиётининг барқарорлашуви-га тўсиқ бўлиб қолаверадилар.

(давоми бор)

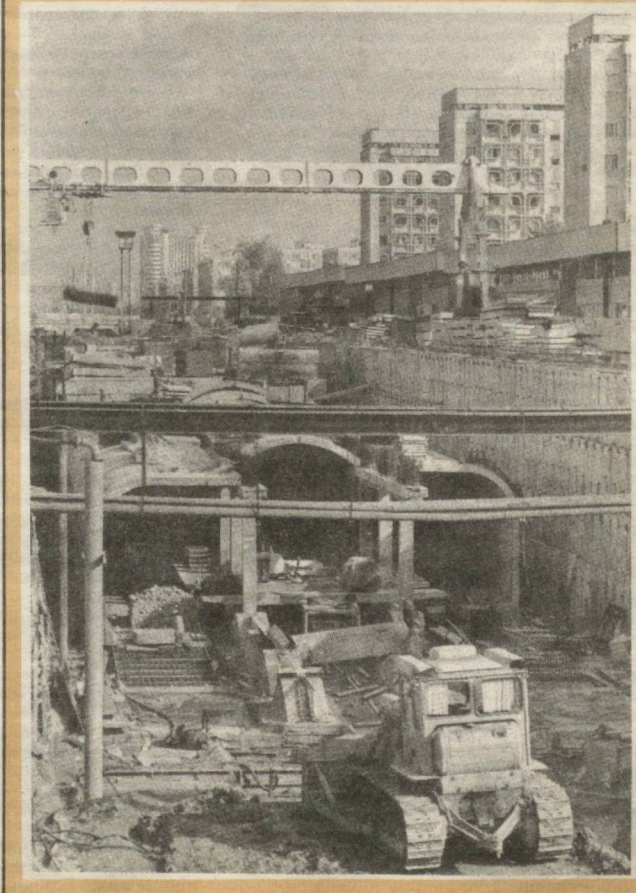
Расулхон АБДУМАЖИТОВ,
Иқтисод фанлари номзоди,
жамиятшунос.

ЗАМОНДОШЛАРИМИЗ

Тошкентлик метроқурувчилар йил охиригача йўловчиларга яна бир муносиб тўхфа тайёрламоқдалар. Суратларда: метронинг «Тинчлик» бекати қурилишида иш қизғин; пардозловчилардан А. Қўшанова билан А. Қонунова иш устида.

Сураткаш А. ГОРОКРИК (ЎзТАГ)

Нигор ахборотчи саҳарлаб Кутби кампирниқиди пайдо бўлди.

— Дугонажон, эшитдингизми, Фазила «пошшо» ўлиб қотти!
— Ие, қачон?

Нигор ахборотчи бемалол кўрпачага ўрнашиб олиб деди:

— Кеча туппа-тузук юрган экан, кечаси бирдан шу ҳодисот юз берибди. Парох сердса экан.

Кутби кампир Нигор ахборотчиға рўпара ўтирди.

— Нима бало, бу касал мунчама кўпайди. Э, аслида бу бир баҳонаку-я, — у маъослашиб қолди. — Ҳаммаси умрга боғлиқ. Вақти-соати битгандирки, азроил жонини олган...

— Ҳа, ишқилиб худо раҳмат қилсин. Емон бўлсаям яхши эди бечора, — деди Нигор ахборотчи ўқсиниб.

— Улгандан кейин, минг баттол бўлсаям, яхши дейсиз-да, илож қанча. Ҳеч қайсимиз беғунох мусича эмасмиз, — секингина деди Кутби кампир.

— Узиям ҳеч бандайи мусулмон қилмаган кордорилар қилди-да, ахир. Унинг дастидан кўшининикигаям бир одам ўтиша зор эди. «Нега келаркан, нега кетаркан? Кўлтигида нимаси бор?»

Уйга ботган Кутби кампир ўзига келиб Нигор ахборотчини шартта тўхтатди:

— Барибир, марҳумни яхши гап билан эслаш лозим биздан, дугона!

Нигор ахборотчи танбехдан уялиб бир пас жим қолди. Кейин ёдига худди бир нобон нарса тушгандай қўлини ёқасига обориб, кўрқинч аралаш гапирди:

— Товба қилдим, дугона, ким менинг кўнглимни оғритса, ўшанга худойи таолонинг ўзи жаза берапти.

Кутби кампир энсаси қотиб қўзғала бошлади:

— Вой эсим курсин, чой-пой қўяй сизга, — деди у.

Нигор ахборотчи Кутби кампирнинг эстагидан ушлаб қолди.

— Йўқ, уринманг, кетаман. Ҳақиқи Эшмат дриктирининг қайнонасиникигаям бири кириб чиқай-чи, Фазила «пошшонинг ўлимидан дарак топдимикан, йўқми? Сиз ҳаракатингизни қилаверинг, ҳозир бораверайлик фотиҳахонликка.

Кутби кампир Нигор ахборотчини дарвозагача кузатаркан, соғлигидан нолиди:

— Бу вақтлар менинг ҳам дармоним қуригандай. Бир жойим оғриб туради доим.

Фазила «пошшонинг ўлимидан кўнгли бузилган Кутби кампир ёлғизлиқдан чинга ваҳима тушди. Уйга кирди, ҳовлига чиқди. Лекин, овунадиған эрмак топилмади. «Қишлоқдаги кампирларга ҳузур қайтага...» ўйлади у. — Ҳеч бўлмаса мол-ҳолга емиш ташлаб овуниб юради. Мардонқулга минг марта айтдим. Ҳов анави бурчакдан катак қуриб беш-олтита жўжа опкеб бер деб. Ҳар кун эртага дейди. Ҳеч бўлмаса товукларга дон-дун ташлаб юрармидим. Аслида унга гапиргандан кўра деволга гапирган яхши-куя».

Кутби кампир ўтириб чарчади. Енидаги ёстиқнинг у ёқ-бу ёғига тапиллатиб уриб, ҳурпайтирган бўлди-да, ёнбошлади. Гарчи баҳорнинг ўрталари бўлса-да ҳаво дим эди. Бароқ мушук дум-думалоқ бўлиб сўрининг четига ухлаб ётди. «Менам ҳадемай ўламан, — дилдан ўтказди Кутби кампир. — Ҳа-ҳа, ўламан. Гузардаги қария одамлар кетди ҳаммаси. Энди навбат меники. Тағинам балли, шунча жигарларимдан айрилибман-у, уларнинг доғида неснобуд бўлиб кетмабман-а. Менгаям Мардонқулнинг бахтини кўриш армон бўладиганга ўхшайди...»

Ким билсин, агар ток қайчисини кўтариб Фанибой кириб келмаганида Кутби кампир қачонгача шу алфозда ўтирарди. Кампир камзулининг киссасидан дастрўмолини олиб, кўз ёшларини арди. «Баъзан дилинг ўзинга душман, — ўйлади у. — Ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, қанақа ҳаёлардан бордим, кўнгли курсин». Кампир ўрнидан туриб Фанибойнинг истиқболига юрди.

Сабоҳат НОРБҲУТАЕВА

ОНАИЗОР

Ҳикоя

— Узинга бирор нарса ола қол. Қалпоқми? Бошингдайга қараб бўлмайди, — дейди.

Мардонқул ранги ўлган қалпоғини қўлига олиб яхшилаб разм солади.

— Э, ҳали анчага кетади бу қалпоқ, — дейди-ю, кейин худди бир ботмон чангни қоққандай шундоқ тарсиллатиб урадики, Кутби кампир беихтиёр чўчиб тушади.

Бир-икки кун ўтга, Кутби кампир ўғлидан беҳудага хурсанд бўлганини тушунади. Қараб-сизки, эҳтиётлаб қўйилган пулдан ном-нишон ҳам қолмайди. Ҳаммасини Мардонқулнинг ўзи, «унча беринг, мунча беринг», деб олиб совурди — ичади...

Уша кун Фанибойнинг гаплари кўнглига оғир ботган Кутби кампир кечаси билан яна уйқуси қочди. «Тавба, — ўйлади у. — Менга шу гапларни гапириси лозимиди? Мардонқулнинг унга нима зарари тегапти? Емон бўлсаям фарзандим...» Кутби кампир тутқиқ кетди. «Яна гапирса, тахта-ўқловини йиғиштириб қўяман».

Кутби кампир кечаси кўзини юммай чиққан кезлари ҳам азонлаб туради. Энг аввал — Мардонқул тургунча ҳовлининг бир бурчагидаги қоровул — сиқондек кучука нон тўғраб беради. Кейин, шундоқ сўрининг лабидан турган мушукнинг косачасидан хабар олади. Сўнг Мардонқул билан нонушта қилади. Нонушадан кейин Мардонқул кўлтиғига шахмат тахтасини қистириб эшикка йўналади.

— Бир ўйнаб келай.

Кутби кампир эрталабдан кайфияти бузилиб, қоғоғи уйилади.

— Ҳа, шахматдан ажрама! — дейди у пиёлага чой қуйиб бўлгач, чойнакни тўқиллатиб қўяркан. — Қачонгача шундоқ юрасан? Рўзгор йўқми сенга, тирикчилик йўқми? Мудом беш ёшли боладай ўйнаб келай дегани уялмайсанми?

Мардонқул орқасига бир қараб қўяди-ю, бепарво қўл силтаб чиқиб кетаверади. Кутби кампир Мардонқул билан фақат эрталаб гаплашишга улгуради. Қолган вақтларда ўғли ё ҳушида бўлмайди ёки уйда бўлмайди. Қилмаган нисҳати қолмаган, барибир аҳвол шу.

Ҳозир Кутби кампир ўғлининг орқасидан қараб қоларкан, ўзича ўйлади: «Бошқа гапирмайман, — айтганим билан қилармиди? Хотини бўлмаса, бола-чақаси бўлмаса, ниманям ўйласин бошқа? Ичса ўзининг топганига ичади-да...»

Одатдагидек Мардонқул шу кетганича кечкурун қайтди, зўрга оёқда турарди. Кутби кампир ҳеч нарса демай кўрпача солиб, лўла-балиш ташлади. Мардонқул ўзича нималарнидир валдиради-ю, кейин пинакка кетди. Нимкоронги, жим-жит уйда фақат соатнинг чиқиллашигина эшитиларди. Соатнинг шовқини Мардонқулнинг безовта қилмасин деб, ўзининг хонасига қириб қўйди. Кутби кампир бундай пайтларда ўғлининг уйғонишидан кўрқиб, шундай эҳтиётлик билан ҳаракат қилардики, гўё иялдоқ чақалогини зўр машаққат билан ухлаган-у, уйғониб қолса яна уни овутишдек қийин бир муаммо бошига тушадигандек эди.

Кутби кампир жойига зўрама-зўракча чўзилди. Хотиротга берилиб чолини эслади. «Раҳматли чолим ўлмаганда ҳамма нарса бошқача бўлармиди. Мардонкулни шу ҳолига ҳечам ташлаб қўймасди. Отасидан ҳайиқиб ичишимиям ташлармиди. Э худо, мабодо ўлиб-нетиб кетсам, бечора болам ёлғиз қолади. Бирорта бевага кўнсаям майли эди. Кирини ким ювади, овқатини ким пишириб беради бунинг!»

Кутби кампирнинг кўзи тўрдаги тахмондан жой олган сандиққа тушди-ю, кўнгли алланечук бўлиб кетди. Анча йиллар олдин яхши ниятлар билан олинган, лекин ҳамон худди янгидек ярақлаб турган бу сандиқ ҳозир ҳам келиннинг сеплари билан тўла. Эҳ-ҳе, Кутби кампир қачондан буён келинга умидвор, қачондан буён сандиқни авайлаб-асраб келади. Уйидаги энг катта хазина шудек, бирор жойга ётадиган бўлиб ҳам бормайди, уйим хилват, деб дарров ортига қайтади. Ҳар йили ёзда сандиқни ағдариб, куя емадимикан, деб кўради. Кутби кампир чуқур уф тортиди. «Барибир уйлантириш керак, ўшанда кўнглим тинчийди».

Кампирнинг кўзи энди илинган экан, эшикнинг гўйқиллашидан уйғониб кетди.

— Етудингизми? — Мардонкул Кутби кампирнинг чўзилганини кўриб, эшикни қайта ёпиб қўйди.

«Хуши ўзига келти шекилли», ўйлади Кутби кампир ва папирос тутуни қоплаган Мардонкулнинг хонасига ўтди, гапирмайман, деб ўзига ваъда берган бўлса-да, оғзининг бир учига папирос қистирган Мардонкулга оғиз очди: — Шу аҳволингдан уялмайманми?

— Э, кўп гапирманг, — деди Мардонкул қизарган кўзларини зўра очаркан.

— Нимага гапирмас эканман, болам. Ахир бир оёғимни гўр тортиб турган бўлса. Уйлаб кўрсанг-чи, ўлганимдан кейин ҳолинг нима кечади?

— Ҳали ўлимдан гапирмай туринг... — Бўладиган кор-ҳолда бу, болам. Улганимдан кейин кўмадиганим ҳам сен. Аммо тўн кийиб, ана Фазила «пошшоннинг фарзандлари-дек, қаторга қўшилиб йиғлаб турсанг ҳам жон дердим, — дея олди Кутби кампир кўз ёшларини артиб.

Мардонкул тутаклиб кетди. — Ейишга бирор нарса борми!

Яна гапирмоқчи бўлган Кутби кампир жаҳл билан бир товоқчада шавла опкириб қўйди-ю, папироснинг қўланса ҳидида ортиқ туролмай чиқиб кетди.

Гарчи ичган кезлари ҳам мушукка озор бермайдиган Мардонкул кейинги пайтлар онаси билан айтишадиган одат чиқарди. Унинг яна чақа маст, ўст-боши лойга чўнон булганганини кўрган Кутби кампир индамай туролмади.

— Бу нима бало, ҳамма жойинг расвойирадди! Қачонгача ичиб ўзингни билмай юрасан, болам!?

Узини қалқиб кетишдан зўра тутаетган Мардонкул бефарқ кўзлари билан кампирга қаради.

— Мен нечига кирдим, айтинг, — деди у тўсатдан ўшқириб, қўлини кўррагига гурсиллатиб ураркан. — Эллика-я! Хўш, тоқайгача ақл киритиш билан шуғулланмоқчиси?

— Қачон ўлсам, кейин тинчийсан, — деди секингина ўғлининг дўқидан саросималаниб олган Кутби кампир.

Мардонкул хонаси томонга сандирақлаб бораркан:

— Эллика кирган одамга панду насихат нимаси? Еш боламанми? Менга ҳеч қандай хўжайин керак эмас, — деб тўнгилади. Мардонкул анчагача гўлдиреди, Кутби кампирни ёнига чақирди.

— Ойи, бу ёққа киринг, Каримбойнинг гапирини айт.

Кампир кирди. Мардонкул ўша кийими билан ёнбошлаб олган, гаплари алқаш-чалқаш чиқарди:

— Менга Каримбой айтдики, анани эридан чиққан Саломатни хотин қилармишман.

— Тўғри айтибди, бечора, — деди бирдан очилиб Кутби кампир, — Саломат яхши хотин. Эри бекорга ичиб келавериб гўлдай жувонни ўзидан совутди.

— Нима! — Мардонкулнинг кўзлари олачакка бўлиб хонасидан ирғиб чиқди. — Ақлимни еганим йўқ. Каримбойга: «Агар Саломатга эр тополмай ётган бўлсанг, ўғлингга обер» дедим!

Кутби кампир ёқасини ушлаб қолди. — Е алҳазар, ё алҳазар! Хоҳламансанг, йўқ дегину қўйинг. Сени ким мажбур қилапти. Бунақа чакки гап қилишининг ҳеч кераги йўқ эди, болам.

— Бўлмаса оғизга қараб гапирсин!

Эртаси кун Кутби кампирниқига магазинчи Каримбой семизлигидан ҳарсиллаб-ҳансираб кириб келди.

— Хола, сизда гапим бор эди.

— Кел, Каримбой, нима бўлди?

Каримбой гапни нимадан бошлашини билолмай бироз каловланиб турди-ю, бирдан мақсадга ўта қолди: — Мардонкулнинг жонимга тегди. Тунов кун икки шиша ароқ олудди. Қайтимини хаёб билан камроқ берибман шекилли, арзимас чақа деб ёқамдан олса бўладими? Дод десам қўйиб юбормайди, воя десаман. Сен ҳаромхўрсан, дейди. Менга қалоқ, қулоқ-чакка-сига туширардим-ку-я, аммо маст билан тенглашиб нима обрў топардим. Ароқ топиб берсаман бир бало, топиб бермасаман бир бало. Шартта мелиса чақирай дейман-у, сизнинг юз-хотирингизни қиламан-да, хола.

— Мелисага нима бор, болажоним? Биламан, Мардонкул чакки даҳанроқ, бекишан жини-ку-у. Сиз мен кампирнинг хўрматини қилинг, жон болам! Мелиса-пелиса деб ўтирманг!

Каримбой ноҷор чиқиб кетди. Эрталаб Кутби кампир Мардонкулга яна «дарсини» бошлади.

— Яхшимас-да, болам, Каримбой билан нега ёқлашдинг? Одамлар нима дейди? — Яхши қилдим, — деди Мардонкул кафтидаги носни оғизга ташларкан. — Ҳаромхўрлик қилмайдиган бўлади.

— Ҳа, жуда яхши қилдинг! — деди Кутби кампир кесатиб. — Одамлар ўртасида гап бўлмадинг, калака бўлмадинг! Рангу раҳматингга бир қара!

Мардонкул жавоб бермай «беломор»ни тутата бошлади. Кутби кампир тутундан юзларини буриштирди.

— Бу нима бало! Е носни қол, ё папиросни! Е тавба, худди паровознинг бугидай пағиллатиб тутун чиқаради-я!

Кутби кампир гоҳо зериккан пайтлари Нигор ахборотчиникига ўтади. Бугун ҳам дугонаси уйда экан. Нигор ахборотчи невараси сузиб келтирган қайноқ шўрвани шопириб ичаркан ўғлини мактаб кетди-да сўнгра: — Мардонкулнингизам Каримжонга ўхшаб миясини ишлатганида катта магазинни бошқари, давру-даврор суриб ётарди, — деди. — Ана, ҳозир қаранг! Мардонкул киму, Каримбой ким?

Нигор ахборотчи гоҳида Кутби кампирнинг ярасига туз сепгандай Мардонкулни ўзининг арзандасига таққослаб нуқсонларини бичади. Кутби кампир ҳам минг машаққат билан арзандасининг фазилатларини қидириб топмоққа ҳаракат қилади, аммо уддасидан чиқолмайди.

Ниҳоят Кутби кампирга ҳам гап навбати тегди. У кечаги тўйни тўқилганиб гапира бошлади:

— Ана жойу ана жалол! Бу иморатлар, бу уйлар! Келиннинг сепини айтмайсизми, топпатошни қирқта қўйлак. Маърақаси зўр ўтди, одамга йўл йўқ.

— Уни кимсан, катта ревизор дейишади, — маълумот бера бошлади Нигор ахборотчи, — дабдабали тўйни у ўтказмаса, ким ўтказсин? — Лекин, — деди Кутби кампир, — беш-олтита кампирга қолганда битта мошина топиб беролмади-я. Агар Мардонкулим бўлмаганда бизларам пиёда келардик-да, дугона!

Кутби кампир омади гапда ўғлининг ижобий сулқати топилганидан гўрурланиб қўйди. — Ҳа, баъзан Мардонкулнингизга ўхшаган беобрў одамларнинг бўлгани ҳам яхши, — де-

ди Нигор ахборотчи. — Жанжал-тўполон бошланганидан кейин машина топиб беришга мажбур бўлишди-да.

— Емон деб ном чиқарган билан валламан, бечора болагинам, — дея олди холос Кутби кампир.

Кунботарда Мардонкулдан дарак бўлавермагач, Фанибойниқига ўтган Кутби кампир уй бекаси Зарифа билан дардлашиб, андак кўз ёши тўкиб олди.

— Нима қиласиз энди, хола. Ароқхўрга қонун йўқ. Ичсаям мағал кўтармай жимиб ухлаганига шукур қилинг, — юпатган бўлди Зарифа.

— Қаёқда, ҳозир оғзини эпломайдиган бўлган, келинжон. Кунун мен билан айтишади. — Кутби кампир кўз ёшларини рўмолининг учларига артиб олди. — Бошқа фарзандларим бўлганида шунинг иллатию, омонатига муте бўлиб ўтирардимиди. Юрагим соб бўлди...

Шу пайт Фанибойларниқига оёғида зўра турган Мардонкул бостириб кирди. Ҳеч кимга қарамай Кутби кампирга ўшқирди:

— Юринг, уйга!

— Қўйинг, ўтирсинлар, Мардон ака, — қўриқиб-писиб деди Зарифа.

— Узиниям уйи бор, уйда ўтирсин, — кўрслик қилди Мардонкул. Кейин яна Кутби кампирга қаради, — Туринг деяман!

Фанибой чидаб туролмади. Ҳазабланганидан сенсираб юборди.

— Йўқол, ўша уйингга ўзинг!

Мардонкул эса Фанибойни азалдан сенсирарди:

— Сен жойингда жим ўтир, — деди у қўлларини паҳса қилиб. — Мен оймга гапираяман.

— Ойингни ўрнига мен гапираман, — бўш келмади Фанибой, — чикмайдилар ойинг! Сен одамга ўхшаб юрсанг ўтиради ёнингда.

Мардонкул Фанибойнинг устига бостириб кела бошлади.

— Айт, сени ким хўжайин қилди бу ерга?

— Мен хўжайин эмас, кампир хўжайин эмас, унда ким хўжайин сенга ўзи?

Фанибой Кутби кампирнинг олдида пачакилашиб ўтиришни эп кўрмади.

— Уйингга юр, гаплашамиз!

Иккаласи чиқиб кетишди. Кутби кампир уларнинг ортдан эргашаётган эди, Зарифа ушлаб қолди.

Кутби кампир юрак ютиб уйга кирганида ҳам кайфдан, ҳам муштлар зарбидан узала тушган Мардонкул ёстиқсиз, қурпачасиз сўрида таррақдай қотиб ухларди.

...Кутби кампир арзандаси кўзини очгунча чироқни ўйирмай пешонасига ўтириб чиқди. Фанибой шу пайтгача Мардонкулга ҳеч бундай муомала қилмаган эди. Кутби кампирнинг ҳам айтиганини ерда қолдирмай қўлидан келганча қарашиб ғамини еб келарди. Барибир ҳозир негадир Фанибойдан хафа, жудаям хафа эди кампир.

Гулистон

Отамнинг ёрқин сиймоси

Отам оламдан кўз юмганига ўттиз йил бўлди, бироқ мен ҳамон биз бирга бўлганимиз ўша кунлар ёди билан яшайман. У маним учун ҳалоллик ва садоқат билан халққа хизмат қилишнинг ҳам-мишалик ёрқин намунаси. Уз навбатида халқимиз уни меҳр ва ихлос туйғуларига чулғади.

Тугма артист эди у. Ажойиб овози, ёрқин истеъдоди турли хил соҳаларда ҳам намоён бўларди. Қадимий миллий куйларни диторда назокат билан хониш қилишини, шарқ муסיқасини бутун жиллолари билан нозик ҳис этишини унинг ҳозирда ҳаёт дўстлари ҳамон яхши эслайдилар. У ниҳоятда қаққон, уста қиличбоз эди. Саҳна маҳоратининг барча усулларини пухта эгаллаган эди. Лекин у ёзувчилик истеъдодидан ҳам бенаиб бўлмаганлигини, унинг пьесаси асосида саҳналаштирилган «Аваз» спектакли ўттизинчи йилларда Ҳамза номли театрда муваффақият билан намойиш этилганлигини ҳамма ҳам билвермас керак.

Буларнинг барчасини фавқулодда табиий истеъдод билан изоҳлаш мумкин, бироқ уларни равиқ топирини ва рўёбга чиқариш жуда катта ирода ва меҳнат машаққатини тақозо этарди. Мен деярли Ҳамза номли театр бағрида ўсдим, унинг тўғич авлоди вакилларини яхши биламан ва артистлик меҳнатининг нақадар оғирлигидан бохабарман. Ҳамма дам олишга қайтаётганида артист учун иш куни бошланади. Бирор кеч ҳам уларнинг бўш вақтлари йўқ. Эрталабдан яна машқлар давом этади, зеро ижоддан ташқарида кечган ҳаёт артистни қарахтликка мажбур этиши мумкин. Олдий хизматчидан ҳам паст ҳақ эвазига артист иккиёклама — ҳам жисмонан, ҳам маънавий жи-

ҳаддан оғирчиликларга дош бериши керак. Саҳнани чинакамига севган ва ўз халқига чексиз садоқатли ижодкоргина ана шу машаққатларга ўз ихтиёрича рози бўлади.

1951 йилда 51 ёшли отамни врачлар пенсияга чиқардилар ва шу пайтдан бошлаб, «Отелло» спектакли ҳафтада бир марта ўйналадиган бўлди. Отам бу ролни 500 марта саҳнага олиб чиқди. Ва ҳамма театр зали одамга лиқ тўла бўлди, ҳайрат овозлари, қарсақлар ёғилар, саҳна юзи гулларга тўлиб кетарди. У эса хориган ва чарчаган кўйи ярим кечаси кириб келар, фақат кўзларидаги ёлқингина бахтиёрликдан масрур эканлигини кўрсатиб турарди. 1958 йилнинг апрелида 500-мартга ўйналган спектаклдан парчаларчи кўрган киши 16 йил давомида бу тимсолга сайқал берган Аброр Ҳидоятовнинг маҳоратидан бир зумгина воқиф бўлади, холос. Шунинг учун ҳам Англия парламент делегацияси Шекспир ватанида ҳам ҳеч ким ҳеч қачон Отеллони бу қадар истеъдод билан ўйнамагани ҳақида эътироф этганлар, буюк Папазян ва Хораванинг қаршисида бош этганлар.

Уша пайтларда уни саҳнада кўрган кишилар ўзларини бахтиёр ҳис этганлар, чунки унинг сиймосида куч-қувватга тўлган улғувор ёрқин санъатнинг гувоҳи бўлганлар. Мен спектаклни ўттиз мартагача кўрган кишиларни, унинг барча монолоғларини ёддан билган одамларни, бу мўъжизани ўз кўзлари билан кўриш учун олис шаҳарлардан махсус йўлга чиққанларни билардим. Лекин саҳнада бу қадар маҳоратга отам қанчалар буюк меҳнат эвазига эришгани жуда озчиликка маъул.

У рол ўйнайдиган кун ҳамма-миз учун ҳам ўзига хос кун ҳисобланарди. У саҳарда — соат олтиларда ўриндан турарди. Ёттиларга қадар боғда у-бу юмуш билан банд бўлар, сўнг нонуштага ўтирар, кейин эса хонага кириб кетиб, ҳар бир воқеа, кичик саҳна, монолог ва луқмаларни бир-бир қайтарар, ҳар бир сўзининг тиниқ ва аниқ талаффуз этилишига интиларди. Бундай машқ кундузи соат бирга қадар давом этарди. Кундузи соат иккида эса, оиламининг садоқатли ва саховатли хизматчиси Файя опа ош сузар ва ҳаммамиз дастурхон атрофида ўтирардик. Отам бу асосда ҳеч кимга деярли сўз қотмас, бутунлай ўз роли оғушида бўларди. У фақат ҳар биримизга диққат билан разм ташлар, гўё ўз ролига синдириш учун ҳар биримиздан алланарсаларни қидираётгандай бўларди.

Соат тўртда уйдан чиқиб, театрғача ўё борарди. Соат беш яримда уни саргарош Виктор кутиб олар ва бир соат мобайнида грим қилиш билан шугулланарди. Спектакл ўйинлари у пайтларда етти яримда бошланарди. Отам ярим соат мобайнида чуқур ўйга чўмганича жим ўтирар, еттида секин ўрнидан туриб, ҳар бир қадамини ўлчагандай саҳна томон юрарди. Ҳар бир қадам уни саҳнага яқинлаштиради ва ҳар бир қадам олижанов ва ҳалол, соддадил ва ишонувчан ҳабаб ички дунёсига олиб киради. Соат еттино ўттизга эса, у шуҳрат ва бахт ёғдусини таратиш учун саҳна бағрига отилишга шай бир ҳолатда турарди. Тўрт соат давомида зал тўла томошабинларни бутунлай ўз ҳукмида ушлаб турар, оқ уриш ва ҳайратдан ёқа ушлашга мажбур этарди. Спектакл ниҳоятсига

етгач, зал бир лаҳзагина сув сепгандай жимиб қолар, орадан яна бир неча дақиқа ўтиб, ўзига келган халойиқнинг ларзакор қарсақларидан зал титраб кетарди.

Ўзи эса яна бир кун рол таъсирида бўларди. Унинг бутун ҳаёти ана шундай давом этганди.

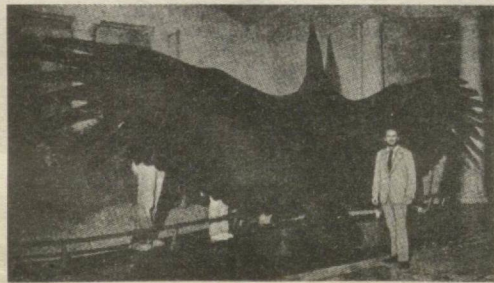
Дарҳақиқат, у ҳаётда ҳам худди Отелло янглиг тўғрисида ва ҳалол инсон эди. Бирор марта ҳазил учун ҳам ёлгон сўзлаганини мен эслолмайман. Бировни мазах қилиш ёхуд кишилар нуқсонидан кулиш унинг учун ёт эди. «Агар ёру дўстинг сени ҳурмат қилсин десанг, ҳеч қачон ёлгон гапирма», дегувчи эди отам.

1921 йилдан партия сафларига кириб, 37 йил давомида унинг содиқ аъзоси бўлди. У ўша пайтлардаги коммунистларга хос ҳаёт кечирди, мен бу ўринда, коммунистик ахлоқ талабларидан биров бўлса-да чекиниш аёвсиз жазоланадиган 30-40-йилларни назарда тутаялман, яъни ҳамма Ватан ва эртанги кун илннжида яшарди. Биз ҳам иш ҳақиқага таяниб кун кечирардик. Оғир кунларда баъзан қара-қавола билан рўзгор тебратишларини ота-оналаримиз биздан яширишмасди. Бу ҳол биз болаларда уларнинг ҳалоллигига ишонч туйғуларини мустаҳкамлар эди. Онам — СССР халқ актрисаси Сора Эшонтўраеванинг бирор қимматбаҳо тақинчоғи бўлмаган. Онамнинг фақат 1953 йилдаги на олтин халқа содиб олганлари ёдимда — хонадонимизда байрам бўлиб кетган эди.

Атрофимизни ўзига тўқ кишилар қуршаган бўлсалар-да, бизлар — болалару катталар ҳасад туйғусидан батамом йироқ эдик. Отамнинг билган-нетгани — иш, ижод, театр эди. У саҳнасида, театрининг ҳидисиз, ҳамкор ҳамкасбларисиз ўз ҳаётини тасаввур эта олмасди. Ана шундай буюк ҳаёт оқими қаршисида барча ялтираган ва буюм ҳолидаги қимматбаҳо нарсалар ўз туси ва аҳамиятини йўқотар эди. Кимларгадир бу сўзларим эриш туюлар, лекин отам биз учун халққа садоқат билан хизмат қилишнинг ҳаммишалик ёрқин намунаси бўлиб қолаверарди.

Гога ҲИДОЯТОВ,
профессор, тарих фаилари доктори

ЗАЛВОРЛИ ҚУШЛАР

Мабодо кўпчиликдан, энг залворли қушлардан қайсиларини биласиз, деб сўрасангиз, шубҳасиз, оқуш, бургут ёки калхатларнинг номини тилга оладилар. Ҳақиқатдан ҳам бу қушлар анча улкан жониворлар жумласига кирарди. Аммо ер юзюда қаммайиб кетган бўлса-да тувалоқларни ҳам унутмаслик керак.

Аслини олганда, она сайёра-мизда улкан, залворли қушларнинг турлари жуда кўп. Масалан, Африка тувалоғи — корининг эрқағи йигирма килограммлик тошни босади! Ҳозир бу қушларнинг

13—15 килограммларини учратиш мумкин. Оқушларнинг оғирлиги кўпи билан тўққиз килограммга етади. Энг катта калхатнинг оғирлиги 14 килограмм. Ҳисоб-китобларга қараганда, учадиган қушларнинг ўртача оғирлиги 6 килограмм экан.

Туяқушлар ҳам энг залворли қушлар сирасига кирарди. Африка туяқушининг эрқағи 135 килограмм келади. Шунингдек, америка нандусининг оғирлиги — 25, австралия эмусининг вази — 40 килограмм келади.

Сиз суратини кўриб турган мана бу қушининг сомон ти-

қилган танаси Лос-Анжелосдаги тарих музейида сақланади, уни қушлар қолдиқларини қазиб ўрганадиган таниқли америка олим К. Кэмпбелл қайта шакллантирган. Мутахассис олимнинг фикрича, аргентовис деб аталган бу қушининг қаноти ёзилганда 6—8 куюлчагача етар экан, бўйи бир ярим қуюлчадан зиёд, оғирлиги — 120 килограмм экан. Аргентовис бўйинининг узунлиги ярим қуюлча, патларининг узунлиги бир ярим қуюлча бўлган экан. Шунча баҳайбат, залворли бўлишига қарамай, аргентовис бемалол учо олган.

СССР Давлат мукофоти нишондори, Ўзбекистон ССР халқ рассоми Уста Маҳмуд Усмонов

Р. НУРИНБОЕВ сурати

Бухородаги 8 Март номли зардўзлик фабрикаси маҳсулотлари ҳамisha кўрган кўзни кувонтиради.

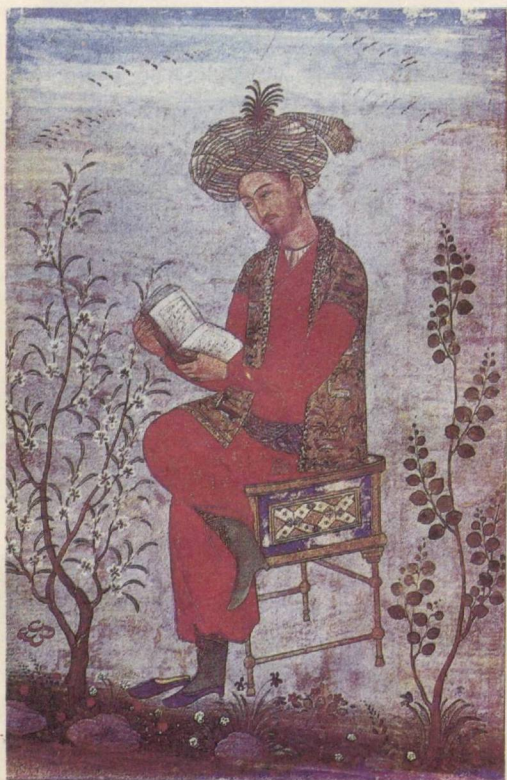
Л. ПЕТРЕНКО сурати

«БОБУРНОМА»НИНГ 460 ЙИЛЛИГИГА

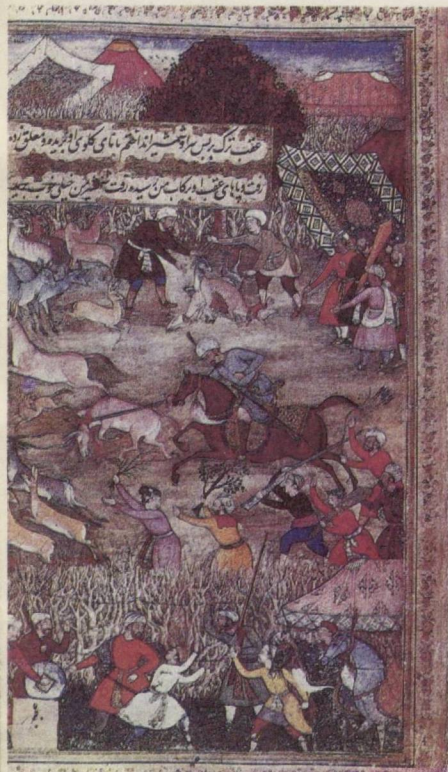
Ўзбекистон ССР халқ рассоми В. Кайдаловнинг «Бобурнома»га
ишлаган асарларидан намуналар

XVI асрда «Бобурнома» асарига ишланган мўъжаз (миниатюра)
расмлар.

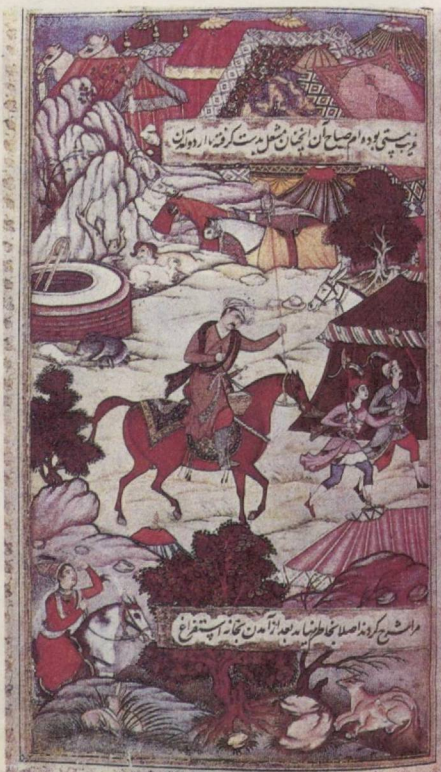

Мутолаа дақиқалари.

Бобур қулан овида.

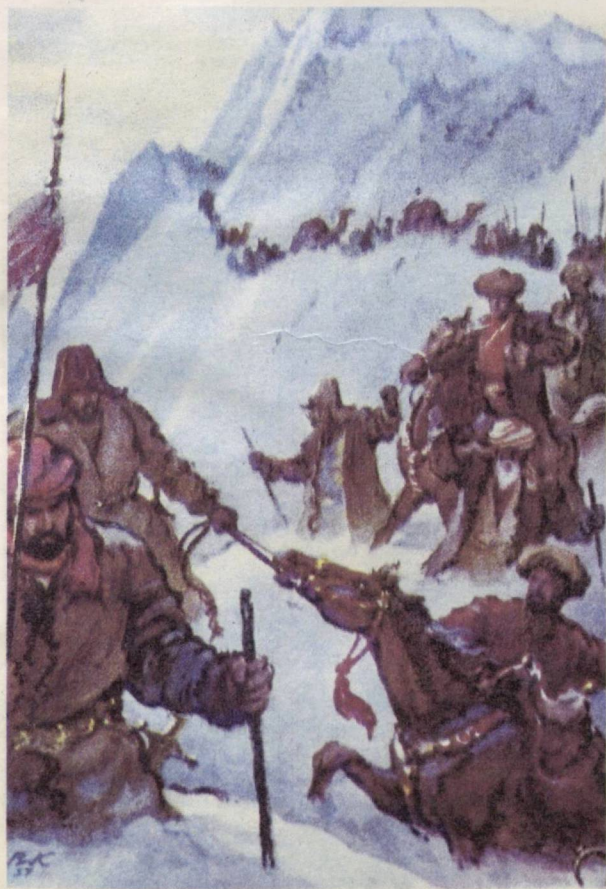

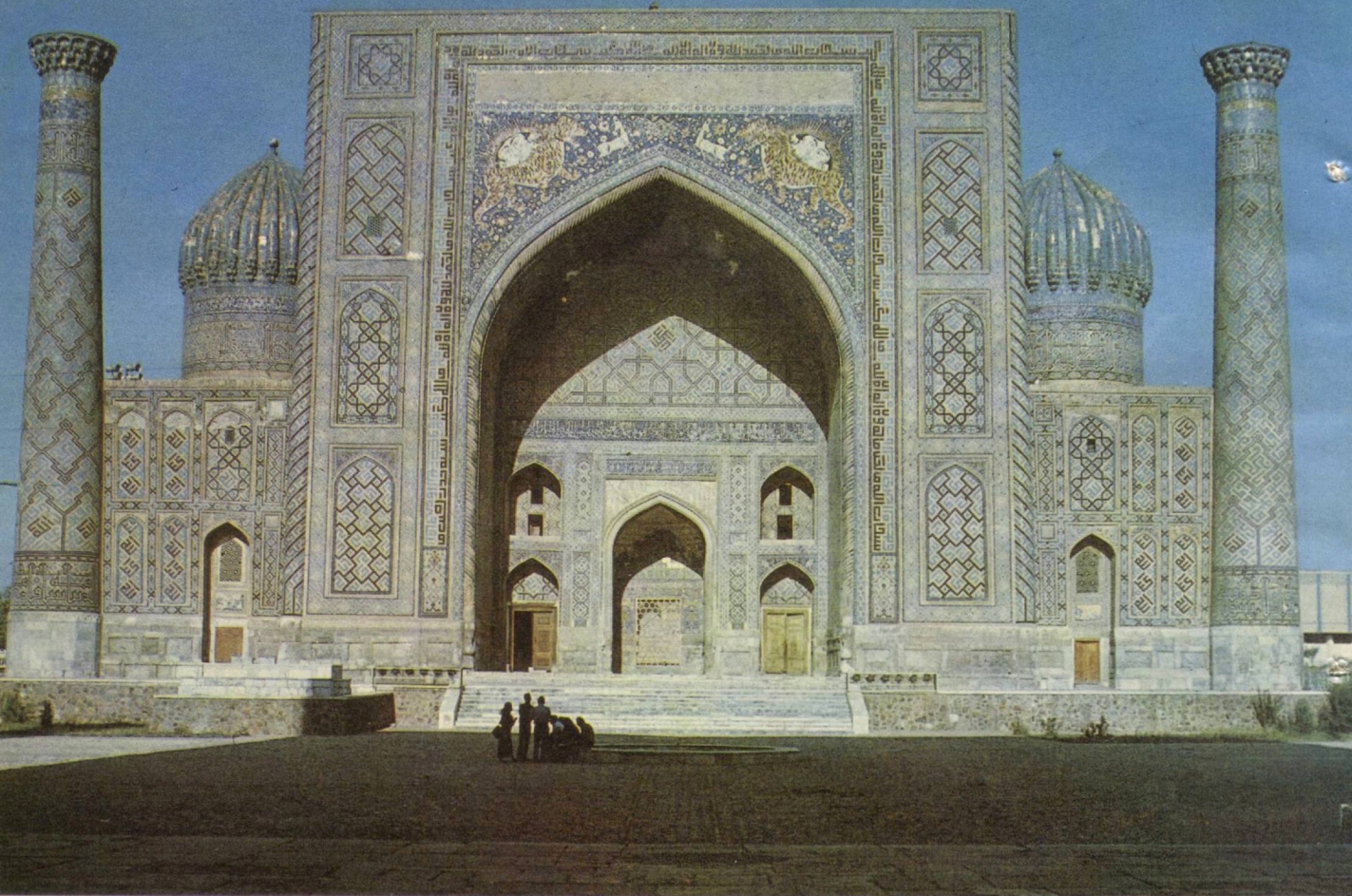
Машғала кўтарган Бобур.

Бобурнинг «Осойиш», «Оройиш»,
«Гунжойиш» ва «Фармойиш»
номли қайиқлари.

Самарқанд. Шердор мадрасаси
В.КЛЕПКО сурати

Кушон қалъасининг қолдиқлари
И. САЛОҲИДДИНОВ сурати

ШЕРДОР

Умри боқий, ғоятда нафис, жозибадор обидалар неча асрлардан буюн кўхна Самарқанд кўркига ярашиб турибди. Не бахтки, бугунги авлод улар билан ҳақли равишда фахрлана олади. Хориждан ташриф буюрган ҳар бир сайёҳ эса, бу обидаларни бир бор кўрмоқ, улуг боболар қадамжоси бўлган Самарқанд заминини зиёрат қилмоқ илинжида бўлади.

Бу гал биз ана шу бобомеросори атиқалардан бири — Шердор мадрасаси пештоқидаги ёзувлар сири ҳақида, уни курдирган ва қурган аждодларимиз — мусаввир ва муҳандислар ҳақида хикоя қилмоқчимиз.

Шердор мадрасаси 1618 йилда Самарқанднинг ўша даврдаги ҳокими Баҳодир Ялангтўш амри билан курдирилган. Мадраса пештоқидаги Шер, Оху ва Қўёш тасвирларининг маъноси шуки, қўёш шамсий йилнинг бешинчи оғи — асад (шер), ўнинчи оғи эса жаддий (кийик-оху)дир. Асад ўн

икки бурж ойлариининг буржи оташ, яъни ёз ойлари туркумига кирса, жаддий буржи об — киш ойларига тўғри келади. Демак, мадрасанинг қурила бошланishi ва тугалланиши шу даврда кечган. Мадрасани муҳандис (уста) Абдужаббор ва мусаввир Муҳаммад Аваз бунёд этганлар. Унинг пештоқида шер акси бўлганлиги учун Шердор (шер акси бор) деб ном қўйилган. Ўша замоннинг етуқ шоири Мир Ҳожи Самарқандий томонидан форетожик тилида ёзилган қасида мадраса пештоқида чиройли қилиб кўчирилган:

*Амир сафдари одил
Ялангтўш, ки омад.
Пай мадеҳи камоллаш
Забони нотиқа дурдур
Вино мадраса кард
Ончунонки замиро
Ба лавҳи чарх расонид
аз он ливои тафоҳур.
Бу сонҳо нарасад бар
Фарози тоқи равеш,
Ҳарифи пурфани андеша
Бо каманди тафаккур
Бо қарнҳо нарасад бо*

*сари манори манлаш,
Уқоби ақл ба нерую
саъю боли тадаббур.
Чу раст кард муҳандис
намунан ҳами тоқаш
Фалак зи моҳи нав
ангушт мегазад зи таҳайюр
Ялангтўш Баҳодир чу
дар бонкаш омад:
Ҳисоби соли банояш
«Ялангтўш Баҳодур».*

Қасиданинг маъноси қуйидагича:

«Душман сафларини бузувчи одил Ялангтўш келди. Унинг мадҳига зўр нотик керакки, у ер юзида шундай бир мадраса курдики, Чархи осмон бу жилдор бинони кўриб хайратда қолди. Неча йилларда ҳам тафаккур арқони ила доно ҳариф (айёр ўғри) бино устига етолмас; неча қарн (1 қарн 30-35 йилга тўғри келадиларда ҳам ақл бургути не тадбир билан тиришмасин, мадрасанинг порлоқ қўёшига етолмас; Меъмор уни шундай қурубдурким фалак бу ердаги ойни кўриб кўкдаги ойга нисбатан хушрўйлигининг бармоқ тишлаб қолади; Уни барпо этган Ялангтўш Баҳодурдурким ва унинг қурилган йилни ҳам абжад ҳисобида «Ялангтўш Баҳодур» деб билингизлар».

Ялангтўш Баҳодир сўзларини абжад ҳисоби билан сонларга айлантирсак 1028 хижрий йили ёки 1618 милодий йили келиб чиқади. Демак, мадраса 1618 йилда қурила бошлаган.

Умуман Самарқанд шаҳри Темир, Улугбек ва Ялангтўш Баҳо-

дур ҳокимлиги даврида ободонлаштирилган; илму фан ва меъморчилик ривожланган бўлиб, «Тиллақори», «Улугбек», «Бибиҳоним» сингари бетакрор маҳит ва мадрасалар ўша даврда сайқал топган. Табиийки бундай серҳашам, умрибоқий ва салобатли обидаларни қуриш осон бўлмаган, негаки ўша пайтда қурилиш ишлари асосан қўл кучи билан бажарилар эди.

Бино деворидаги ўчмас бўёқларнинг-ку таърифи йўқ. Кўзалар лол, ақл ҳайрон. Лекин, энг ачинарлиси шу бўлаётгани, кейинги йилларда қаровсизлик оқибатида «Шердор» мадрасасининг сувоқлари палахса-палахса бўлиб кўчиб тушаётибди. Қайта таъмирланган жойлари эса бир йил-ярим йил нари-берисида нураб кетаяпти.

Энди таъмирлашнинг пишиқпухта йўлини ўйлаб топш обидаларнинг бетакрор безакларини шу ҳолда сақлаб қолишга, нодир мерос — мадрасаларнинг умрини янада боқийлаштиришга ҳаракат қилиш керак. Бунинг учун албатта катта миқдорда маблағ зарур. Шу ўринда бир тадқиқотчи сифатида нафосат тимсоли бўлган шаҳримизни томоша қилишга ташриф буюрган саёҳатчилардан тушган маблағнинг бир қисмини таъмирлаш ишларига сарфлашни йўлга қўйиш ҳар қачонгидан зарурлигини таъкидламоқчи эдим...

Комилхон КАТТАЕВ,
тадқиқотчи тарихчи

Самарқанд

Даромадга яраша буромад

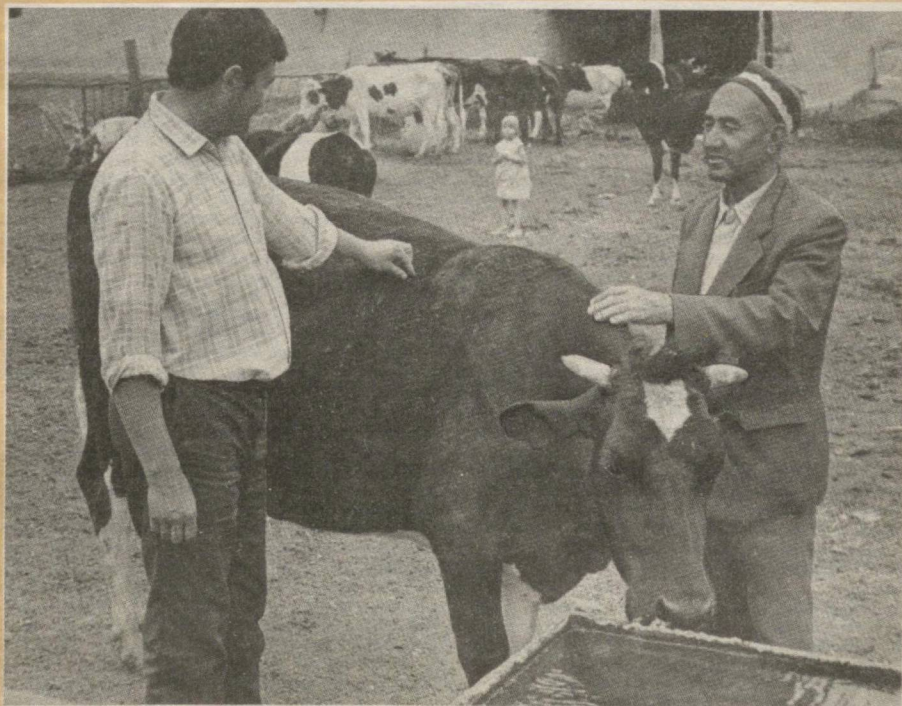
Излаган тадбир топар экан. Эргаш ака ҳам ана шундайлардан. Ишбилармон, тадбиркор, меҳнат қилишни ҳам, ҳузур қилиб яшашни ҳам биладилар. У киши айна пайтда Пойарик ноҳиясидаги «Ленинизм» жамоа хўжалиги қошида очилган «Инқилоб» ширкат хўжалигини бошқаради.

Ширкатчилар ўтган йили давлатдан эллик минг сўм олиб, иш бошлаганди. Дастлаб 42 бош мол сотиб олинди. Шундан 20 боши соғин сигирлар, қолгани бурдоқига боқилади. Битта трактор ҳам харид қилдилар. Замонавий фирмада техника бўлмаса иш оғир кўчади-да!

«Корчатов» кенгликлариде яратиб боқилаётган жониворлардан кунига 10—12 литрдан серқаймоқ сут соғиб олинмоқда. Утган йилнинг сўнги тўрт ойида давлатга 15 тонна сут, 4 тонна гўшт топширилди. Даромад яхши бўлди. Оила етакчисининг уддабўронлиги хонадонга файз, кўт-баракани олиб келмоқда. Ейиш-ичиш жойида, кийим, уст-бош етарли.

Соғувчиларга Эргаш аканинг умр йўлдоши, Муҳаббат ая сардорлик қилади.

Суратда: Ишбоши Эргаш Аҳадов ўғли Ширинбой билан.

Суратқаш Р. НУРИНБОЕВ

НАХҲАҲА

«ҚАҲҚАҲА» ТИҒИ БИЛАН

Бугунги ҳажвчилигимизни ўйлаганда, даставвал Неъмат Аминовнинг ижоди кўз олдимизда гавдаланади. Кейинги йигирта йил давомида унинг олтинта ҳикоялар тўплами ва «Елғончи фаришталар» кўш кассаси босилиб чиқди. У асардан-асарга ўсиб, ижодий баркамоллашиб бормоқда. «Қаҳқаҳа» тўпламида ҳажвчи ёзувчининг сўнги йилларда яратилган асарларидан намуналар киритилган. Айниқса, унинг аллақачон ноёб нашрлардан бўлиб қолган «Елвизак», «Суварак» кассаларининг мазкур тўпламда қайта босилиб чиқиши ҳажвчига муҳтож китобхонларни хушнуд этди.

Ҳар икки қиссада ҳам аччиқ истеҳзоли ижтимоий ҳажв жаранглаб туради. Гарчанд ёзувчининг ўзи асари қаҳда гапириб: «Мен тасвирлаётган типлар ҳаётимизда битта-яримта учрайди», деган бўлса ҳам, буни қандайдир даражада шартли равишда айтишга сўз деб тушунаемиз. Баширжон Зайнишевга ўхшаш «орқаотларга таяниб, мансабдан-мансабга кўчиб юрвучи «мулойим оғриклар» ҳамма ерда учрайди. Жамият ҳамиша халқ ҳаётини тобора яхшилаш борасида тинимсиз ғамхўрлик қилишни кўзлайди, бироқ унинг ниятларини қиёфасига ниқоб тутиб олган кишилар бузишга ҳаракат қилади. Халқ мулкини истаганча талон-торож қиладиган Зайнишев ва Шамси Тўраевичлар кўл остидаги ходимларни эгиб олиб, иш жойларида ўзларини ҳаммилал «ҳокими мулклар» дейди қиладилар. Улар бемалол пора бериб, пора оладилар, қалбаки ҳужжатлар уюштириб, давлат мулкини биргаллашиб талафдилар. Қиссаларда ишторак этган Баширжон Зайнишев, Қиёмиддин Муслимов, Шамси Тўраевич, Аскар Бакирович каби шахслар жамият қонунларини бузиб, ўз измларига солован, қабих эхтиросларини қондириш йўлида амал курсидан фойдаланадиган кимсалардир. Зайнишев ҳар сафар давлат мулкини ўмариб туриб, жавобгарликка тортилиш у ёқда турсин, аксинча, «дасти узун» акахонлари ёрдамида бошқа бир мансабга миндирилаверади. Ҳатто, райком ва райижроком аппарати ҳамиша Зайнишевларнинг хатти-ҳаракатларини зимдан қўллаб-қувватловчи ҳомийга айланади.

Ҳар икки қиссанинг асосий мазмуни Зайнишевнинг салбий фаолиятини ойдинлаштиришга бағишланади. Сиртдан қараганда, у дилкаш, рисоладаги одамдай бўлиб кўринади. Бироқ, чуқурроқ танишганда, унинг дилкашлиги замирида ўз манфаатини кўзловчи ҳаммалик сезилади. Унда аслида раҳбарлик-

ка қобилият йўқ, бирор соҳа бўйича мутахассис ҳам эмас. Унда фақат раҳбарлик деган лавозим бор ҳолос. Шу ваддан у район маданият бўлимида ҳам, райижрокомда ҳам, суғурта идорасида ҳам, ДОСААФда ҳам, коммунал хўжалик ва умумий овқатланиш бўлимида ҳам раҳбар бўлиб ишлайверади. У қайси корхонага бора, ўзини дадил тутиб, давлат қонунқондаларини бемалол бузаверади. Ноҳия маданият бўлими мудирлигида ишлаганда артистлар учун келтирилган зардўзи дўппи ва пой-абзалнинг бир неча жуфтини уйига олиб кетади. Маҳаллий санат бўлими мудирлигида эса, иши тушадиган ташкилот раҳбарларининг кўпчилигига пора тарзда темир дарвозалар куриб бериб, ялтоқлиги эвазига мўмай даромадларни кўлга киритади. Суғурта идорасида кўп хўжаликларга сохта актлар тузиб, давлатнинг катта миқдордаги маблағини ўмаради. Бу жиноятларни Зайнишев билиб туриб қилади. Чунки мабодо ўғрикларнинг ҳуви чиққудай бўлса, унинг учун қайғурадиган Шамси Тўраевичлар бор.

Шуни ҳам таъкидлаш жоизки, Зайнишев айрим раҳбарлар каби қўлга киритганини «туфлаб» тугадиганлардан эмас. У шунча ташкилотларга бошқиб бўлиб, амалига мос дағиллама ҳовиллар сотиб олмайдди, олтин-кумушлар йиғмайди, ҳатто унда шахсий енгил машина ҳам йўқ. У юлғичлик билан йиққанларини зўр бериб, «орқаот»ларига сарфлайди. У елиб-юғуриб, хўжайнларнинг пул билан битадиган ишларини бажариб юради. Шу йўл билан Баширжон ҳар доим бирор амалнинг бошини тутиб туради. Шу боисдан акахони Шамси Тўраевич қон босими ошиб, касалхонада ётганида, юз сўм бўлса ҳам қилонжийда сотиб олиб кўргани боради, ҳатто у хўжайин боролмай қолган тўй-тўйчиқларга унинг номидан қимматбахо совғалар ҳадаъи этади. Шамси Тўраевичнинг айёрлиги, устамонлиги шундаки, у Зайнишевга ўхшаганларни «ёғлик» жойларда бекор тутиб турмайди. Чунки бундайлар балки «хўп-хўпчи» Баширжонларга ўхшаганларни ишга солиб, нафсларини қондирадилар. Зайнишев унадигани бўлса, ўндан тўққизини уради, жиноят устига жиноят қилиб, ишдан кўч марта ҳайдалади. Аммо ҳар сефар ундан ҳам яхшироқ лавозимларга тавсия этилаверади.

Мансабга ҳирс қўйиш, шунинг орқасида обрў олиш ва пировардида маънавий таназзул ёлғиз Зайнишевгагина хос эмас. Шамси Тўраевичлар, Қиёмиддин Муслимовлар, Аскар Бакировичлар, Ориф Хўжаевлар яшаган, Зайнишев ҳаракат қилган жамиятда техникўрлик, молпарастлик, ёр-оғайничлик авжига чиқди. Улар жамиятимизда порохўрликни одат тусига киритди-

лар. Буларга қарши ҳукумат ўз вақтида изчил кураш олиб боролмади. Устига-устак, буларнинг ҳаммаси планнинг бажарилиши билан ниқобланди. Бундай ясама сиёсат адабиёт ва санъатдан ҳам силлиқлики, воқелики «бўяб, пардозлаб» тасвирлашни, танқид ўрнига мадҳибозлиқни талаб қиларди. Қисқаси, бепарволик оқибатида ҳақиқат бўлоғи кўзига қуруқ сўз увадалари уюб қўйилди. Бу билан буюқ суви бутунлай куриб қолмади. Биз бу увадалар остида буюқ сувлари қайнаб ётганлигини кўрдик. Мана шундай пайтда Неъмат Аминовнинг социалистик қонунчилик бузғунчилари бўлган Зайнишевлар тўдасини фош этиши унинг энг катта бадийи хизмати-дан далолат беради.

Ҳажвчи ҳар икки қиссада гарчанд амал эшигига «елвизакдек оқиб», «суварак»лардек чопиб кирадиган Баширжон Зайнишевни қалака қилиб кўрсатган бўлса ҳам, унинг тағ-мағзида бутун мамлакатга хос бўлган хунук хусусиятлар умумлаштирилган. Уни ўқиган ҳар қандай китобхон биз томонларда бунақа одамлар йўқ, деб айтолмайди.

Ёзувчи бундан аввал «Ҳаммаси равшан», «Муслим Алиевич», «Бобик», «Гарбиявий соат», «Жигари тўқилди», «Юмшоқ пластинка», «Чархпалак дунё» каби ҳикояларида ана шундай кимсаларнинг қиёфасини яратган эди. «Қаҳқаҳа»даги ҳар икки қиссада ҳам шу ҳикоялардаги барча сажиялар янада кабартириб, ёрқинлаштириб, умумлаштириб тасвирланади.

Асарда Зайнишев ўзининг муғомбрилиги билан кишини эсида муҳрлиб қолади. У амал жиҳатидан андак баландроқ кишини кўрса, етти букилиб салом беради, шу билан бирга ўзи ҳам қўл остидаги одамлардан хушомад талаб қилади. Кимки астойдил товламачилик қилса, ўшанга моддий ёрдам кўрсатади. У Қиёмиддинни худди шу лаганбардорлиги учун «суғурта» идорасининг катта инспектори даражасига кўтаради. Бироқ, ҳалол ишловчи Солиҳовга қон бермайди, унинг қасдига тушади. У Солиҳовни ҳам ўзига муте қилиб олиш учун атайлаб шундай ҳикоя қилади: «Мен сизга айтсам, ука, менинг олтинта эмчагим бор... Шундан фақат иккитасида сут бўлади, қолганларида ҳеч вақо йўқ. Яхши кўрган ходимимга сут чиқадиган эмчагимни тутаман, ёмон кўрганимга эса... Хўш, сиз ҳам кўнгилмин олсангиз, мен билан келишингиз, маза қилиб эмиб юрасиз». Зайнишевнинг қўл остидагиларга шу тилда муомалада бўлиши, жуда табиий чиққан. Бугунги қайноқ ҳаёт гирдобидо ҳам ишга, амалига, пулига, мартабасига қараб жилва қиладиган Баширжонга ўхшаш одамларни қўллаб учратиш мумкин. Баширжон ва-

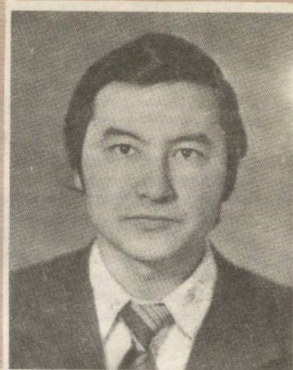
зиятга қараб турланиб туради. Уни иш столида ўтирганда бир кўринишга, у бамисоли шиддаткор бургутни эслатади. Бироқ худди шу бургут иш қоғозларини қўлтиқлаб, ўзидан каттароқ бошлигининг кабинетига борса, оёғи қуйган товуқдай типирчилаб қолади. Унинг ўзига ёққан ана бир совуқ қилиғи бор. У ходимлариға бўлар-бўлмагса қайсарлик қилади. Аммо у бирор ходимининг бўш келмаслигини сезиб, амалидан кетишини кўз олдиға келтирса, дарҳол орқаға қайтади дарров мулойим тортиб, ўзи боя рад қилиб турган фиркға қўшилиб кетади. У тўқнаш келган шахсларни эсга олайлик: «Баширжон дастлаб Хўжакулова билан, сўнг Холид Солиҳов билан, кейинчалик эса, шофёри Илҳомжон билан тўқнашади. Вазиятнинг қалтислигини билгани ҳамоно уларға ён беради, ишини силлиқ битиради.

Ёзувчи Зайнишевлар тўдасининг илму зиёға қай даражада қизиқишини сўзлаб, уларнинг пандномаларгагина сал-пал қизиқишиға пичинг қилади. Бу билан ёзувчи қаҳрамонларнинг маданий савияси билан бирга, уларнинг маданий фирк қилиш тарзи ҳам ночор эканлигини кўрсатади. Жумладан, Зайнишев «тип», «догма» сўзларининг маъносини чақолмас, Шамси Тўраевич «байт»ни бамисоли ёйилдиган овқатдек ҳис қилади. Шу хусусиятларига қарамай, уларнинг сиёсатида учига чиққан демагоглик санъати бор. Улар партиявий-сиёсий жиҳатдан ниҳоятда эхтиёткорлик қилади. Уларнинг бу эхтиёткорлиги партияға садоқатидан эмас, ўзларининг тор худбин ниятларини амалға ошириш учун хизмат қилади. Жумладан, Шамси Тўраевич аслида даҳрий бўлмагса ҳам, киши кўзига ўзини динға қарши курашувчи коммунист қилиб кўрсатади, вазиятни доим ҳисобға олиб жуда нозик ҳаракат қилади. У гумшатиға доимо уқтириб, қандай гуноҳ қилсан қилгин-у, аммо партия билетингға доғ тегизма, агар партияда турсан ўт балосидан ҳам, сув балосидан ҳам кутқариб оламиз, қабилада таълим беради. Ана шу қиёблти эътиқод Зайнишевни партиядан ўчиримасайди, деб доимо безиллаб юришга мажбур қилади. Партияда турши Зайнишевлар учун ўғрилик, порохўрлик, юлғичлик, маиший бузуқликлар учун бир ниқоб бўлган.

Таниш-билишчилик асосига қурилган ҳаёт халқ турмушини издан чиқариб, оғирлаштириб, ишончсизликка еталади: «Қаҳқаҳа»да тасвир этилган хунук ижтимоий манзаралар «зайнишевчилик»қа қарши қартилган бир айбонмадек жаранглайди. Неъмат Аминовнинг наздида, ўз халқининг бой ва бахтиёр яшашиға қушанда бўлганлар-

(давоми 20-бетда)

Осмон билан сүйлашадурман

Иўлдош ЭШБЕК

АММА

Осмон мовий тортиб кетарди бирдан,
Вулбуллар келарди сайратса дутор,
Шамоллар қўшиқ-ла қўзғолиб қирдан,
Тўрғайлар қўнарди танбурига зор,
Қорлар эриб борар чароғон Ердан,
Ҳар йил баҳор келар: Муҳаммад Назар!
Боалар беҳабар бу мунгли сирдан;
Она хабар кутар, шаҳардан хабар,
От кўринса отлар солиб қарайди,
Ет кўринса додлар солиб қарайди,
Кундуз шабнам кипригида қалтирайди,
Тунлар бошда қировлари ялтирайди.
Қуёш кечда шошиб ботар катта қирдан,
Қуёш неча ошиб ботар катта қирдан,
«Кундай болам, нурдай болам, жон ўғлим...
Жангга кетган. Бир кун қайтар катта қирдан».
Узуи-узуи алвон-алвон йўллара,
Эгри-бугри илон-илон йўллара,
Маъюс-маъюс, нолиб-нолиб қарайди,
Қирқ йилдирки, толиб-толиб қарайди.
Бир қишлоқнинг боласига, каттасига,
Кичигига, онасига, отасига,
Амма бўлиб хушнуд қилар ҳаммани,
Ҳамма тўлиб кўнглин овлар Амманинг,
Қишлоқ аҳли қисиб қўймас томоқдан,
Тоза либос фориғдир-ку ямоқдан,
Бир эл уни Амма дейди, алқайди,
Она дерди, жангга кетган қамоқдан,
Ун беш ёшли, ширин эди ўғлони,
Олди эди, шу қишлоқнинг полвони,
Сайратганда гижжак билан камонни,
«Халқ душмани» сел қиларди ҳаммани,
Ййратганда дутор билан найларни,
«Халқ душмани» халқни хушдил айларди.
Узуи-узуи, маъюс-маъюс йўллар-а!
Шу йўллара сингган илдиз қўллар-а!
«Мағриб томон кетганмиди мард ўғлим,
Мард ўғлимни голиб руҳлар қўллар-а!
Юзларига тортилади япроқ қўл,
Қалтиради қақроқ қўлу, тупроқ қўл,
Катта қирда қора ғамнинг оқ байроғи —
Оққушқанот қасабини ҳўл титроғи...
Ойлар кетар ой тўйига,
Кунлар кетар кун уйига,
Айланади, ўргилади бўй-бўйига,
Етармикан бу кампирнинг чўнг ўйига.
Мўлт-мўлт қилиб, қуриб кўзи қарайди,
Қилт-қилт қилиб, юриб ўзи қарайди,
Ҳассасига суянади, оқ рўмоли
Оғирқанот шамолларда ҳилпирайдди.
Қатор-қатор норлар кетган, норлар кетган,
Ситилишиб қаторлардан зўрлар кетган,
Тогдай буюк Туркистоннинг боши омон,
Жангга кетган ўғлонларин кутар ҳамон.

Яшил қушлар қўнар
оппоқ оламга!

Аёл чопиб кирар
унут рўмолга,

Дераза силкинар.

Тўлиб кетар уй.

Мовий осмон кирар

кўзга,

хаёлга.

Элчилар қўшиғи: «қурриё,
курруй!»

Боалар чопишар
адрларга шод
уйғотиб бойчечак,
қўзигулларни.

Аёл энтикади...

«Ҳаёт бу! Ҳаёт...»

Уйғотиб ҳисларни...

сўзи гулларни.

Уйғотиб деворни,

гунгу лолларни.

жарангдор қуёшни,

муаттар ойни,

Ширин момоларни,

Мажнун чолларни...
Томоша қилишар

буюк бир тўйни,

Қўйни илиб борар,

Тўлиқиб борар

Ва куйлаб юборар

Бирдан бир Дарахт!

* * *

I

— Тун бўйи алаҳлаб чиқди,

Ҳарорат...

эриб юборибди лабларини ҳам.

Тарвуз топиб келинг,

Армон қолмасин,

Одам бўлмайдими... қўрқаман.

Ва секин

жуда ҳам секин

бир йиғи...

У, она!

Саманнинг азонни бўлган фарёди

Тоғлар ошиб кетди.

У, ота!

Шом.

Тарвуз илнжида
гайри куч билан
отилиб чиқаман истиқболига
У, ота!

Гуноҳкор — бахтиёр
табассумингдан!

Кўраман қип-қизил олмаларни мен.
Туяман карсиллак овоаларини.
Еруққа тутаман: ёқут!
Тутаман қоронғуга: чўғ!

Ирғишлаб-ирғишлаб
гайри куч билан
уйларга отаман
бир хуржун олмага тўлади уй ҳам.

Ҳовлига отаман
гайри куч билан
Олмалар... оппоқ қорлар узра
қоннинг улкан томчиларидай...

кўринмай кетади
азонга бориб

Она, мен ўлмаيمان,
дейман уйғониб,
гўё бир кечда улғайиб, —
тарвуз эмас,
олмалар керак,
шуни истовдим —
(«Буниси ёлғон!»)

Гупиллай бошлайди
ўлимни кўргиси келмаган юрак.

Ва йиғлай бошлаймиз,
бувим,
отам,
онам,
шўхликни соғинган укаларим ҳам...

Ва мен кетдим...
ўлиб эмас!
Тузалиб кетдим!

II

У, ота!

Нолиш йўқ.

Тишимни тишимга қўйиб яшайман.

Турмуш экан.

Болам касал бўлса, саман йўқ!

Агар саман бўлса,

ўзим касалман...

Куйлаб юборади бирдан бир дарахт

Куйлаб юборади
бирдан...
бир дарахт,

Бир бахт исён қилар

Қаҳратон Ғамга.

Музлар эрий бошлар —

кўзёшлари — бахт.

Бироқ мен дунёда энг бахтли одам!
Айни керак маҳал,
энг муҳтож пайтлар,
тоғлар ортидан
«Қизил олма»лар»ни елкалаб
остонамда бўласиз пайдо.

У, она!
Ўлмайма,н,
Лабларимни бўлган ҳарорат эмас,
Ҳароратни ёриб ташлаган лабим.

У, ота!
Тарвуз эмас,
«Олмалар» керак!!!
Шуни истовдим!..

* * *

Оғу кўшса гамлар қонимга,
Мен кўп билан гаплашадурман.
Ер ташвиши тегса жонимга,
Мен кўк билан гаплашадурман.

Қуршовида майда зотларнинг
Ўз ўзим-ла беллашадурман.
Ташлаб фарёд, фиғон, долларни,
Мен Ой билан тиллашадурман.

Ийглаётган ёмғирга ҳамдард,
Қувнаётган қор билан дўстман.
Ким меҳрибон удир хотам, мард,
Қардош, сенга қон билан дўстман.

Кўнгли дарё, кетмагин ташлаб,
Мен сен билан — жон билан дўстман.
Душман эмас, дўст кетар ёшлаб,
Душман — тунлар, тонг билан
дўстман.

Ханжар каби санчилади сас,
Сабр қилган сўз билан дўстман.
Мени урган душманлар эмас,
Душман бўлган дўст билан дўстман.

* * *

Тарс-тарс ёрилади уфк,
Қон оқарми...
Алвон йиртилар,
Варибир юрагимда қулф,
Кўзимга мезонми...
суртилар.

Во ажаб...
Эрта-ку ҳали мезонга,
Дилимда нимадир синиб кетади.
Бунчалар журъатсиз чиқдим азонга,
Сурбет чумолилар туртиб ўтади.

Осмон гувиллайди.
Менинг ташналигимни соғинар
ёмғир.

Юрагимда нимадир увиллайди.
Нимадир қалтирайди дир-дир.
Юрагимда нимадир увиллайди —
Совуқ қотган жонвор,
Қандайдир меҳрибон.
Совуқда учмайди,
Ёмғирда учолмайди —
Яна бир беозор,
Митти жон,
Ишққа зор.

Юрт осмони тўлиниб,
бўлиниб боради,

Бу осмон!
Бу осмон!
Дурларга тордир.
Замин томонларда бойчечакларми...
Оқларми...
Кўқларми...
тинмай ёлборади,
кўп интизордир.

ОДОБ ТИЛИМИЗНИНГ УЧИДА

Ахлоқий аъёналаридан бири —
самимий саломлашиш одобидир.
Бу инсон маънавий камолоти учун
зарур одатдир.

Эрталаб туриб юз-кўлларини
ювиб бўлгач, кичик ёшдагилар ўз-
ларидан катталарга, агар хонадон-
да меҳмонлар бўлса уларга «Асса-
ломуалайкум» деб салом бериш-
дек эзгу одатимиз бор.

Биргина асаломуалайкум бор-
расида инсонга сиҳат-саломатлик
тилаш, унга ҳурмат-иззат кўрса-
тиш, яхши кайфият тилашдек яхши
ният мужассамлашган бўлиб, ўша
дақиқада кишининг кайфияти хуш
нуд тортади.

Саломлашиш ҳамма оилаларда,
барча кишилар орасида мавжуд.
Аммо саломлашиш даражаси ҳам-
ма жойларда бирдек ва батафсил
эмас. Самимий саломлашиш ода-
тининг барча қоидаларига риоя қи-
лишда пойтахтимиз Тошкент шаҳ-
ри аҳлидан ўрнак олсак арзий-
ди. Тошкентликларда саломла-
шишга болани энг кичик ёшидан оқ
ўргатиб борадилар. Болаларига:
«Қани, амакнингга салом қилгин!».
«Э, оппоқ, қизим, холангга салом

бергин», деб ўргатадилар. 1,5—2
ёшдаги болага саломлашишга кат-
талар ёрдамлашадилар. Ёшлиқдан
ўғил ва қиз болаларга баравар са-
ломлашишнинг ўргатилиши туфай-
ли катта ёшдаги хотин-қизлар ҳам
салом бериб самимий ҳол-аҳвол
сўрашга одатланидилар. Тошкент-
ликлар ҳар бир киши билан нав-
бат билан, алоҳида, шошмасдан са-
ломлашиб чиқадилар, узоқда қол-
ган қариндош-уруғларни, таниш-
билишларни ҳам эслаб ўтишди,
уларга салом айтишни илтимос қи-
ладилар. Аввал кўришмаган, дав-
рада янги киши бўлса саломлашиш
аввал ўша кишидан бошланади,
сўнгра бошқалар билан бўлади. Бу
тартибда маъно бор, яъни янги
кишини дарҳол даврага яқинлаш-
тириш, унга далда бериш, ўзлари-
га малол келмаётганини сездириш
каби ниятлар ана шу маънога жой-
лашганлиги сезилиб тўради. Кат-
тага иззатда, кичикка ҳурматда бў-
лишга ёшлар доимо ўргатиб бори-
лади аммо айрим жойларда саломга

етарли аҳамият бермаслик, баъзан
эса бепасандлик билан «салом»
дейиш билан кифояланиш ҳоллари

борки, бундай саломлашишда ки-
шиларнинг ўзаро яқинлиги, бир-
бирини учратганидан хурсанд экан-
лигини билиб олиш қийин бўлади.
Форгона водийси оилаларидан
аъёнага кўра жуда яқин қариндош
бўлмаса хотин-қизлар эркаклар бил-
лан деярли саломлашмайдилар,
хусусан, елкага кўлларини қўйиб
кўришмайдилар. Ушандай салом-
лашишга ёшлиқдан ўрганилмаган-
лиги, тортиниш, хижолат чекиш
ҳоллари учраб туради.

Салом бериш ҳар бир ўқувчи,
ҳар бир студентнинг ўқитувчилари-
га, мураббийларга нисбатан ҳур-
мати, қолаверса, маорифат муасса-
салари жараёнидаги тартиб-қоида-
дир. Бироқ айрим ўқувчи ёки сту-
дентларда «ўз ўқитувчиси, ўз дом-
ласи учунгина салом бериш», шун-
да ҳам ўша ўз ўқитувчисидан маъ-
лум фандан имтиҳон ёки синов-
дан ўтиб кетиш мақсадинигина кўз-
лашдек носоғлом ҳолатлар учрай-
ди. Иши битгач, собиқ устозлари
олдидан бемалол саломсиз ўтиб
кейтиш, ҳатто кўриб кўрмасликка
олиш ҳоллари ушандай ёшларда
учраб туради. Кеккайиш, манман-
лик, худбинлик каби ярамас иллат-

ларга ана шундай ёшлиқдан одоб-
сиз ўсган ўқувчи ё студентлар ке-
лажакда мубтало бўлмаслигига ка-
фолат йўқ. Баъзи студентлар ва
ўқувчиларда «хелло», «привет»,
«қандайсан», «тирикмисан» деган
қурма, одобга хилоф, чапанларча
саломлашиш шакллари ҳам
мавжуд. Баъзи студентлар қўлла-
рини баланд кўтариб, даллолларга
ўхшаб кўлларини ортиқча сил-
таш, елкасига гунадиган бўлиб қў-
лларни борики, булар инсоний кў-
ришишга хос эмас. Саломлашиш
маданчятига кўра, қизлар аёллар
эркакларга биринчи бўлиб қўл
узатгач, эркаклар қўл бериб кў-
ришмоқлари керак. Кўпчилик олди-
да баланд овозда саломлашиш
ҳам яхши эмас.

Хуллас, одобтилимизнинг учи-
да Ўзидан катталарни ҳурмат қи-
лиш, уларнинг ёнидан саломсиз ўт-
масликка ёшларимиз кўникишлари
лозим.

Эркин ШАРИПОВ,
Фалсафа фанлари номзоди.

Наманган.

«суварақ» мижоз кимсалардир.
Асарда ҳажвчининг маҳорати
яққол намён бўлган. У ўз даври
воқелигига ижтимоий жиҳатдан
синчков назар билан қарайди. У
ўз қаҳрамонларининг ички дунё-
сини яроқсиз ижтимоий шароит-
нинг меваси сифатида баҳолайди.
Шунинг учун ҳам унинг самимий
тасвиротлари «зайнишевчиликка»
ўлим ҳукми бўлиб эшитилади.
Бироқ Неъмат Аминовнинг услуби-
да фақат яланғоч танкид эмас, ли-
рика билан кулги ҳам омухта бўлиб

келади. У, бир томондан, Бухоро-
нинг бир бурчагида яшовчи ерли
халқларга ачиниш билан қараса,
иккинчи томондан, моддий бой-
ликларни ўзларига қонуний йўл то-
пиб, мужиб ётган тўдаларни кўриб,
ундан нафратланади. «Зайнишев-
чиликни зимдан қўллаб-қувват-
ловчи мансабдорларни ўйлаганда,
уни қора ҳаёллар босади, бутун
вужудидан заҳарханда истеҳзо ёи-
лади. Бироқ, Солиҳов, Исрол ота-
га ўхшаш оддий кишилар тўғри-
сида сўзлаганда, ёзувчи яйраб

кетади. «Қаҳқаҳа»даги кулги маъ-
нодор кулгидир, унинг замирида
сезилмас қайғу излари намён.
Ёзувчи худбинлик ниятида ман-
сабга эришганларнинг зарари фа-
кат моддий жиҳатдан эмас, балки
инсоннинг маънавий сарҳадларини
ҳам бўғиб ташлашини кўрсатади.
Асарда ижтимоий ҳаёт Зайнишев-
лар яшаган шароитдаги тарзда
эмас, балки ҳалоллик ва адолатли
асосда қурилиши лозимлиги уқти-
рилади.

«Қаҳқаҳа»да катта тарбиявий

аҳамиятга эга бўлган бадий образ-
лар яратилган. Бу асар орқали ҳам
Зайнишев образи яна бир умумий
ном остида эсланадиган бўлиб қол-
ди. Ҳажвчи томонидан кабартирил-
ган бу иллатлар яшовчандир.

Неъмат Аминовнинг «Қаҳқаҳа»
тўплами мамлакатимиз ҳаётининг
кечаги кунини тасвирловчи ман-
заралардан иборат эмас, балки
бугунги совуқмижоз кишиларга
ҳам қарши қаратилгандир.

Маҳмуд НАЗАРОВ,
филология фанлари номзоди.

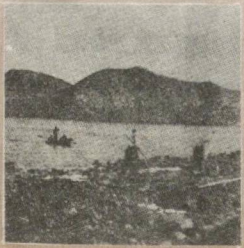
ЯНГИ ВОҶА ТОПИЛДИ

Шу пайтгача Антарктидани қурраи заминнинг энг совуқ қитъаси сифатида билардик. Ваҳоланки, бу қитъанинг хушманзара воҳаси ҳам бор экан. Шундай гўшалардан бири Бангера деб аталади.

Воҳа «Мирный» қароргоҳидан 350 қақирим шимол-шарқда бўлиб, бу ернинг иқлими қитъадаги об-ҳаводан тубдан фарқ қилади. Ойнадай ярақлаган кўл туби 200 кўлоқ чуқурликкача бемалол кўриниб туради. Мазкур сув ҳавзасида ҳатто қаҳратонда ҳам бемалол чўмилиш мумкин. Кўлнинг яна бир гаройиб хусусияти шундаки, айрим жойларидаги сув шўрроқ бўлса, бошқа жойларида акси, ичиб тўймайсан киши.

Кўлга туташ қияликларда тюленлар гўжгон ўйнайди. Қиринда кўлнинг 90 кўлоқ чуқурлигидаги сув таркибиде водород сульфид моддаси борлиги аниқланди. Сув остида энг қадимий жониворлар ёки қайнар булоқлар бўлиши ҳам эҳтимолдан холи эмас.

Деярли одам оёғи етмаган бу воҳа мутасассислар томонидан батафсил ўрганилса, табарруқ замининининг таржимаи холи янада бойиши табиий. Ташлоқ воҳа шароитига ҳар қандай чидамли техника ҳам уч ойдан ортиқ дош беролмасе керак.

МУҲОКАМА, МУЛОҲАЗА, МУНОЗАРА

Сўнмасин ҳаёт кўрки

Сувсиз ҳаёт бўлиши мумкин эмаслиги ҳаммага маълум. Ўтмишда ҳам Ўрта Осиёда сувга нисбатан муносабат ниҳоятда юқори бўлган. Халқимиз қадимдан сувдан оқилона фойдаланишнинг йўлларини мукаммал билганлар. Дарё сувларини тўсиб, сув омборлари қурганлар. Ерости сувларидан аяшгигина фойдаланганлар.

Амударёнинг қуйи қисмида ва унга туташиб кетган ерларда қадимги деҳқончилик марказлари топилиши ўтмишда деҳқончиликнинг маданиятининг юқори бўлганига ёрқин далилдир. Эрамиздан аввалги XI асрнинг ўрталарида бу ерларда сув чиқариш ва сугориш ишлари юксак даражада ривожланган. Маълумки, қуворлар орқали сув тармоғини (водопроводлаштириш) ўтказиш Ўрта Осиёда бошқа ерларга қараганда анча олдин йўлга қўйилган. Масалан, Қовунчипедан олинган маълумотларга қараганда, сопол қуворлар билан сув узатишни йўлга қўйиш эрамиздан аввалги X—I асрларга тўғри келади. Эрамизнинг III—IV асрларида Нукус яқинидаги Тоққалъа шаҳарида сув узатиш қуворларидан кенг фойдаланилган бўлиб, бу қуворларнинг айланаси 25, узунлиги эса 60—70 сантиметр — бир-бирига сув ўтказмайдиган елимга ўхшаш модда билан уланган. Хоразм воҳасининг катта қисми ўша даврларда Амударёдан қазиб келтирилган гавҳар деб номланган сув тармоғидан сугорилган. 1219 йилда саёхатга чиққан Ёқут Ал-Ҳамавий Гурганжда бўлганини шундай таърифлайди: «Мен бунчалик чиройли ва жойлашиши бўйича гўзал бўлган Гурганжни кўрмаган эдим. Шаҳарда уйлар жуда зич жойлашган, одамлар гавжумлигидан кўча-

ларда юрришга жой топилмайдди».

Ўша даврларда Хоразм аҳолиси ҳозирги мавжуд аҳолига нисбатан кўп, озиқ-овқат маҳсулотлари тўкин бўлган, ерлар умуман шўрланмаган эди. Ҳозир эса вилоятда 700 мингдан ортиқ аҳоли яшайди. Лекин уларнинг сабзавот, полиз ва меваларга бўлган эҳтиёжини қондириш катта муаммо бўлиб турибди.

Бу муаммонинг асосий илдизи сувга бориб тақалади. Уйламадан қурилган саноат корхоналари ва қишлоқ хўжалигида ишлатилаётган минерал ўғитлар ер ости, устки сувларни заҳарлайтир. Ҳозир жумҳуриятимизнинг йигирма миллионли аҳолисини ичимлик сув билан таъминлаш муаммоси ниҳоятда ўткир бўлиб турибди.

Ҳозир СССРнинг ўрта минтақасида яшовчи ҳар бир одам эҳтиёжи учун 2-3 литр сув керак. Бизнинг жумҳуриятимизда эса, бу кўрсаткич 4-6 литрни ташкил қилади. Ювиниш учун сарфланадиган сув миқдори асримизнинг ўрталарида бир кунда 25 литрни ташкил этган бўлса, ҳозир бу рақам 200-300 литрга етди. Катта шаҳарларда эса 500 литр ва ундан ҳам ортиқ миқдорда сув исроф қилиниши аниқланган.

Жумҳуриятимизда энг кўп сув ўсимликларни сугориш жараёнида исроф бўлади. Масалан, бир килограмм бугдой етиштириш учун 750 литр, бир гектар ерда маккажўхори ёки қарам ўстириш учун 3 миллион литр, шунча экин майдонидан шולי олиш учун эса 12±30 миллион литр сув сарфланади. Афсуски, ичимлик сувига бўлган талаб тобора ошиб бораётган бугунги кунда шунча исрофгарчиликка йўл қўяётганимизни ҳали ҳам англаб етганимизча йўқ. Умуман ер юзиде вақти кели ичимлик суви танқислиги рўй берадими? Мавжуд сув ҳажми яна неча йилгача етар экан? Бу саволлар ҳақида ҳеч ким ҳам йўлаб кўрмаётган бўлса керак.

Ҳозир ер юзидеги шўр ва чуқук сувларнинг умумий миқдори 1,42 миллиард куб километрни ташкил этади. Шундан 30 миллион куб километри чуқук сувлардир. Афсуски ана шу ҳажмдаги сувнинг атиги 0,25 фоизини одамзод истеъмол қилиши мумкин.

Жумҳуриятимизни сув билан таъминлаб турган катта-кичик дарёларнинг сони 600 тага яқин бўлиб, улар асосан Аму билан Сирдарё ҳавзасига қуйиладиган сув тармоқлари ҳисобланади. Ана шу ҳавзанинг 65 куб километри суви Ўзбекистон ССР эҳтиёжи учун хизмат қилади. Бундан ташқари фойдаланиш мумкин бўлган чуқук ер ости сувлари тахминан 6 куб километрни ташкил этади.

Хўш, жумҳуриятимизда мавжуд ер ости сувларидан фойдаланиш борасида аҳвол қандай? Аҳоли сонининг ўсиши ва халқ хўжалигининг ривожланиши натижасида 2000 йилга бориб бизда ичимлик суви тамоман туғаша қилимоқда. Демак, яқин келажакда жуда катта сув муаммоси кўндаланг бўлади.

Одамларнинг кундалик эҳтиёжидан ташқари сув саноатда ва қишлоқ хўжалигида ҳам кенг қўланилади. Қишлоқ хўжали-

гида чучук сувнинг 90 фоиздан ортиғи ишлатилади. Айниқса сув камчилиги қутилаётган саноатнинг ривожланиши сув ҳавзаларининг ифлосланишига олиб келмоқда. Шаҳарлардан чиқаётган чиқинди сувлари, саноат чиқиндилари чучук сувларни яроқсиз қолга келтираёттир.

Шунингдек, сув ҳавзаларининг турли миқдори заҳарли моддалар, минерал ўғитлар ва тузлар билан ифлосланиши йилдан-йилга ортиб бормоқда. Сувни ифлослантирувчи саноат манбалари асосан Тошкент ва Фарғона воҳаларида кўп жойлашган бўлиб, уларга электромеханика заводлари, металлургия, нефтни қайта ишлаш заводлари ва бошқалар кирди. Ифлосланган сувнинг қаттиқлик даражасини қумгонларда чўкмалар ҳосил бўлишидан библи олиш мумкин. Маълум бўлишича, сув қаттиқлиги аҳоли ўртинда ўлим миқдорининг ортининга олиб келар экан. Шунинг учун ҳам жумҳуриятимиздаги зарарли корхоналарни тезда қисқартириш, қолганларини бошқа ерга кўчириш ёки ёпиб ташлаш масаласини кўндаланг қўйиш лозим. Зеро, бу ишларни амалга оширмас эканмиз, халқимиз фаровонлиги ҳақидаги гаплар чўпчакка айланиб қолаверади.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, жумҳуриятимизнинг ҳамма сув ҳавзаларида, ер ости сувларида ҳам инсон саломатлиги учун ўта заҳарли бўлган хлорорганик кимёвий моддалар топилиган. Айниқса зовур-дренаж ва оқова сувларида уларнинг миқдори юқори. Бу сувлар аҳоли яшаш жойларидан оқиб ўтади. Чунотчи, Амурдарё ва Сирдарёга йилга 30 куб километрдан ортиқ оқова ва захзовур сувлари ташланмоқда. Шундай экан, дарё суви таркибиде заҳарли моддаларнинг, тузларнинг ниҳоятда олиб кетаётганига шубҳа қилмасак ҳам бўлади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, Амударёнинг қуйи оқимидеги сув, сугориш ишлари олиб борилган (сентябр-май) ойларда умуман истеъмол қилинган ярамай қолар экан. Ваҳоланки, шу кечакундузда ҚҚМССР, Хоразм, Тошкент, Қизил ўрда вилоятларининг қарийб 3 миллионли аҳолиси шу заҳарли сувлардан фойдаланишга мажбур. Айнан ана шундай сув танқислиги сезилиб турган жойларда айниқса болалар ўлими юқори, камқонлик, сарик, ўткир ичак-ошқозон юкуми касалликларнинг барча тури кейинги 20 йил ичиде ҳаддан зиёд ошгани кузатилмоқда.

Кейинги пайтларда баъзи олимлар сугориш учун ер ости сувларидан кўпроқ фойдаланиш тарафдори бўлмоқдалар. Зинҳор бундай қилиш мумкин эмас, сугориш учун фақат дарё сувларидангина фойдаланиш лозим. Ер ости сувлари ўлкамизда кам, уларни муҳим ичимлик сув сифатида асрашимиз мумкин. Сув иншоотлари қуриш ва ундан оқилона фойдаланишни йўлга қўйиш нур устига аёло нур бўларди.

Бахтиёр КАРИМОВ,
биология фанлари номзоди,
Раҳмон РАҲМОНОВ,
қишлоқ хўжалиқ фанлари
номзоди

Ниятинг йўлдошинг бўлсин, деган гап рост экан-да, ўйлаб қолади гоҳи-гоҳида Маҳфуза она. Бўлмаса, боғча ёшидаги қизалоқнинг: «Мен татта бўсам влач бўламан», дегани қаёққа борарди. Бунинг устига уруш давом этиб турган, ота-онасининг тоғани қорнидан ортмайдиган оғир замон бўлса...

Қизалоқнинг вижир-вижирини тинглаб ўтиришиб, катталар «Ниятинга ет, ниятинга ет», деб дуо қилишарди, ўзлари эса тонг азондан тирикчилик кўйига тушиб кетишарди. Қизалоқнинг болалик йиллари эски шаҳарнинг Кесакқўрғондаги болалар боғчасида шундай ўтиб турди.

Маҳфуза она ҳозир ҳам сақланиб қолган ўша болалар боғчаси ёнидан ўтиб қолганида ана шулар ҳақида ўйласа, юраги жиз этиб кетади. Ушанда ҳам тийраккина эканман-да, деб ич-ичидан гурурланади.

Унинг орзуси бўй етгани сари қатъийлашиб борди. Фақат ўқитиш ўқити онаси бечоранинг кўчадан топиб келган гаплари Маҳфузанинг хаёлларини тилка-пора қилиб юборар, шифокорлик этиб бўлмас орзудай бўлиб туюлаверарди. Кўчанинг гаплари бир-бирдан ваҳимали, бир-биридан дахшатли бўларди.

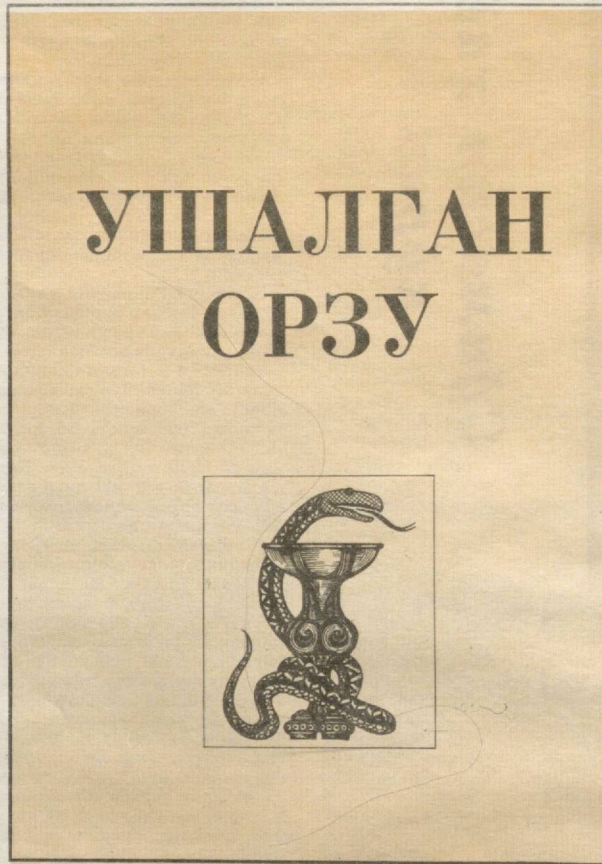
Маҳфуза қизим, — дерди ойиси ёлвориб, хавотирланиб, — фалончининг дўхтирликка ўқийдиган қизи ўликхонада мурдани кўриб, ақлдан озиб қолибди, катта бўлсанг сени унақа ўқишга юбормайман...

Бундай гаплар табиийки, ерга урсанг кўкка сапчийдиган қизгинанинг шаштини қайтариш ўрнига қизқишини тобора оширар, оппоқ халат кийгани кўйи беморлар бошида парвона бўларди хаёлан.

«Мен дўхтир бўлсам, беморларимни ўлдирмай даволайман», — дерди ҳаммага эшиттириб. Шундай гап-сузлар сабаб бўлдики, ўша болалигидан кўнглига тугиб юрган орзулари қалбига ўт солдики, унинг синфини битирди-ю, хужжатларини Урта Осий таъбабат олий ўқув даргоҳига топширди. Синов имтиҳонларидан дадиллик билан ўтди, фақат дўхтирликка ўқиётганини онасидан сир тутди, холос, бўлмаса соддадилгинисининг беҳуда ташвишга тушиши табиий эди.

Бир неча йил шундай ўтди. Маҳфузахон онасининг наздида Тошкент давлат дорилфундунида ўқирди, ҳадемай ўқитувчи бўларди. У онасини шундай деб тинчлантирган, ўзи эса тунни тонгга улаб таъбабат сирларини ўрганарди. Бир кун нима бўлди-ю эски бир ўқув қўлнамасини арақлаб ўтирганида беҳосдан ёнига келиб қолган онаси китобдаги одам сужкларининг тасвирини кўриб, ортига бир қадам тисарилди:

— Маҳфуз, — деди кўзлари олазарак бўлиб, бўғилган овозда, — нима қилиб кўйдинг, болам, китобингдаги ниманинг сурати,

УШАЛГАН ОРЗУ

нақ одамнинг сўнгаги-я, сен мени гафлатда қолдирган бўлмагин тагин, ростини айт, болам, яккаю ёлғизимсан, яна ўликхонада кўрқиб, бирор кори ҳол бўлиб юрмасин, онангга раҳминг келсин. Шўрим қуриб қолади-я...

Она бечоранинг кўзидан шашқатор ёш юмалаб, қизининг гаплари кулогига кирмас, рўмолининг учи билан кўз ёшларини арта-арта, ўқиб нари кетди. Маҳфуза эҳтиётсизлигидан афсусланиб, волидасини тинчлантирмоқчи бўлиб, ортидан борди, қайдам, она бебошгина қизидан ранжиб бир-икки кун аразлаб юрди. Бир куни чидай олмади, қизини қаршисига ўтқазди.

— Болам, шу айтганлари ростми, мурдаларни ёриб кўрасиларми? Қандай кўлинг боради-а?

— Ойижон, хавотир олаверманг, биз аллақачон бунақа дарсларни ўрганиб бўлганмиз. Ҳозир-чи, ойижон, мен беморларни мустақил даволай оламан, ўзим дори-дармон белгилайман. Сиз ҳеч ҳам кўрқманг. Ахир дўхтир бўламан, дердим-ку. Ниятимга етдим. Энди беморларни даволаб, одамларга саломатлик улашаман. Узингиз айтардингиз-ку, элу юртга фойда-

си тегмаган одам, одам эмас, деб.

Она бўй этиб, орқа сочи оловдай тўлғаниб қолган қизига миннатдор термудди, орқасидан: «Муродингга ет, болам, емай, едирдим, киймай, кийдирдим, энди бу ёнига худойимнинг ўзи ярлақасин», деб фотихага қўл очди...

Мана шу воқеаларнинг бўлиб ўтганига ҳам оз эмас, кўп эмас; ўттиз йилдан ошиб қолди. Маҳфуза Ғуломовна Ҳайдарованиннг ўзи ҳам уч фарзанднинг онаси, уч неварига буви, илм йўлидаги бедор тунлар самарасиз кетмади. — Узбекистонда хизмат кўрсатган врач, биринчи даражали шифокор, меҳнат ветерани. Энг улуги, таъбабат соҳасида ўз босган изи, ўнлаб шогирдлари, ўзини таниганлар орасида хурмат-эътибори бор.

Фақат онанинг битта характери айримларга ёқмай туради, энчасини қотиради. Лекин, томирларидаги такабурлик қони совигач, астойдил тўғрисўз опасидан келиб кечирим сўрайди, ё бўлмаса, йўлини қилишиб, ҳеч нараса бўлмагандек гаплашиб кетаверадилар. Иш бор ерда хатоликлар ҳам бўлиб туради, бу табиий ҳол. Аммо аксарият ҳолларда касбига совуққонлик

билан қараганларни кўрганида Маҳфуза Ғуломовна чатнаб кетади.

— Шифокорнинг битта вази-фаси бор, — дейди у, — хузурига нажот истаб келганларнинг кўнглини чўктирмаслик, у қанчалик инжики, бесабр ёки қайсар бўлмасин, меҳрибон она бўлиб, уни ўз измига сола билиши, қаттол дард исканжасидан халос этиши шарт. Акс ҳолда фақат ўзига эмас, бутун таъбабат аҳлига ишончсизликни туғдиради одамларда.

Опанинг иш тажрибасида бу ҳолатлар жуда кўп бор синовдан ўтган. Афсуски, аксарият шифокорларимизда ана шу масъулият ҳисси етишмайди. Айниқса, жумҳуриятимизнинг жойлардаги шифохоналарида бу ҳолни кўп учратамиз. Малакали шифокорларнинг етишмаслиги бир муаммо бўлса, борларининг ҳам ўз касбига совуққонлик билан қарашлари иккинчи муаммо бўлиб, ҳар икки ҳолда ҳам беморлар азият чекади.

— Тошкент давлат таъбабат институтининг шифохонасида ишлаб юрган кезларимда, — деб эслайди она, — қабулдамга қишлоқ шифохоналаридан бирида дардига даво тололмайд келган бир киши мадад истаб келди, одатимга кўра, унинг бола-чақасини, оилавий шароитини суриштирдим, бечоранинг рангидан ранг йўқ, айтишича, жамоасидаги доривор ўғитлар сақланадиган омборда қоровуллик қилар экан, ишонасиами, шўрлининг жигари нақ қовуғигача осилиб тушган, эртадан кечгача ана шу дори-хонани кўриқлаб ўтирардибу шу ҳолга тушиб қолганлигини ўзи билмаган. Гапирай десанг гап кўп. Одамларга ғамхўрлик керак. Ҳозир ҳам қишлоқ шифохоналарининг аҳвали танг, шифокорлар эса ўз вази-фасини беминнатгина ўтаса кошки, тўғриликча муомала қилишга ҳам ярамайдилар. Шундай воқеаларни эсласам, сиқилиб кетаман. Балки менинг гапларим ҳамкасбларим учун эришдай туюлар. Афсуски, аҳвол шундай. Яна шунга ўхшаган бир воқеа: терапевт эмасманми, кунига ўнлаб беморларни кўздан кечираман. Аммо бир беморимнинг исмини ҳеч эсимдан чиқазолмайман. Ҳалима деб аташарди. Олти боланинг онаси, жигари касалланиб қорнида сув пайдо бўла бошлаган. Бемор жуда қийналар, соғ қолишга кўзи етмасди. Далда бериб, уни умидвор қилмай қўйналмаман. Бир куни навбатдаги муолажа пайтида унинг қўли чўнтагимга киргандай бўлди. Миямга ярқ этиб бир нима санчиди.

— Нима қилдингиз, — сўрадим ундан.

— Опажон, — деди у ёлвориб, — мени деб жуда қийналиб кетдингиз. Ун сўм пул солдим, менга дори-дармондан қарашиб туринг, болаларингизнинг роҳатини кўринг, илойим, йўқ даманг... ёрдан беринг, ўлиб қоламан...

Ҳалима йиғлар, мен эса ўзимни зўрга туттиб, уни қойиб бердим. Ахир мана шу ўн сўмга ўз вақтида тўйиб овқат еганида,

ЖАСОРАТЛИ БЎЛАЙЛИК

соғлиги бу даражага тушиб қолмасми. У з қўли билан пулни қайтариб олди. Ана шунақа одамларимиз ҳам йўқ эмас. Уларда ҳам айб йўқ. Тамагир шифокорлар Ҳалимага ўхшаганларни шу кўйга солиб қўйишган. Берсанг, қарашади, бермасанг парволари палак. Келдингми, кетдингми, дардинг нима дейишмайди. Хуллас, гап, кўп ука.

Хозир бизнинг шифохонамиз атрофида ҳам ҳар хил гаплар юрибди. Очиғини айтишимиз керак, Соғлиқни сақлаш вазирлигига қарашли 4-Вошқарма шифохонасида энг етук мутахассислар, энг яхши табобат асбоб-ускуналари мавжуд. Ҳозир бошқарма шифохонаси меҳнат ва уқраш ветеранларига хизмат кўрсатадиган бўлган. Ҳаёт ҳақиқатидан кўз юмиш керак эмас. Бор нарсани йўқ қилишга ўрганиб қолганми. Битта қарор билан ҳамма иш битади. Аммо йўқ нарсани бор қилишнинг ўзи бўлмайди. Олайлик, мана шу тўқис шарт-шароитлари бўлган шифохонани битта қарор билан мақсадини, йўналишини ўзгартирайлик, бир неча йилдан сўнг шу шифохонанинг бошқаларидан ҳеч фарқи қолмайди. Яна ўша тақчиллик, яна ўша норизолик, шубҳасиз шундай бўлади. Менимча бошқача йўл тутиш керак, катта ишлар ҳамиша катта мушоҳада талаб қилган. Олайлик, шаҳар микёсидаги шифоналар даражасини бошқар-

ма шифохонаси даражасига кўтаришни йўлга қўйиш, қишлоқ шифохоналарини аста-секинлик билан шаҳар шифохоналари даражасига кўтариш ва шу йўл билан жумҳурият микёсида медицина хизматини ўстиришга эришиш мумкин. Қўпол бўлса ҳам бир мисол келтирай. Тарихдан яхши маълум, колхозлаштириш даврида барча бойларнинг бор-будини тортиб олиб, камбағаларга бўлиб бердик, ўртаҳол деҳқонларнинг ҳам аҳволи шундай бўлди, ўзларини кулоқ қилиб жамиятдан сикиб чиқаришди. Натижа нима билан туғди? Ҳамма бирдай камбағаллашди. Агар ўша пайтда ҳеч бўлмаса, ўртаҳол деҳқонлар турмуш даражаси микёс қилиб белгиланиб, уларнинг иш тажрибалари ўрганилганда, барча бирдай ўртаҳол деҳқон даражасига кўтарилган бўлармиди. Ахир яна якка хўжалик, оилавий пудрат каби иш усулларига қайтиб келаялмиз-ку. Гарчи табобат соҳаси деҳқончиликдан тубдан фарқ қилса ҳам умумий мақсад битта — турмуш даражасини юксалтириш.

Маҳфуза Ғуломовна билан сўзбатлашиб ўтирар эканман, унинг ҳаётимиздаги туб ўзгаришлардан ҳам яхшигина хабардор эканлигига амин бўлдим.

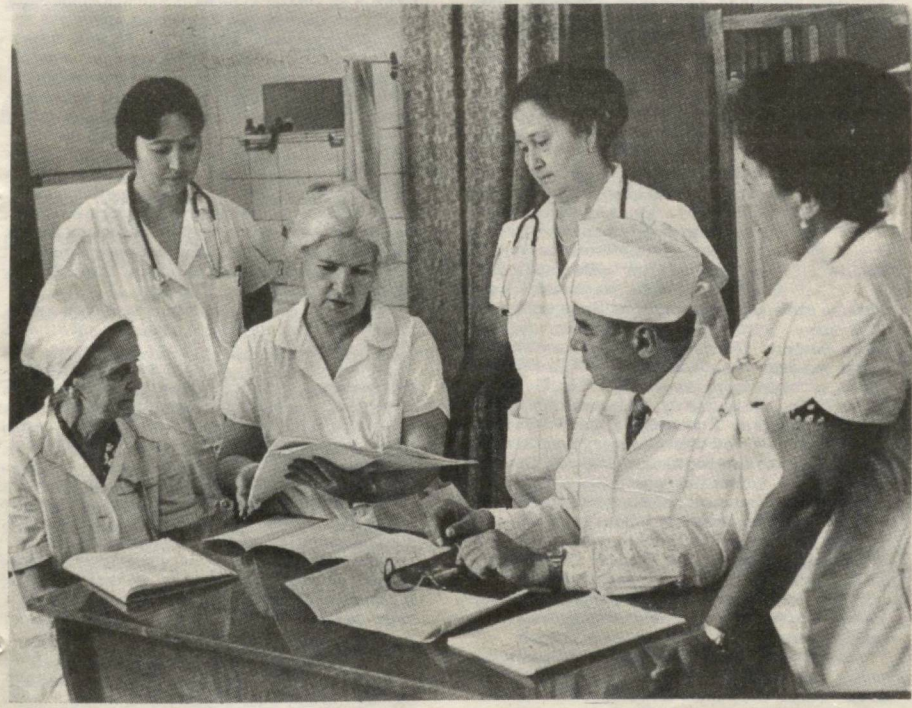
— Биласизми, — деб қолдилар опа бир сир айтмоқчи бўлган кишидай, — мен ҳақимда Миртемир домла ҳам очерк ёзмоқчи эдилар. Ҳар гал: «Маҳфузахоним, ишляясизми, хузурин-

гизга бормоқчи эдим, шу десангиз қорин қургур сал галва қилиб турибди-да», дердилар, телефон қилиб, дарҳол етиб келинг дердим, даво белгилаб кўнгилларини тинчлантирдим. Бироз дарди босилгач, қўлингиз энгил, қизим, сиз ҳақингизда битта зўр очерк ёзаман, насиб бўлса, жуда одамнинг жонисизда, дердилар. Домланинг мана шу гапларининг ўзи мен учун етарли эди. Шеърларини жуда яхши кўриб ўқийман, болаларим ҳам адабиётни, ўғилларим айниқса, техника илмини яхши кўришади.

Каттаси Аҳмаджон ҳам, кичиги байналмилал жангчи Азизжонлар ҳам техникага кўнгил қўйишган. Қизим онаси нздан бормоқчи эди, тез ёрдам ҳамшираси бўламан, дерди болалигида, тақдир уни бутунлай бўлмаса-да табобатга турдош биология соҳасига етаклади. Ҳозир био-тажрибахона врачлари. Онанинг касбини келини давом эттирадиган бўлди. Ахир кимдир қўл олиш керак-ку.

Утаётган умримдан беҳад миннатдорман, ўз олдимга қўйган мақсадимга эришдим, энди кўнглимни тўқ қилиб мен шифокорман, дейишга тўла ҳақлиман, озми-кўпми, элу юртга нафим теккани билан фахрланаман. Мени билган, оз бўлса-да дардига шифо олган беморларим орқавратдан бўлса-да эслаб юришса, шунинг ўзи катта бахт. Бундан ўзгача бахт бўлмаса керак.

Уктам МИРЗАЕВ

Ўзбекистон ССР Соғлиқни сақлаш вазирлигининг 1-Марказий муолажа шифохонасининг тажрибали шифокорлари Н. С. Скородумова (чапдан), М. А. Вохинова, В. В. Кузнецова, бош врач Э. И. Қосимов, М. Ғ. Ҳайдарова ва А. А. Ашурова ўзаро мулоқотда.

Сураткаш Р. НУРИНБОЕВ

«Гулистон» журналининг 1990 йил апрел ойи сонида chop этилган Тоҳир Қазҳорнинг «Келажакнинг саволи» сарлавҳали бебаҳо мақоласини ўқиб, очиги, жуда розатландик. Озарбойжон олими, қалби дарёг ипсон, эл фарзанди Зиё Бунёдовнинг ўзбек халқиға нисбатан бунчалик қуйинчаклиги ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Мингданнинг раҳмат ўша одамга!

Тўғри, ўзбек халқида ҳам Зиё Бунёдоваг ўхшаш фидойи олимлар кўп ўтган, ҳозир ҳам бор. Иброҳим Мўминов, Ҳоди Зариф, Ҳамид Сулаймон сингариларнинг жасорати, билими, элу юртга садоқати жуда беқийёс эди. Мирзаолим Муҳаммаджонов, Алибек Рустамов, Бўрибой Аҳмедов каби олимларимиз ҳали ҳам ўз эътиқодлари йўлида курашмоқдалар.

Энг ёмони бизда ҳақиқат тарафидан турган, эл манфаатини ёқлаган фидойилар яқкаланган, қатагон қилинган. Утган йили Ўзбек тилига давлат мақоми берилди. Хайрият ҳақиқат қарор топди, деб қувондик. Кўпгина олимлар, қатъият кўрсатиб уни маъқулладилар. Баъзи олимлар эса яна эски касали қўзиб тилёгламалик қилишди. У з она тилини ҳимоя қилолмади. Кимлардандир ўққққққ, ҳадиксиради. Ҳатто бир олим олғй минбардан туриб: «Рус тили бўлмаганда мен олим бўлолмасдим», деди. Яна бир ёзувчи: «Мен ёзувчи бўлолмас эдим», деди. Уларнинг олим ёки ёзувчилиги қай даражадалигини билмайману лекин субутсизлиги аён бўлди. Мен бунга ишонмайман. У з тилимиз камситилиб, ёзувчимиз йўқотилмаганда олим ва ёзувчиларимизнинг халқимизнинг сависиси бошқачароқ бўларди. Ахир Хоразмий, Беруний, Алишер Навоий, Улғубек сингари алломалар шу тилда гапириб, ўша ёзувда ижод қилишган. Маҳмуд Қошғарий тил равнақиға ў з журини бағишлаган.

Тилимизга давлат мақоми берилишида асосан ёзувчи ва журналистларимиз катта жасорат кўрсатдилар. Ҳали ҳам баъзи бировлар шу одил ва тўғри йўлга гов ташламоқдалар.

Хуллас, мақсади халқимиз орасидан ҳам Зиё Бунёдоваг ўхшаган жасоратли, тўғри сўз олимлар кўнлаб чиқса дейман. Журналларимиз ҳам худди «Келажакнинг саволи» сингари мақолаларни кўнпроқ ёритиб турса, фойдадан ҳоли бўлмасди.

Ажойиб ижодкор Тоҳир Қазҳорға эса жуда катта миннатдорчилик билдираман.

Иноят НЕЪМАТОВ,

Самарқанд

Узбек халқининг маънавий меросида «Юсуф ва Зулайхо», «Тоҳир ва Зухра», «Баҳром ва Гуландом» каби асарлар қаторида халқ даҳосининг тиниқ кўзгуси бўлган Хоразм жангномаси — «Юсуф ва Аҳмад» дostonи ҳам алоҳида ўрин тутди. Асар ўтмиш даврларда туркман, озарбойжон, тожик, уйғур, қозоқ, қорақалпоқ, татар ва афғон халқларининг ҳам севишли китобларидан бири саналган. Достоннинг кенг тарқалиш омилилардан бири халқлараро адабий алоқалар яхши ривожланганлигида бўлса, иккинчиси, бир неча маданий марказларда ташкил этилган типологияларнинг фаолияти билан боғлиқдир. Ҳозир Ўзбекистон ССР ФАнинг Шарқшунослик ҳамда Қўлёзмалар институтлари

В. Қориевнинг таҳрири остида Ашхобода босмадан чиққан. Асарнинг 1961 йили Нукусда чоп этилган Қиёс жилов Хайритдинов куйлаган қорақалпоқча нусхаси, 1982 йили Олмаотада нашрдан чиққан «Уйғур халқ дostonлари» тўпламига киритилган уйғурча нусхаси ҳам дostonнинг узоқ йиллар мобайнида турли халқлар орасида донг қозонганидан, бекиёс шухрат касб этганидан далолатдир.

Кўпгина халқ дostonларига хос бўлганидек, ўзбек халқ дostonлари ҳам эл-юрт ҳаётида, мамлакат тарихида юз берган улкан воқеалар, ижтимоий-сиёсий ҳодисаларга муносабат тарзида юзага келган. Шунинг учун ҳам бир халқ дostonчилигининг илдизини ўша ижод намунаси мансуб бўлган халқ босиб ўтган тарихий йўлидан излаш мақсадга

«эронийлар билан хоразмликлар орасидаги ёвчилик ва душманликлар масалалари... билан Хоразмда ёзилган «Юсуфбек ва Аҳмадбек» дostonи шу замонларда туғдирилган адабиёт эронлиги англошиладур» (УзФАШИ инв. № 12581, 25-варақ).

Дostonдаги кўпгина лавҳалар XVI аср Хоразм тарихида рўй берган воқеаларга анча яқин келади. Хукмрон табақаларнинг жамиятда тутган мавқеи, давлатни идора этишдаги усул ва қоидалари ҳақида анчагина маълумотлар учрайди. Тарихдан маълумки, Хоразм ҳам Мовароуннаҳрдаги Шайбонийлар давлатига ўхшаб, бир-бири билан унчалик боғланмаган феодал мулкларга бўлиниб кетган эди. Асарда худди шу тарқоқликка ишоралар мавжуд. Унда Ойхон, Кунхон, Нодирбек султон, Шералихон каби образлар

Донг қозонган Дoston

фондларида, шунингдек, халқ орасида асарнинг кўплаб қўлёзма ва тошбосма нусхалари сақланмоқда.

«Юсуф ва Аҳмад» дostonига дастлаб 1862—63 йилларда Урта Осиёга сафар қилган Ҳерман Вамбери катта қизиқиш билан қарайди. У маҳаллий халқларнинг маросим ва урф-одатларини синчиқлаб ўрганди. «Тоҳир ва Зухра», «Шайбонийнома», «Юсуф ва Аҳмад» каби халқ асарлари бўйича тадқиқотлар олиб борди. Олин «Юсуф ва Аҳмад»нинг Хоразм бахшилари қўлида мавжуд қўлёзма нусхаларидан бирини ҳамда Мулло Исҳоқ деган кишини ўзи билан бирга Венгрия олиб кетади. У, даставвал, дostonдан айрим парчаларни немис тилига таржима қилиб, 1867 йили «Чигатой тили дарслиги» номли тўпламга киритади. Асардан бениҳоя таъсирланган Вамбери унинг ўзбекча-немисча наشريни амалга оширмагунча тинчимасди. 1911 йил дostonни тўлиқ қолда Будапештда чоп эттирди.

Дostonнинг кейинги «сафари» қозоқ маърифатпарвари Кўзберган ўғлининг хизматлари билан боғлиқдир. У 1880 йили асарни қозоқ тилига ўгириб, «Бўзўғлон» номи билан Қозонда 1889, 1890, 1904 йиллари нашр қилдиради. Шунингдек, «Юсуф ва Аҳмад» дostonи Тошкент, Самарқанд, Хева, Когон шаҳарларидаги босмахоналарда 1901, 1903, 1910 йилларда қайта-қайта чоп этилган. Дostonнинг тадқиқи ва наشري масалалари инқилобдан кейинги пайтларда совет олимларининг диққатини ўзига тортди. Ҳозир Олим Юнусов, Ҳ. Т. Зарипов, В. М. Жирмунский, А. Н. Самойлович дoston ҳақида қимматли фикрларни билдирдилар. Хусусан, дostonни бахшилар оғзидан ёзиб олиш бўйича муҳим ишлар амалга оширилди. Ҳоди Зарипов 1927 йили «Юсуф ва Аҳмад»нинг Фозил Йўлдош ўғли билан Муҳаммадқул Жонмурод ўғли Пулкан биргаликда куйлаган мукаммал нусхасини ёзиб олди.

«Юсуф ва Аҳмад»нинг қардош тожик халқи оғзаки меросидан ҳам ўрин олганлиги эътиборга моликдир.

XVIII аср туркман адабиёти намояндalarидан бири Қурбонали Маъруфий қаламига мансуб бўлган «Юсуф ва Аҳмад» 1943 йили

мувофиқдир. Она-заминимизга тажовузона юришлар уюштирган юнон, эрон, араб ва мўғул босқинчиларининг жабр-зулмлари, маҳаллий халқнинг уларга бўлган чексиз ғазаби ўзбек халқ дostonларида акс этмасдан қолиши асло мумкин эмас эди. Ўзбек халқ дostonчилигининг каттагина қисмини эронийлар билан туронийлар орасидаги низо ва урушлар тасвири ташкил этади. Бу баъзи асарларда яққолроқ, айримларида хирароқ акс этган. Широқ ва Тўмарис номи билан боғлиқ афсоналар, Эргаш Жуманбулбул ўғлидан нарий мазмуни ёзиб олинган «Ойсулув» дostonи шу борадаги фикримизга далилди.

Эронийлар билан хоразмликлар ўртасидаги низолар ҳам ана шу тахлитда бўлган. Абулғози Баҳодирхоннинг «Шажараи тарокима», Муиннинг «Фирдавс ул-икбол», Ваёнийнинг «Шажараи Хоразмшохи» каби тарихий асарларида эътироф қилинишича, Эрон шоҳлари Хоразмга кўп мартабало юриш қилиб, халқ бошига аёвсиз кулфатлар солганлар. Зикр этилган манбаларда Эрон тажовузунинг талофатлари, хусусан, Шоҳ Исмоил, Шоҳ Аббос, Таҳмасп I, Нодиршоҳ сингари ҳукмдорларнинг Хоразмда кўплаб офат ва қирғинларга сабаб бўлгани хусусида батафсил маълумотлар берилди. Иккала давлат ўртасидаги қонли муҳорабалардан безган халқ тинч ва фаровон ҳаётни кўмсади. Уа орзу-умидларини эпосларда тасвирлашга интилди. Виз фикр юритмоқчи бўлган «Юсуф ва Аҳмад» дostonи ҳам Хоразм халқи тарихида рўй берган ана шу мудҳиш воқеа-ҳодисаларга кескин нафрат, тинчлик ва адолатли ҳаётга меҳр-муҳаббатнинг меваси сифатида рўёбга келган.

Атоқли фольклоршунослар В. М. Жирмунский ҳамда Ҳоди Зариповлар дostonни, XVI—XVII асрларда Хоразмда яратилган, деб эътибор қиладилар. Бу фикрнинг ҳақиқатга яқинлигини XIX асрнинг иккинчи ярми, XX аср бошлари Хоразм адабий ҳаракатчилигининг истеъдодли вакилларидан бири, шоир, муаррих, тадқиқчи Хасанмурод Лаффасийнинг «Озоднома» қўлёзма асаридеги қуйидаги сўзлар ҳам тасдиқлайди:

Хоразмга қарашли вилоятларнинг хонлари сифатида кўрсатилади.

XVI асрга келиб Хоразм хонлигида асосан келиб чиқishi жиҳатидан уч гуруҳ аҳоли яшаган. Булар ўзбеклар, туркманлар, кўчманчи ўзбеклардир. Дostonда Нодир Султон ва Ойхон туркманнинг асилзодалари экани таъкидланади. Эралихон уруғи эса ерлик ўзбеклардир. Юсуф ва Аҳмад билан келганлар кўчманчи ўзбеклардир. Асарда Юсуф ва Аҳмаднинг кўчманчилигини асословчи кўп далиллар бор. Чуқурроқ назар қилинса, уларнинг турмуш зайлида, тилида кўчманчи халқларга хос сифатлар акс этади. Шунингдек, дostonда ўша даврда Хоразм атрофида яшаган турли қабила ва уруғларнинг (кўнғирот, нукуз, манғит, қангли, қиёт, эмрели, кенатас...) номлари ҳам тилга олинади. Хоразм ва Эроннинг ўша пайтдаги йирик марказлари, шаҳар ва қишлоқларининг номлари ҳам акс этган (Урганч, Хева, Вазир, Манғилоқ, Исҳоқон, Хуросон...)

«Юсуф ва Аҳмад» дostonи ижодкор халқнинг эзгу орзу-ниятлари меваси, ижтимоий тузум, ижтимоий адолат ҳақидаги ўй-қарашларининг маҳсули. Адолат ва адоват, ҳақиқат ва ёлгон, садоқат ва бевафолик ўртасидаги кураш масаласи дostonнинг қон томирига сингдирилган. Дostonда она-Ватанга садоқат, эл-юрт манфаати йўлида фидойилик гоъялари тараннум этилади.

Асарда тож-тахт, мансабга ўчлик масаласи асосий зиддият қилиб қўйилиши ҳам бежиз эмас. Сарой фиқоқу фузурлари, манфатпарастлик, шухратга мойиллик каби қусурлар ака-ука, ота-бола ўртасидаги низо-ларини, фожей ҳолатларни келтириб чиқариши табиий. Юсуф ва Аҳмаднинг ўз юртини тарк этиши, Гўзалшоҳнинг уларга ҳасади ҳам ана шу иллатларга бориб боғланади. Халқ шу йўл билан шухратпарастлик, бойлик асир бўлган замон ҳокимлари устидан кулади, аччиқ, адолатли хукм чиқаради. Улар тасвири, фожей тақдир орқали шоҳларни одилликка, меҳр-шафқатга қақриди. Асарда босқинчи, золим Гўзалшоҳ образи қисмати бунга яққол мисолдир. Ижодкор халқ адолатсиз ҳукмдорларга зид ўлароқ идеал шоҳ образини яратди. Улардаги фазилатларни улугълайди, қадрлайди.

Халқнинг ижтимоий ҳодисаларга муносабати, давр, замона ҳақидаги ўй-қарашлари, интилишлари дostonнинг бош қаҳрамонлари — Юсуф, Аҳмад саргузаштлари орқали очиб берилади. Қайноқ меҳр, ёлқинли эҳтирос билан тасвирланган бу образлар шу маънода халқ орзу-умидларини ташувчи образлардир.

Юсуф — ҳақиқатгўй, адолатпарвар, баркамол инсон. У ҳар бир ишни бажаришда халқ фикрига таянади, эл-юрт маслаҳати унинг учун раҳнамо. «Маслаҳат биткарур кори дунёни» дея аниқлаган Юсуф элатига қарата шундай дейди:

*Маслаҳат бер, мунда турган халобийк...
Улғу подшоҳидан ишғо келибди,
Овозамиз юртга маълум бўлибди,
Бекларим, маслаҳат қандай бўлади?*

*Эслларинг, эл оғаси, келинлар,
Юсуфман Аҳмадга беринг маслаҳат,
Қариндош, маслаҳат қандай бўлади?*

Мана, Юсуфнинг эътиқоди, яшаш ва кураш тугути. Эл-юртнинг талаб ва истаклари, маслаҳатлари билан иш юритиш унинг учун бурч ва қонуни. Юсуфнинг фикрича, халқнинг хоҳиш-иродасига суяниб иш тутиш аҳиллик ва тотувликнинг, тўқлик ва фаровонликнинг муҳим мезони.

Дostonда Юсуф сажияси, руҳий дунёсидаги қарама-қаршиликлар ҳам яққол акс этганки, бу ўз навбатида, асарнинг ҳаётий хусусиятларини юзага чиқарган. Юсуф мулоҳазакор, камтарин шахс бўлиши билан бирга ҳар нарсага ишонувчан, бир қадар ҳавойи ҳамдир. Унинг табиатидаги ана шу кусурлар кейинчалик унга панд беради, бошига кўп мусибатлар келтиради. Тоғаси Бўзўғлонхоннинг оғоҳлантиришлариға қарамадан манманлик қилиб, шоҳ айғоқчиси Мирза Маҳмуднинг сўзларига ишониб, тутқунликка тушади. Кўп азоб-уқубатларға гирифтор бўлади. Ижодкор халқ шу йўл билан инсон руҳиятидаги баъзи бир номаъқулчиликлар, оний ҳолатлар кишини офат-балоларға дучор қилиши мумкинлигини образли ифодалайди.

Дostonда Юсуфнинг руҳий кечинмалари, сажияси тасвири билан боғлиқ яна бир масала борки, бу халқнинг ичкиликка, сархушликка бўлган азалий нафратидир. Халқ наздида ичкилик ақл ва идрок кушандаси, дўстнинг кулфати, душманнинг ютуғи, жирканч ишларнинг, мудҳиш фожиаларнинг сабабчиси. Шунинг учун ҳам кўпгина ижод дурдоналарида, хусусан, «Тўмарис», «Ойсулув», «Алпомиш» каби асарларда қаҳрамонларнинг асир тутиши сабаблари ана шу иллат билан боғланиши бежиз эмас.

Дostonда яна бир қатор образлар ўз мақсад-қиёфаларига эга ҳолда жонли ва ҳаракатда тасвирланади. Аҳмад яхши ва ёмон кунларда оғаси дилиға малҳам, жангларда камарбаства, диёнати ука сифатида гавдаланса, Аширбек садоқатли, жонқуяр дўст (тоға) қиёфасида намоён бўлади. Бобо Қамбар образида шарқона донишмандлик туйғуларини сезсак, Лаълихон образи орқали ҳижрон изтиробларидан «бағри кабоб бўлган» дилгир она қалбини ҳис этамиз. Гуласал, Гулҳадича образларида эса мушфиқ аёл, вафодор ёр сиймосини кўраемиз.

Мазкур образлар бир томондан асарнинг гоёвий мазмунини очишға хизмат қилса, иккинчидан, бош қаҳрамонлар — Юсуф, Аҳмад қиёфасини тўлдиришға хизмат қилади.

Умуман, дoston руҳи, ундаги ҳар бир лавҳа, образ ягона мақсадға — адолатнинг барқарорлиғи, адоватнинг мағлуб бўлиши ҳақидаги халқ орзу-умидларини ифода этишға қаратилгандир.

Раҳимбой ЖУМАНИЕЗОВ,

ЎзФА Тил ва адабиёт институтининг илмий ходими

Мен юракка ишониб келдим

Қават-қават ернинг қаъридан,
Сукунатнинг совуқ бағридан,
Тутиб яшил майса баридан,
Юрак, сенга ишониб келдим.

Хаёлларим тушлари рўё,
Туйғуларим жиловсиз дарё,
Кўзларимда чайқалар дунё,
Юрак, сенга ишониб келдим.

Рангсиз кунлар кўзға чўқаркан,
Осмонимдан юлдуз тўқаркан,
Ой-навниҳол қаддин буқаркан,
Юрак, сенга ишониб келдим.

Бир мунаввар тонглар келар деб,
Кечалари чироқ бўлар деб,
Бўрон турса суяб турар деб,
Юрак, сенга ишониб келдим.

Уфқлардан уйғониб келдим,
Ҳиссийёта чулғаниб келдим,
Юрт, бўйингға қувониб келдим,
Мен юракка ишониб келдим.

Савол

Шодликнинг ипидан ўраб бераман,
Чинорнинг умридан тилаб бераман,
Бахтнинг қўларини сўраб бераман
Сизға, онажон.

Оқ ғамлар бошлардан нуриин эласин,
Дардингиз меҳрибон қўллар силасин,
Момоннинг покиза руҳи қўлласин
Сизни, онажон.

Айрилиқ оғиздан сачратади қон,
Армонларда яшар миттигина шон,
Осилиб ҳилварар биттагина жон
Сизда, онажон.

Фироқдай чувалган мунгли сўроқ бор,
Қишлоққа сиғмаган ўжар терак бор,
Ўзига ўт қўйган бир тош юрак бор,
Ловулар ҳамон...

Қутлов

Севинчининг йўли қисқа,
Севгининг қўли қисқа.
Тақдирман деган дунё
Турланади минг тусда.
Ишқ дарёдир, оқаман,
Севги-ҳаёт, боқаман,
Мотамдор қаро тунга
Юлдузларни ёқаман.
Қуёш бўзлаб ботадир,
Ким севамабди, хатодир.
Бу юракни дўзахда
Аждаҳолар ютодир.
Қисқа йўллар узайсин,
Ким қисқа қўли синсин,
Муҳаббат тиғи теккан
Қалблар муборак бўлсин.

***

Бир бевафо ишқиди
Қул бўлмоқчи эмасдим.
Эшиғида очилиб
Гул бўлмоқчи эмасдим.
Туйғуси бой севгиға
Қўл бўлмоқчи эмасдим.
Ёндим, беомон ёндим,
Тунлар оқариб кетди.
Оҳим оламага тутди,
Олам торайиб кетди.
Кўзларим қорачуғи
Қуйиб, қорайиб кетди.

Ўктамхон ХОЛДОРОВА

***

Оғочлар бағрида сизар яшил қон,
Барглар ўйин тушиб айтишар ўлан.
Вужудим зангори нурларға макон,
Япроқлар тилида сўзлаш мен билан.

Томчилар — осмоннинг очилган сири,
Қизилқон майсалар теради ҳарчанд.
Осмонимға сирлар сиғмай кетади,
Емгирлар тилида сўзлаш мен билан.

Ўтган кун қамоли қайтмағай орта,
Кўкларға тирмашар туманли бир ғаш.
Умрни Ғирқўкда ўғирлаб кетган
Шамоллар тилида мен билан сўзлаш.

Етим япроқ қўйса оёғингға бош,
Жувонмарг орзулар қотса гулида.
Кўзлари кўқариб кетган дард билан
Келма, сўзлар ёнар ҳазон тилида.

Бир гул бор

Бошида чарх урар хаёл қуёни,
Ўтар кун капалак — кўзлари басир.
Ҳеч ким сўрамаган бу гул қўлини
Қўллари етмаган ҳулволар ўқсир.

Қўйлаги шафақнинг норидай барқут,
Тонгги шудринг мисол тоза юраги.
Анор донасидай лаблари ёқут,
Тунлари ёндирар ҳавас тилаги.

Умрининг ёзио сози ўтмоқда,
Бу гулни кўрмаган бизор баҳода.
Шу боис турналар бўзлаб кетмоқда:
У ғамни ҳам бахтли этишға қодир.

Олов ҳислар бедор ҳар шому саҳар,
Еллар олиб кетар илтижо-сасни.
Баҳмал камзулининг қўйнида асрар,
Атир исли шоҳи рўмолчасини.

Шод кўкламлар берган кулгуларини,
Кетмасин кузаклар қўқисға осиб.
Елғизлик қақпашатган ниҳол танини
Шафқатсиз ҳазонлар кетгуси босиб.

Фалак, фироқларда куяди ошиқ,
Сўқмоқ томон солган ишқнинг йўлини,
Ниҳоқи кўнгилининг торидай нозик,
Гул бор, сўрамаган ҳеч ким қўлини.

Кадим ривоятларга кўра, тоғлиқлардан бири узоқ юртдан бир сиқим уруғ олиб келиб, Шунқор тоғининг чўққисидан сочиб юборилди. Орадан маълум муддат ўтиб, тоғ ён бағирларидан ажабтовур ўсимлик униб чиқибди. Унинг номини шувоқ деб аташибди. Шундан буён Шунқор тоғлиди яйлловларида жойлашган катта-катта майдонлар, чўллар шувоқзорга айланган экан.

Қизиги шундаки, Советобод ноҳиясининг Зирабулоқ тизма тоғлари бағрида шувоқ жуда кўп бўлгани холда ноҳиянинг «Улус», «Жом» давлат хўжаликлари худудида эса деярли ўсмайди. Чунки бу нодир ўсимлик ер танлайди. У асосан тақир, тошлок, қумлоқ жойларда яхши ривожланади. Юмшоқ ерда ўсганларини чорва моллари таг-томори билан еб қўйишади.

Шувоқ Ўзбекистоннинг деярли ҳамма вилоятларидаги текисликларда ва тоғларнинг ўрта қисмигача бўлган жойларда ўсади. Уни халқ табиблари диоривор ўсимлик сифатида турли хасталикларни даволаш учун кенг қўллашади. Абу Али ибн Сино шувоқнинг бутасидан тайёрланган қайнатмани буйрак тоши, бачадон яраси ва тумов касалликларини ҳамда аёллар касалликларини даволашда

шу шувоқ билан озиқланади. Афсуски ҳозирги кунда табиатнинг бу ноёб ўсимлиги ўсадиган яйлловлар кескин қисқариб бораётир. Сабаби катта-катта майдонлардаги шувоқларни уруғи етилмасдан хўжаликлар хашак ғамлаш баҳонасида чорва қишлови учун тартибсиз суръатда ўриб ёки сочиб олишаётир. Келаси йил эса бу майдонларда шувоқ умуман ўсмайди. Шунингдек ипак қўрти боқувчилар ҳам шувоқзорларнинг тақирлашиб қолишига «ҳисса» қўшишяпти. Ипак қўрти шувоқ дасталарига яхши пилла ўрагани учун уни беҳад зарур ашё сифатида ўриб кетишади. Ваҳоланки, бу ўсимлик ҳақида ҳали фанимиз чуқур хулосаларга эга бўлмай барҳам топиб кетиши ҳеч гап эмас.

Бунинг устига шувоқзор дараларимиз кейинги йилларда қазилма бойликларини изловчилар томонидан аёвсиз топтаб юборилаяпти. Зил-замбил техника воситалари ноёб ўсимликлар илдини эзиб-янчиб ҳамма томонни шудгор қилиб юбормоқда. Мана шундай аҳвол давом этиб турса, бир кун келиб бебаҳо яйлловларимизда гиёҳ ҳам битмай қолиши турган гап. Бизнингча, кон қидирувчиларнинг бу номаъқулчиликларига чек қўйиш пайти аллақачон етди. Маҳаллий ҳукумат идоралари ўз эътиборларини ма-

КИМ КЕЛИБ КЕТДИ?

Одатда кўп кишилар шанба, якшанба кунларини хушнудлик билан кутиб оладилар. Зеро, салкам бир ҳафта давомида ўз касби бўйича давлат ва жамоат ишида банд бўлган кишилар ҳордиқ чиқариш кунлари ўзларининг турли шахсий юмушларини битариб оладилар. Кимлардир эса қариндош-уруғлари, ёр-биродарлари ҳолидан хабар олгани меҳмондорчиликка боришади. Ваъзилар эса беш-олти киши бўлишиб, табиатнинг бирор гўзал маконига мароқли дам олиш учун йўл оладилар. Ахир меҳнат қилган одам дам олишни, кўнгулдагидек ҳордиқ чиқаришни ҳам билиши керак-да.

Аммо дунёда шундай касблар ҳам борки, дам олиш кунлари ҳам меҳнат билан машғул бўлишга тўғри келади. Масалан, Норвегият чўпонни ҳам шундай кишилар сирасига киритиш мумкин: эрта тонгдан бир отар қўйни ҳайдаб чиқади-да, тоғ ёнбағирларида ўтлатиб юради. Бироқ Норвегият чўпон ўзининг ҳордиқ кунлари дам олмаётганидан хафа бўлмайди, хафа бўлиш ҳақида йўлаб ҳам кўргани йўқ...

Бу гапларимизни ўқиган одам, ўз касбини севган чўпон нимадан ҳам хафа бўлсин, деб ўйлаши мумкин. Аммо, шуниси ҳам борки, Норвегият чўпон ҳам ўзига яраша нозик табиатли одам — баъзан хайрли ишларни кўрганда қўвонади, гоҳо кўнгулга тегадиган манзараларга дуч келганда жуда хафа бўлади. Айрим пайтларда у, албатта, асабга тегадиган манзаралардан четланиб ўтишга ҳаракат қилади.

Мисол учун чўпон шанба, якшанба кунлари ўз отарини тоғ ёнбағирларидаги булоқлардан узоқроқда ўтлатиб юради. Сабаби: ҳордиқ чиқариш кунлари булоқлар атрофидаги арчаларнинг ости тўп-тўп бўлиб чиққан дам олувчиларга тўлиб кетади. Норвегият чўпон қўйларидан сира ҳам хавотир олмайд-ю дам олувчи айрим бефаросатларнинг гапларию муомалаларидан хафа бўлади. Гапнинг очиги, анча-мунча йиғит-қизлар чўпонни ўзларидан паст тутиб муомала қилишади, эндигина қарқ ёшдан ошган Норвегиятнинг: «Ха, бобой, қалайсиз?» деб қақришади. Ахир у нега «бобой» бўлар экан? Қолаверса, «бобой» деган атама чинакам ўзбек тили луғатида учрамайдиган сўз-ку! «Бобо», «бува», «отахон» деган гўзал, чиройли сўзлар бор яхши муомала қиладиган ожама! «Бобой» сўзи эса, бошқа халқларнинг назар-писанд қилмаслигидан келиб чиққан атама. «Йиғлама, анави бобойга бериб юбораман!», «Жим бўл,

ана, бобой келаяпти!» ва ҳоказо. Шундай қилиб, Норвегият чўпон ҳордиқ чиқариш учун қисқа муддатга келиб кетадиган меҳмонларнинг яна бир хурмача қилиқларидан ҳам хафа! Жуда хафа!.. Нега дейсизми! Ҷша дам олишга келганларнинг айримлари фақат Норвегият чўпонга ўхшаганларни эмас, умуман ўзлари мириқиб дам олган соясалқин гўшани ҳам назар-писанд қилмайдилар. Назар-писанд қилмайдиларгина эмас, ўша жойни булғаб кетадилар.

Норвегият чўпон кўпича душанба, сешанба кунлари ўз отарини булоқлар тарафга ҳайдайдиганда, айрим тўдалар қолдириб кетган «совгани» кўриб, фигони фалакка кўтарилари. Чунки, дам олишга чиққан олифта акалар, «бобой» деб қақирадиган бойвачча укалар табиатни булғаб кетган бўладилар. Бу ердан ҳар қанақа иркти нарсаларни топиш мумкин: бўшаган консерва банкалари, циллофан халталар, парча-буруш қорозлар, йиртки кийим парчалари, шиша ва сопол идиш синиқлари ва ҳоказо, ва ҳоказо... Норвегият чўпон: «Ўзлари сув ичган ишшани синдиришмаса нима қилар экан, лағна-тилар!» дея пичирлаб тураёнда, сал нарироқдаги ахлат-нажосатга ҳам кўзи тушади-да, юзини тескари ўзиради, асабийлашиб сўкинади: «Бу ерга келиб кетганлар кимлар ўси?! Инсонми, ҳайвонми?! Йўқ, улар ҳайвонлар эмас, ҳайвондан ҳам паст кимсалар! Ҳайвонлар ҳеч қачон табиатни бу даражада булғашмайди. Қўй-қўзилар, қорамоллар фақат табиатни безашга хизмат қиладилар...»

Холисона айтганда, Норвегият чўпоннинг ранжиши жуда ўринли. Табиатнинг мусаффолигини асраш, ерга, ҳавога, сувга тарқатилган кимёвий захар-заққумларни камайтира бориш ҳисобига атроф-муҳитни тозалашга ҳаракат кетаётган бир пайтда юртимиз бойлиги бўлган табиий манзараларга бефаросатларча муносабат ҳар қандай виждонли кишининг зардасини қайнатиб юбориши табиийдир. Табиат қўйинида мириқиб дам олишга чиққан олифталарнинг ҳаммаси ўз ўтирган ўринни булғаб кетаверадиган бўлса, она-табиатимизнинг эртанинги манзараси қай аҳволга тушади. Бизнингча, тоғ ёнбағирларига эга бўлган ноҳия ижроия қўмиталарига, қолаверса, ўрмон хўжаликларининг тоғбегишларига шу хусусда қандайдир ҳуқуқлар бериш лозим.

ТАБИАТ ВА ИНСОН

ШУВОҚ—НОДИР ЎСИМЛИК

қўллаган. Шунингдек, бош оғриганда шувоқ қайнатмасига докани намлаб бошга боғлашни ҳам тавсия этган. Унинг давлмаси билан ўпка сили, менингит, тутқаноқ ва асаб касалликларини даволашда ҳамда туғиш жараёнини тезлатувчи, оғрик қолдирувчи дори сифатида ҳам фойдаланилган, қайнатмасига шамоллаган болалар чўмилтирилган. Барги янчилиб, яраларга боғланган.

Шувоқ чорва моллари учун ҳам тўйимли озуқа ҳисобланади. «Шувоқ — тиллага гувоҳ» деб бежиз айтишмаган экан. Шувоқзорда боқилган қўйлардан кўпроқ сур қўзилар турилади. Уларнинг ранго-ранг, худди тилладек жилоланиб турувчи терилари кўзни қамаштиради. Ҳатто айрим сур терилар кечаси ўзидан нур таратиб туради. Уларнинг шунчалик жиливагар бўлишида шувоқнинг ҳиссаи бор. Йил қурғоқчи келганда чорвадорнинг жонига оро кирадиган ёлғиз озуқа ҳам шу шувоқ бўлади. Қишда ҳам шундай, қалин қор остидан шувоқнинг учи кўриниб туради. Қўйлар туёғи билан туртиб, қорини силкитиб

на шу долзарб масалага қаратсала яхши бўларди. Бундан ташқари геологлар пармалаш машинасига ишлатиладиган, табиат ва ҳайвонот олами учун ниҳоятда хавфли бўлган гил-лой эритилиб, ер остига юборилади ва қайтадан чиқариб ташланади. Заҳарланган чинкинди — сув дуч келган ерга оқзилади. Ана шундай чинкинди-сув оқзилган майдонларда 15-20 йил ўтгач ҳам бирор гиёҳ униши гумондир.

Табиат эҳсонининг бир бўлаги бўлган шувоқ баҳона долзарб масала ҳақида фикрлашиб ҳам олдик. Шундай экан, биз тобора камайиб, камёб бўлиб қолаётган шувоқни сақлаб қолишимиз учун аввало табиатнинг ўзини асрашимиз зарур экан.

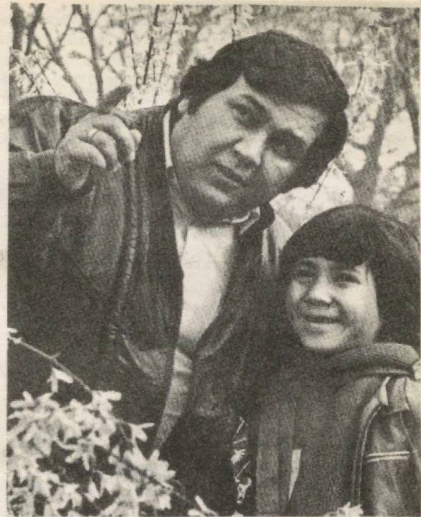
Халқимиз азалдан табиатни онадай азиз билиб, топнишган. Унинг ҳар бир гиёҳини ардоқлашган. Ажаб эмаски унинг мўтабарлигини англаб етган ҳар бир инсонда шу баҳона меҳр-мухаббат уйғонса.

Бобомурод МАҲМУДОВ Самарқанд.

ОТА ЎҒИЛ

Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист, хонанда ҳам соҳанда марҳум Асқар Ўбайдуллаевнинг порлок хотирасига бағишланади.

Зояр ЗИЕ

Рустам кўзларини чирт юмиб олди. Энди нима қилиш керак? Доираси шу тобда тарс этиб ёрилиб кетди-я! Кўз олди қоронгулашди. Келиб-келиб, шундай кунда — дорулфунуннинг маданият саройида, минглаб жуфт кўзлар куй-қўшиққа маҳтал бўлиб турган бир пайтда у доирасиз қолса? Бу нима — тақдир ҳазилими, тасодифми, омадсизликми? Йўқ, омадсизлик эмас! Сираям ундай эмас!!! Бу тасодиф холос... У бошида гув-гув айланаётган тумтароқ хаёлларини қувиб, ўзини-ўзи юпатди, фикрлай бошлади: «Нима қилсамикин? Уйга бориб келсаммикин, йўқ, улгурмайман! Яхшиси, бу ёқдаги уйга — ота уйимга бориб келаман. Ҳа, ҳа».

У Ҳожиакбарга қандай чора кўрмоқчи эканини тушунтириб ўтирмади. «Ҳозир келаман», деди-да, кўча эшиги томон йўналди. Ҳофиз бундай ҳолга биринчи марта тушиши эмас, биледи, тушунади. Шунинг учун ҳам индамай қўяқолди.

Рустам дарахт соясига турган «Жигули»-сига ўтириб, ўт олдириди.

Машина олдинга қараб сирғалса-да, ўзи тобора ортга қайтаверди, қайтаверди. Орта кичик Рустамнинг ҳеч қаяққа сигмай доира чертишлари-ю, отаси Асқар ақанинг қувончлари шундоққина машина ойнагидан кўриниб тургандек эди... Рустам худди шу онданок беихтиёр ўша ўтган кунларнинг бирида ё яшай бошлади ё кўз юмғайи туш қўра бошлади.

... Бир куни Асқар ака уйга галати ғилоф кўтариб келди. Яп-янги, тутқичи бежирим, олти қиррали. Рустам бундай пўрим «папка»ни биринчи марта кўраётганди, даласининг қўлларига осилди:

— Дада, бу нима?

— Топсанг сеники, топмасанг ҳозирок эгасига қайтариб олиб бориб бераман, — деди Асқар ака ярим ҳазил, ярим жиддий оҳанг-да.

Рустам «папка»нинг тутқичини, кейин кафти етмас олти бурчагини ушлаб кўрди, аста чертди:

— Билмадим, йўқ, бу доира, доира! — деди Рустам қувониб.

Асқар ака ўғлининг пешонасидан ўпаркан, жилмайиб қўйди:

— Топдинг, ўғлим, топдинг. Бу чиндан ҳам доира. Бу эса: унинг ғилофи. Фақат бир шартим бор, сўз берсанг фақат... билдингми?

— ...

— Шарти шуки, — деди Асқар ака донадона қилиб, — мен буни магазиндан эмас, хўв, узоқдаги уста амакингдан олдим. Амакинг сен учун атай ясабди. Тагин-чи, биласми, нима деди?

— Йўқ...

— Доирани доимо ғилофга солиб юрсин, кимки уни яхши асраса, у эгасига умр бўйи дўст бўлиб қолади, деди.

— Хўп, эҳтиёт қиламан.

Рустам ҳовлиқиб ғилофни очиб, доирани олди. Тарағг тортилган терисини силаб турди:

— Вуй, зўр экан, раҳмат, дада, — деди. Асқар ака мамнун жилмайди.

Эшитишича (кейин бу ҳақда онасидан, отасининг дўстларини, танишларидан эшитди), онаси ёш Асқарни тонг маҳали томга чиқариб, най чалдиран экан. Куй сеҳрига мафтун бўлган ёш-у қари бирров ташвишларини унутиб, бутун вужудлари қулоққа айланми, жимгина тинглашар экан. Ана шу най уни санъат оламга олиб келган бўлса нежаба...

Асқар ака асли чегачи оиласида туғилган, отаси Абдураззоқ бобо шу касби ортиндан халқ оғзига тушган бир жафокеш одам эди. Отадан эл учун куйинчақликини, онадан эса меҳрибонлик, раҳм-шафқатни ўрганди.

— Ота касбим, чегачилик менга кўп марта инъомлар келтирган, — деб сўзлаб бергучи эди Асқар ака гоҳида ўғли Рустамга. — Сен катта бўлсанг, санъаткор бўласан, буни бил кўйишигн керак.

... Рустам уйига етиб келгач, ўзи яшаган хонада, олти ёшлиғида совға қилинган доирани кўриб, кўнгли зиркуради. Дадамдан ёдгорлик, деб уни деворга, отасининг найи, танбури қаторига осиб қўйган эди. Уйга толди: «Бугун албатта чалишим керак, ўзга чора йўқ». «Санъат соҳасида керак бўлса, мухлисининг жонингни армуғон қил», дегувчи эди отаси.

Бир куни қўшни хонадонда ўтаётган тўйга хофиз Расул қори ташриф буюрди. Аммо хофиз доирачиси эди. Шунда серкак Асқар ака дарров эвини топди. Расул қорига: «Мана сизга доирачи, бемалол қўшиқларингизни бошлайверинг, доирачидан кўнглингиз тўқ бўлсин», деб унга Рустамни кўрсатди. Тўй қизигандан қизиди. Ҳамама шод-хуррам, ҳовли эгаси, қариндош-уруғлар хофизларни сийлаб, тўй, қийнқош, дўппи ҳада қилишди. Расул қорини олқишлаб кўп одам чиқди. Шунда кимдир Рустамнинг пешонасидан ўпиб: «Баракалла, ўғлим! Дурустсан, дуруст. Мактабниги битириб олсанг, албатта ўқигин, сен хали катта доирачи бўласан», деганди. Шунда Расул қори қўлларини билан ҳамроҳини қидириб қолди: «Ие, шунақами, шунақами, менинг ҳамроҳим ёш болами, Рустам дейсанларми? Асқар, ўзининг Рустамингми? Мен бўлсам катта доирачи, деб ўйлабман». Кейин у суюянгидан эғнадаги чопонини, дўппи-қийнқачасини унга инъом қилди: «Отангга балли, ўғлим! Илоий умринг узоқ бўлсин, пешонангниг ялтарагани шу бўлсин», деб чаккасидан ўпиб

қўйди. Рустамга бундан ортиқ мукофот йўқ эди шу онда!

Кейинчалик Рустам лирик хонанда Фахриддин Умаровдек хушовоз, зукко санъаткор билан бирга ишлашдек имкониятга эга бўлганида, рости, отасининг тилаги рўёбга чиқарганига ишонди. Айниқса илк марта сахнага — санъат мухлислари истиқболига чиққанида шундай тўғғунни теран хис этди. Уша тобда ҳаяжонланарди у: «Эплай олармикиман? Эплай олармикиман?» У доирани силагандек, сийпагандек чертарди... Уша кезлари у бор-йўғи ўқувчи, ўн олти ёшли ўсмир эди.

Юрган — дарё, ўтирган — бўйра экан. Рустам аста-секин сахна маданиятини — мухлислар олдида ўзини қандай тутишдан тортиб, улар билан қандай муносабатда бўлишни ҳам ўрганди. Фахриддин Умаровнинг панд-насихатлари, йўл-йўриқлари доира санъатини аянам мукамал эгаллаб олишига ёрдам берди. Тажрибаси ортаверди. Маълум вақтларга келиб, халқ оғзига тушаётган лирик хонанда, Тошкент вилояти Ленин мукофоти соҳиби Ҳожиакбар Ҳамидов билан ҳамкорликда ишлай бошлади.

Тошкентдаги Низомий номи Педагогика институтининг мусиқа бўлимини битиргач, Октябрь ноҳиясидаги пионерлар саройида доирачилар тўғарагида шогирд етиштира бошлади. Ёш доирачиларга Уста Олим Комилов, Тўйчи Иноғомов, Гофир Азимов ва мураббийлари Дадахўжа Каттахўжаев, Раҳим Исахўжаев, Қаҳрамон Дадаев, Одил Камолхўжаевлардан олган сабоқларини ўргатди.

Ҳозирги кунда Рустамнинг ҳам ўнлаб ўз шогирдлари бор. Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти соҳиби, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Хусан Носиров, Ботир Ҳожимуродов, Улугбек Қодиров, Ваҳоб Ниёзов, Шариф Ҳамдамовлар шулар жумласидандир.

Дарвоқе, Рустамнинг катта ўғли — Қаҳрамон ҳозир Глиэр номи мусиқа мактабида пианино чалишни ўрганапти. Уртанчаси Санжар доирачилар тўғарагида қатнашади, кенжаси — етти ёшли Достон эса ҳозирданок кўпчиликнинг диққат-эътиборини қозонмоқда. У янги ташкил қилинган «Томоша» миллий театрида Анвар Обиджон қаламига мансуб «Шарқ бозори» эртагидаги ёш Насриддин ролини ижро этмоқда. Утган йили Тошкент Давлат циркида намойиш этилган «Қизикчи—89», «Камолот—89» кўрикларида иштирок этиб, фахрий ёрлик, совғалар билан тақдирланди.

...Рустам маданият саройига етиб келиб, шошиб сахнага чиққанида олқишлайётган томошабинларни кўриб, юраги тўлқинланиб кетди, юзларига илиқ харорат урилгандек бўлди.

Аслида бу мақолада замондошларнинг бир-бирларига бўлган муносабатлари, инсоний мурувватлари, қолаверса, бурчларини эслатиб, озгина бўлса ҳам ота-боболаримиздан мерос бўлиб қолган меҳр-шафқат, кенг феъллик ҳақида мушоҳада юритмоқчи эдим. Сабрим чидамади. Бир муштипар она-

Дастаклар тасдиқланди, маъмурий жазо берилди, тегинли хужжатларни тегинли идораларга ошириш топширилди ва ҳоказо, ва ҳоказо... Соғлиқни сақлаш вазирлиги шу билан ўз олдидаги «вазифа»ни бажариб бўлди ва кўйилган масалани шундай қилиб кун тартибидан олиб ташлади.

доғи. Қўлимда отахон ёзиб келган шикоят хатига кўз ташлайман: «... шу саволга жавоб тополмай гарангман, нима учун ўйнаб-қулиб юрган бола бир кундан сўнг реанимацияга тушиб қолади? Шифохонага ётқизилгандан сўнг бир ҳафта ўтгач, неварам касалхона дахлизидида ўйноқлаб юрганини ўз кўзим би-

ОШКОРАЛИК ОЙНАСИ

ДОДИНГНИ АЙТМА

нинг нолавор мактуби дилимни ўртаб юборди. Оназорнинг мактубида баён қилинган фожиалар, айтиш мумкинки, йилда эмас, ҳафтада эмас, ҳар кунни, ҳар дақиқада бирор оилда юз бериб турибди. Қачонгача бу ҳол давом этади? Одамлар ёстиқдан бош кўтаролмай дард исканжасида тўлганиб, жонсарақ бўлиб ётганларида, кўз олдиларида ўлим шарпаси кўланка солиб турганида, тоқайгача шифокорларимиздан эмас, ёлғиз оллодан мадад сўрайдилар?

... Фарзанд вафот этди. Бир муштипар онанинг ўн беш йилдан бери оқ ювиб, оқ тараган, оқи-оққа, қизили-қизилга ажралиб нақш олмадек навжувон дилбанди — ўн иккинчи фарзанди, бахтсизликни қарангки, шифокор деган шарафли номга номуносиб хатти-харакат қилган, зарур дорин-дармон у ёқда турсин, хатто ширин сўзини ҳам аяган инсонлар қўлида бевақт оламдан кўз юмди...

Сирдарё вилояти, Ворошилов ноҳиясидаги Свердлов номи жамоа хўжалигида истиқомат қилаётган қаҳрамон она Фотима Қаҳҳорованинг редакцияга йўллаган ана шу армонли дил арзига бирор жиддий чора кўрилиб, қишлоқ шифохоналарида тартиб ўрнатилар, касбига нолийқ қишилар бўлса, аниқланиб, тегинли хулосалар чиқарилар, деган ўй билан хатни жумхурият Соғлиқни сақлаш вазирлиги хайъатига юборган эдик. Чунки ўлкамиздаги аксарият қишлоқ шифохоналарининг аҳволи номи юқорида зикр этилган ноҳиядагидан ўзгача эмас.

Орадан кўп ўтмай қуйидаги жавоб хатини олдик:

«Гулистон» журнали редакциясига

«Ўзбекистон ССР Соғлиқни сақлаш вазирлиги Фотима Қаҳҳорованинг «Гулистон» журнали редакциясига йўллаган мактубини махсус комиссия тузиб, воқеа содир бўлган жойга бориб, чуқур ўрганиб чиқди.

Мактубда 15 яшар фарзандлари Дилафрўз Қаҳҳорованинг ноҳия юқумли касалликлари шифохонасида медицина ходимлари айби билан вафот этганлиги баён этилган.

Текширув натижаси шуни кўрсатдики, ноҳиядаги юқумли касалликлар шифохонасининг медицина ходимлари томонидан беморнинг касаллигини аниқлашда ва даволаш пайтида айрим хатоларга йўл қўйилган.

Хатда кўрсатилганидек, шифохонанинг санитария талабларига тўлиқ жавоб бермаслиги ҳақидаги факт ҳам тасдиқланди.

Ноҳия марказий шифохонасининг 1990 йил, 3 январдаги 2-сонли буйруғи билан хатоларга йўл қўйган медицина ходимларига нисбатан маъмурий жазолаш чоралари берилди.

Сирдарё вилоят соғлиқни сақлаш бўлимига ушбу фактга тегинли ҳамма хужжатларни тергов органларига ошириш топширилди.

Хат муаллифига ёзма равишда жавоб йўланди.

ВАЗИР имзо С. М. БАҲРОМОВ:

Аслида юқумли касалликлар шифохонасининг тиббиёт аҳли томонидан йўл қўйилган, «айрим хатолар» нималардан иборат эди? Соғлиқни сақлаш вазирлигининг махсус тафтишчилари текширувиغا кўра, Дилафрўз Қаҳҳорова шифохонида дастлаб юқумли сариқ касалининг «А» хили билан касалланган, деган хулоса чиқарилган. Аслида беморнинг ана шу маккор дарднинг «В» оғир хилига чалинганлиги аниқланган. Ноҳиянинг «Янги ҳаёт» газетаси мухбири С. Номозовнинг «Ночорлик» деган танқидий мақоласи ҳам мана шу мавзуга бағишланди. Мухбирининг саволларига Дилафрўзни даволаш учун қабул қилиб олган 1-даражали мутахассис врач А. Қайназаров шундай жавоб беради: «... Қаҳҳоровада вирусли гепатитнинг «В» шакли бор бўлиб, бу касаллик ниҳоятда оғир кечеди ва даволаш жуда қийин бўлади, айрим ҳолларда ўлим билан тугайди...»

Қизиқ, ўртоқ А. Қайназаров беморнинг «В» хили дардига чалинганини қачон аниқлади экан? Ахир текширув хулосаларида бу ҳақдаги маълумотлар бошқача эди-ку? Унда яна ноҳия шифохонаси шароитида қондаги касал турини аниқлашнинг иложи йўқлиги, текшириш учун олинган қон вилоят марказида назоратдан ўтказилиши қайд этилган. Бундан чиқди шифокор мухбирнинг қулоғига лағмон осган экан-да. Қаранг-а! Жазодан кутулишнинг йўллари қанчалар кўп. Истанганингизча ёлғон гапирингиз мумкин, жазо берилмаса бўлгани!

А. Қайназаровнинг фикри оқинчи, сариқ касалининг «В» хили билан оғирган беморларни даволашнинг иложи йўқ эмиш. Албатта, даволоччи шифокорнинг малакаси «А» билан «В» нинг фарқига бормас даражада бўлганидан кейин шўрлик беморлар ўлим чангалига тушмай нима қилсинлар?! 1989 йил давомида мазкур юқумли касалликлар шифохонасида ўн бир нафар бемор ҳаётдан кўз юмган. Уларнинг ўн нафари юқумли сариқ касалининг «В» тури билан хасталанган бўлиб, тўққиз нафари ўсимир ёшдагилардир. Ноҳиядаги мазкур шифохонида аҳвол шу даражада экан, бош табиб ўртоқ И. Бобоев, ноҳия соғлиқни сақлаш бўлими бошлиғи ўртоқ Э. Бобоевлар нима қилишаётган эканлар? Балки улар чекларига тушган тешик кулчадеккина «хайфсан»ни қандай қилиб ҳазм қилиш билан овора бўлсалар керак.

Соғлиқни сақлаш вазирлигидан мактубини олиб, ҳафсамаиз пир бўлиб ўтирганимизда редакция эшигидан яна бир азадор кириб келди. Меҳнат ветерани Раҳимжон ота Файзуллаев Тошкент вилоятига қарашли «Зангиота» қишлоғидаги болалар шифохонасига ётқизилган невараси Баҳодиржон шифокорларнинг малакасизлиги туфайли вафот этганлигидан зорланди. Оқсоқолини нима деб юпатишини ҳам билмайсан киши. Изириб, изтириб, бевақт оламдан кўз юмган фарзанд

лан кўрган эдим. Шифохонанинг бўлим муdiri Толиб ака Исошукуровдан сўрасам: «Ҳа, боланинг шамоллаши қайталаб қолибди, грипп кўп, бир-икки кундан сўнг ўзаига келиб қолади», деб тинчлаттирди. Реанимация хонасида онаси боланинг лабини ҳўллаб ўтирибди, бола яланғоч, дераза қия очиб қўйилган, дўхтирлар тоза ҳаво кирсин учун шундай қилишган эмиш, ташқарида эса январ ойининг изғирини... Шамоллаши қайталаган болани мана шунақа аҳволда «даволадилар». Гўдакнинг аҳволи оғирлашиб қолгач, уни жумхурият пойтахтидаги биринчи клиник шифохонага олиб боришларини қаттиқ туриб талаб қилдик. Бу икки шифохона оралиги бор-йўғи енгил машинада 15—20 минутлик йўл. Тиқилич қилганимдан сўнггина «тез ёрдам» машинасида олиб боришди. Қайсидир газетада ўқиган эдим. Тоғлик қишлоқлардан бирида гўдакнинг қўлини устахона дастгоҳи кесиб тушган, шу заҳоти жонкуяр шифокорлар тушай деб турган кўлчани махсус қопчига солиб, вертолётда Москванинг «микрорроҳлик» касалхонасига етказиб келишган экан.

Хукуматимизнинг қудрати етарли, зарур имкониятларни ҳам яратиб қўйишти, фақат ундан тўғри фойдаланадиган фидойиларимиз йўқ.

Қишлоқ шифохонасидаги нўноқ «шифокорлар» болага нотўғри даво белгиланган эканлар. Наҳотки шундай кезларда бизнинг шифокорларимиз ўзларининг ақллари етмас ақин атрофдаги шифохоналардан мутахассисларни кўмакка чақирмайдилар? Эҳтимол, уларнинг олдида юзларининг сувини тўққиси келмас, билимсизликлари, уқувсизликлари ошкор бўлиб қолишидан чўчишар.

Афсуски, шундай бижинимиздаги Соғлиқни сақлаш вазирлигига қарашли 1-клиник шифохонага гўдакни кечкичи олиб келган эканмиш. Бу ердаги шифокорлар анча малакали, меҳрибон кишилар экан, ширин сўз билан бўлса ҳам дадла беришди. Маълум бўлишича, неварамнинг қонига игна оркали сариқ касаллиги юққан экан, жигари шишиб, ишдан чиққан, ичак яллиғланган, ўпка икки томонлама қаттиқ шамоллаган экан...»

Қаранг-а! Икки вилоятдан келган икки хил мактубининг мавзуси битта. Афсуски, ҳамон қишлоқ шифохоналаридаги аҳвол мана шундай. Бу ҳақда Соғлиқни сақлаш вазирлигига муурожаат қилсанг, жавоб тайин. «Дастаклар» тасдиқланди, маъмурий жазо берилди, тегинли хужжатларни тегинли идораларга топшириш... топширилди».

Ҳеч қачон соғлиқни сақлаш муаммоси жумхурият миқёсида алоҳида масала сифатида ўрганилмаган ва яқин орада ўрганилмас ҳам керак. Шундай экан, додингни худого айтмай кимга айтасан?!

Биз иккинчи шикоятни Соғлиқни сақлаш вазири номига юбориш фикридан қайтдик...

Ҳ. ХАЙРУЛЛАЕВ

ЯПОНЧА СОЯБОН

Интермедия

Эр. Хой, онаси, инсофлинг борми?
Ажалимдан бурун асфаласофилин-
га жўнатмоқчимисан?

Хотия. Нима бўпти?

Эр. Берган овқатингни қара!
Обиёвон! Сувада маза бор —
бунда маза йўқ! На бир ялти-
раган жўр бўлсин бунда, на зи-
гурча қўшт! Ишлаб, тинкам қуриб
келдим ахир!

Хотия. Хотиннинг овқатини
ширин қилган — эрнинг масал-
лиги! Машоихлар айтган бу
гапни! Овқатинг у, овқатинг бу,
деб ўтиргунча, кўпроқ пул то-
пишни ўйланг! Катта-катта кўта-
риб келинг! Пул бўлса, чангалда
шўрва!

Эр. Пул бўлса, чангалда шўрва-
лигни сендан яхши биламан!
Нима қилай? Айт, нима қилай?
Уғирлик қилайми? Киссаурилик
қилайми?

Хотия. Бақирманг! Нега бақи-
расиз? Анови қўшиниғиз Қосим-
бужурнинг ойлиги сизникидан
кам! Уйи — Худоберхоннинг са-
ройи! Хотининиғиз кийиниши —
Эроннинг маликаси! Мен-чи?
(Ийгламсираб). Манови кўйлагим
қизлигимдан бери устимдан туш-
майди! Мен ҳам аёлман! Ясангим
келади! Гап-гаштакларга боргим
келади!

Эр. Нима, мен қўш-қўш кийим
сотиб олдим, сен қуруқ қолдинг-
ми? Сен хотин бўлсанг, мен кўча-
да юрадиган эркакман! Кечқу-
рунлари ҳемирим йўқлигидан,
чойхонага чиқиб, битта чой қақи-
риб ўтиролмайман! Наҳотки,
мўйловимни мойлагани уйимда
ёғ топилмаса! Олиб келаётган
ойликларимни нима қилаётсан
ўзи?

Хотия. Ҳаҳ! Ойлик бўлмай ўла-
қолсин! Рўзгорга урпоғ ҳам бўл-
майдиган ўша ойлигиниғизни бун-
ча пеш қилдингиз! (Бирдан ҳов-
ридан тушиб). Қўйинг, дадаси,
ҳамма нарсага аччиқ-тисрак қи-
лавермайлик. Мен билан айтиш-
гандан кўра, суюнчи беринг!

Эр. А? Суюнчи? Яна фарзанд
кўрагимизми?..

Хотия. Мен богдан гапирсам,
сиз тоғдан гапирасиз-а, дадаси.
Айтайми, нима олдим?

Эр. Айт тезроқ!

Хотия. Кейинги ойлигиниғиз-
нинг бир гийининиям нари-бери
қилмай, ўзимга... Айтаверайми?

Эр. Айт! Жоним ҳалқумимга
кебкегиди!

Хотия. Суюнчини берасиз-а?
Эр. Айт!!!

Хотия. Японча соябон олдим!
Бирам ажойиб, бирам ажойибки!
Хай, дадаси! Нима бўлди? Вой-
дод! Вой ўлмасам! Тўхтанг, дух-
тур қақирай! Скрийй!

Муҳаммаджон
АБДУКАРИМОВ

Андижон

АФАНДИ ЛАТИФАЛАРИ

Жарроҳ Афандининг пули
жуда кўпайиб кетди. Бир куни
қариндоши ундан илтимос қилди.

— Туни билан мижжа қоқма-
дим, бир оз ақча керак бўлиб
қолди.

— Уйга бор, иложини қилар-
миз, — деди Афанди.

— Қарз бериб турасизми?
— Хабдори бераман.

* * *

Пиёлага чой қуяётган Афанди
сўради:

— Меҳмон, қанча қанд солай?

— Уйимда бир чақмоқ, меҳ-
монга борганда тўрт чақмоқ сола-
ман, — деб жавоб берди меҳмон.

— Унда, ўзиниғизни уйиниғизда

деб ҳисоблайверинг, — деди
Афанди.

А. ИСОМИДДИНОВ

Қатра хандалар

— Бу ошми, шавлами? —
деб сўради эр овқат келтирган
хотинидан.

— Асида мастава қилмоқчи
эдим, дадаси, гуручни кўпроқ со-
либ юборибман шекилли.

* * *

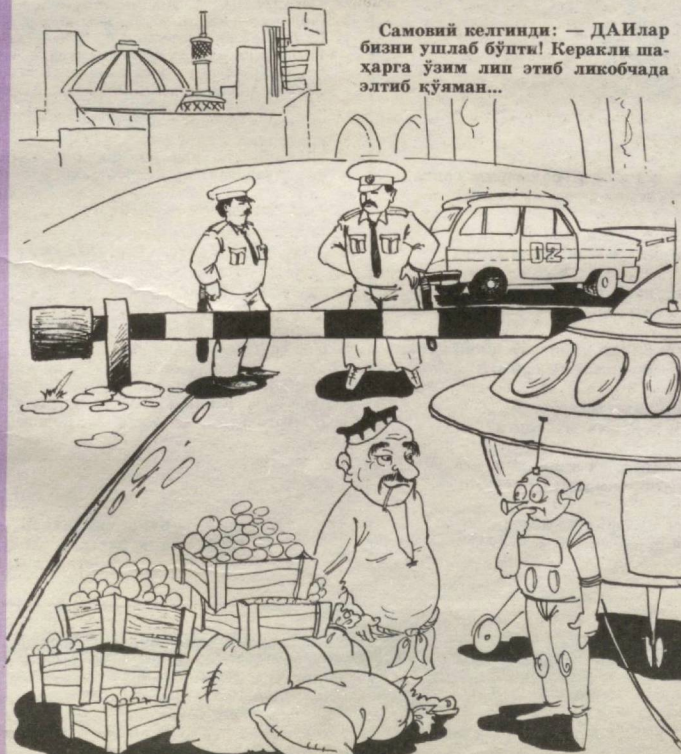
Янги уйланган йигитдан дўст-
лари сўрашди:

— Қалай, оилани ким бош-
қараяпти?

— Қайнонам, — деб жавоб бер-
ди йигит.

С. СИРОЖИДДИНОВ

Самовий келгинди: — ДАИлар
бизни ушлаб бўпти! Керакли ша-
харга ўзим лип этиб ликобчада
элтиб қўяман...

Рассом: С. САЛОҲИДДИНОВ

МИТТИ ҲАНГОМАЛАР

Врач қочди

Касалхонада даволанаётган бе-
мор аёл безовта бўлиб алаңглай
бошлаган эди, ҳамшира сўради:
— Холажон, безовта кўрина-
сиз?

— Ҳалигичи... тилло тишли се-
миз дўхтир кўринмаптитларми?

— У киши отпуссага чиқди-
лар, бир ойдан сўнг келадилар.

— Вой ўлмасам, яхшироқ да-
волар, деб унга юз сўм берган

эдим-ку. Энди нима қиламан?

— Ия... мен ҳам юз сўм берган

эдим, — деди бошқа аёл, — энди

нима қиламиз?

— Вой, мен ҳам юз эллик сўм

берган эдим...

— Маълум бўлишича, дўхтир

пуллари олиб жўнаворган экан.

У отпуссадан қайтгунча бемор-
ларни касалхонадан чиқариб

юбордилар.

Уч бармоқ

Қадрдон оғайини йўқлаб кел-
ган экан, кувондим.

— Омон-соғмисан, ишлар қал-
лай?

— Ишларим яхши, лекин бо-
шимга ташвиш тушиб қолди.

— Хўш-хўш?

— Ўғлимни институтга кирит-
моқчи эдим, у ерда қадрдонинг

ишлайди. Унга айтсанг ўғлимни

институтга жойлаб қўйса.

— Қадрдонимга учраб мақса-
димни айтган эдим, уялмай-нет-
май:

— Қанча?.. — деди.

— Нима қанча?

— Ҳақиқа қанча беради деб

сўрашман.

Унғайсизланиб уч бармоғимни

кўрсатдим.

Ошнамга жон киргандай бўл-
ди:

— Уч минг беради дейсанми?

— Йўғ-э, пулдор одам эмасу,

уч юз сўм берар-ов.

— Бор, бор, тушингни сувга

айт. Уч юз сўм ҳам пул эканми?

Опнам зарда билан бурилиб

жўнаб кетди.

Элгон гапирма

Хотин хавотирланиб ўтирган
эди, уч киши эрини кўтариб олиб

кириб диванга ётқизишди:

— Эриниғиз маст бўлиб симе-
роғ тагида гиншиб ётган экан,

судраб келдик, — дейишди улар.

Хотин эрининг юзига шапати-
лаб, деди:

— Вой, вой, афти башарангни

қара. Нега ичиб келасан?

Эр хотинига дўқ урди:

— Уйга ичиб келдинг эмиш!

Мен ке...ганим йўқ... мени... кўта-
риб олиб келишди, ёлгон гапир-
ма!

Тургунбой ҒОИШОВ

Огаҳий

آگھيدن

عاشق اولدينك اي كونگل جانينگ كيرك مسمو سنگه
 اوتگه كيودينگ جسم عويانينگ كيرك مسمو سنگه
 ايسته يان اول يموز تماشاسيني كوزدين دم بىدم
 فان توكرسن چشم گريانينگ كيرك مسمو سنگه
 هر دم ايستكونگ آرزو كافر كوزى نظاره سين
 قيل هزر كيم نقد ايمانينگ كيرك مسمو سنگه
 لطفونگ ايتدينگ خسته كونگومدين دريغ اي شاه حسن
 بو گداي زار حيرانينگ كيرك مسمو سنگه
 اوزگه لسرگه استغاثينگ ايله دينگ مخصوص بو
 مستحق لطف احسانينگ كيرك مسمو سنگه
 سيل غمدين خانه ويوان اولديمبو ياد ايتمه دينگ
 ايت كيم بو جخانه ويوانينگ كيرك مسمو سنگه
 آكھسى حالين كوريب دائم تنفافل قيلناسن
 شاعر داناي دورانينگ كيرك مسمو سنگه

Ошиқ ўлдинг, эй кўнгул, жонинг керакмасму санга?
 Утга кирдинг жисми урёнинг керакмасму санга?

Истабон ул юз тамошосини кўздин дам-бадам,
 Қон тўқарсан чашми гирёнинг керакмасму санга?

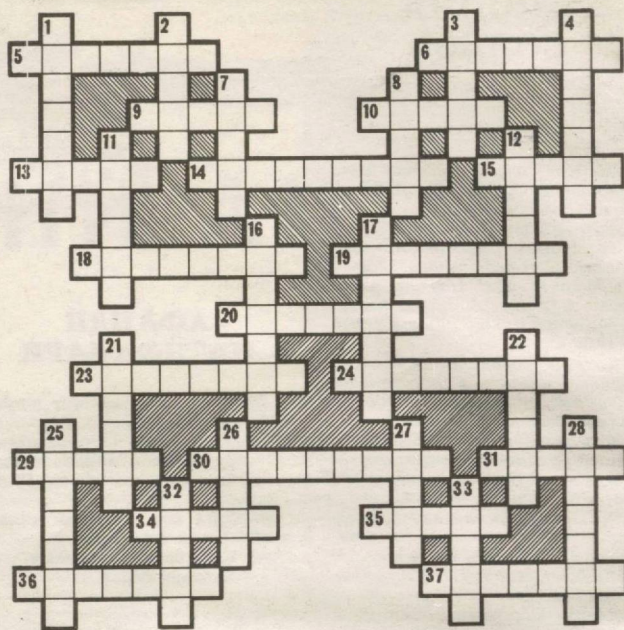
Ҳардам эткунг орзу кофир кўзи наззорасин,
 Қил ҳазарким нақди имонинг керакмасму санга?

Лутфунг этдинг хаста кўнглумдин дариг, эй шоҳи ҳусн,
 Бу гадои зори ҳайронинг керакмасму санга?

Узгаларга илтифотинг айладинг махсус, бу
 Мустаҳиқ лутфи эҳсонинг керакмасму санга?

Сел ғамдин хонавайрон ўлдиму ёд этмадинг,
 Айтким бу хонавайронинг керакмасму санга?

Огаҳий ҳолин кўриб доим тағофил қилгосан,
 Шоири донои давронинг керакмасму санга?

ЭНИГА: 5. Маҳаллий ўрик нави. 6. Таъми нордон, данакли, ҳўл мева. 9. Эртапишар, ширин мева. 10. Ҳосили шифобахш тут нави. 13. Қўллаб етиштириладиган полиз экини. 14. Қовун навларидан бири. 15. Таомга қўшиб истеъмол қилинадиган яшил ўсимликлар мажмуи. 18. Серёт, ҳосилли сабзавот экини. 19. Қорамтир, майда, нордон, меваси зирavor сифатида ишлатиладиган, тоғда ўсадиган ёввойи бута. 20. Воҳа ва тоғ ёнбағирларида тарқалган, мевасидан юқори сифатли хушбўй мой олинадиган кўп йиллик ўт. 23. Таъми аччиқ илдимевали сабзавот. 24. Эртапишар хушбўй полиз экини. 29. Табиий ҳолатда ўсадиган манзарали ўсимлик. 30. Меваси сариқ тусли, йирик шафтоли нави. 31. Ҳосили ўрам шаклида етиладиган полиз ўсимлиги. 34. Серуруғ ширали ҳўл мева. 35. Экин ёки мевали ўсимлик самараси, унуми. 36. Мағиздан мой олинадиган, ўтсимон, илдимевали дуккакли экин. 37. Уртапишар, хўраки маҳаллий узум нави.

БЎИИГА: 1. Япроғи таомга ишлатиладиган баҳор кўкати. 2. Вошқоқли экинлардан бири. 3. Таъми нордон ошқўк. 4. Гужуми йирик узум нави. 7. Дуккакли дон экини. 8. Қовунсимон, майда мевали иссиқсенар ўсимлиги. 11. Ҳосили туксиз ҳўл мевалардан бири. 12. Тоғ шароитида, ёввойи ҳолда ўсадиган, меваси кузда пишадиган дарахт. 16. Энг кўп истеъмол қилинадиган сабзавотлардан бири. 17. Бута ҳолида ўсувчи меваси ширадор, нордон ўсимлиги. 21. Бирмунча майда ўрик нави. 22. Ўриқдан тайёрланган қуруқ мева. 25. Маҳаллий гуручнинг йирик, сув кўтарадиган нави. 26. Иил бўйи истеъмол қилинадиган қуруқ мева. 27. Мағзи сермой ва лаззатли дарахт. 28. Узумнинг йирик бошли тури. 32. Кечпишар қуруқ мева. 33. Поясидан тола, уругидан ёғ олинадиган бир йиллик экин.

Тузувчи: Фозилжон ОРИПОВ

7-сонда берилган тилсимнинг
жавоби

ЭНИГА: 4. Насихат. 7. Қаштаўзалик. 10. Машшоқ. 11. Дегрез. 14. Муштарий. 16. Гулхайр. 18. Шарқ. 19. Жарроҳлик. 20. Кема. 21. Маърифат. 24. Шарқпаз. 26. Соврин. 27. Қашмир. 28. Жибилажибон. 31. Зарифов (Ҳаким).

БЎИИГА: 1. Шахт. 2. Гирдибод. 3. Баёз. 5. Қавшар. 6. Чингил. 8. Каттакўрғон. 9. Тежамқорлик. 12. Дурагай. 13. Трамвай. 15. Ижара. 17. Умида. 22. Фарин. 23. Бенгалия. 25. Қашшоф. 29. Ипак. 30. Изох.

МУҚОВАДА:

Буюк санъаткор Аброр ҲИДОЯТОВ
 УзССР халқ рассоми Абдулҳақ АБДУЛЛАЕВ асари
 16-бетдаги мақолани ўқинг

Редакцияга келган бир босма тобоқча бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди.

Журналдан олинган материалга «Гулстон» дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Бу сондаги айрим материалларни тайёрлашда «Правда», «Известия» газеталаридан фойдаланилди.

Босмахонага туширилди 18.06.90. Босингга рухсат этилди 19.07.90. Р — 06210. Қоғоз формати 70×108/8. Офсет усулида босилди. Қоғоз тури босма № 1. Шартли босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли рангли намуналар 16,8. Тиражи 141629. Вузюрта 3434. А — 137. Баҳоиси 35 т.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Мехнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. 700000. Тошкент—П, «Правда» газетаси кўчаси, 41.

Ўзбекистон ССРда
хизмат кўрсатган
артист
Феруза СОЛИХОВА

Сураткаш В. ДУБРОВСКИЙ

Ўзбекча кураш турлари

А. ВАНШТЕИН суратлари

